YeniGündem

1-15 Mart 1985 Sayı: 17/150 Lira (KDV Dahil)

"Af" tartışılıyor
Yerleşik Çingeneler
Türk-İş'e ne oldu?

KARAR KİMİN?

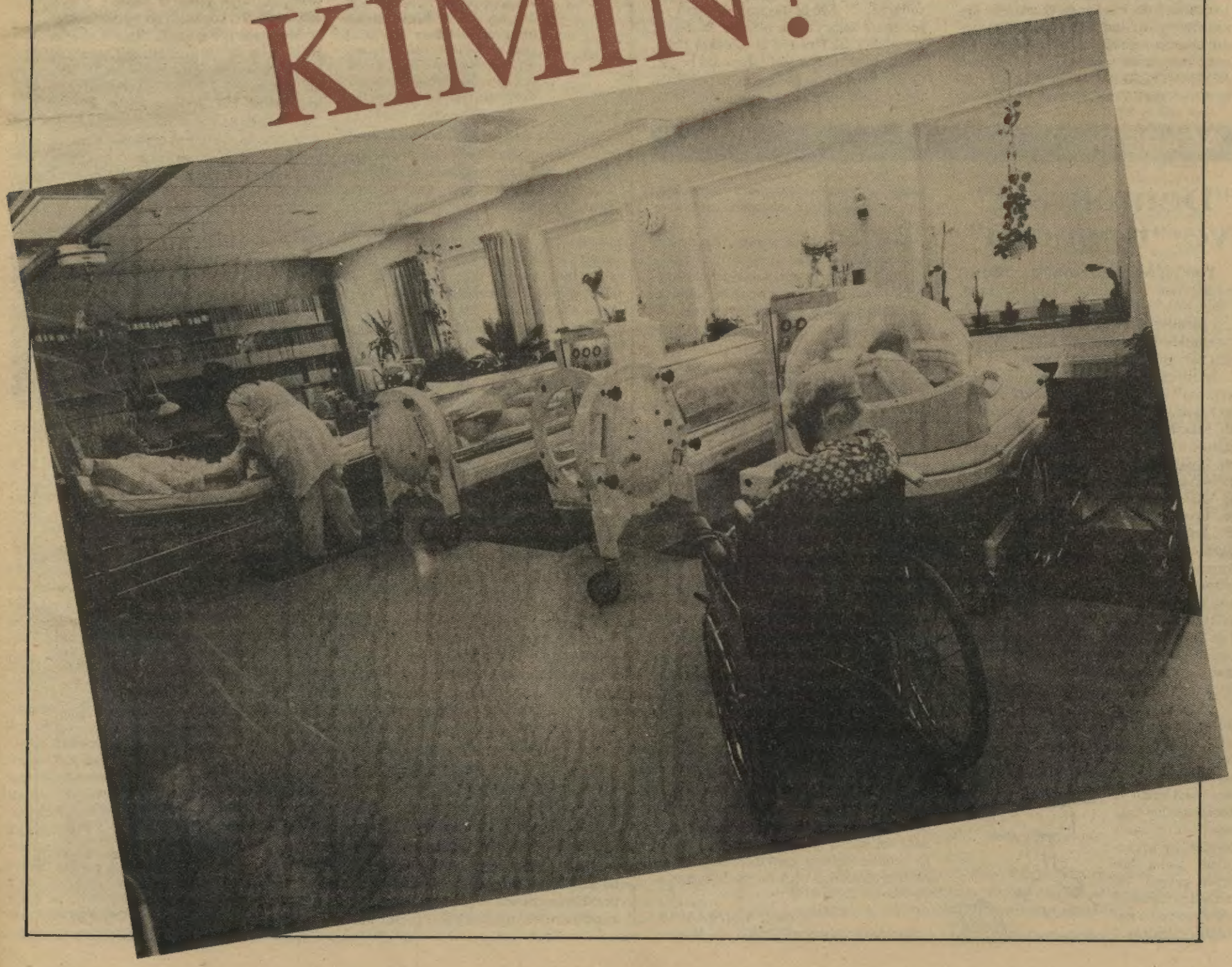

Ben bir aydın değilim (galiba/ henüz/böylegidersehiçbirzaman)

YeniGündem'de okuyamadığım ve gözlemleyemediğim (!) aydınları "prototip" olarak "aydınlarımız" üzerine birkaç söz söylemek istiyorum. (Kişisel bir not: Yalnız bu yazı için kendimi "Aydının Bir Genç Adam Olarak Portresi" kabul ediyorum. "Genç" olmam da lise öğrenciliğimden ileri geliyor.) Amacım Yalçın Küçük'sel (!)... Üzerine Tezler yazmak değil; dışında olduğum (ne kadar?) bir topluluğun ya da toplanamamışlığın nasıl olduğu hakkında gözlemlerimi dile getirmek.

Retoriğin "diyalog" denen en önemli bölümü, yalnızca Platon'un yapıtlarının "türü" olarak kalmış aydınlarımız için. Ülkemizin "aydınlar tarihi"ne baktığımızda bu geleneğin pek önemli kopuşlar olmadan günümüze kadar geldiğini gözlüyoruz. (Aslında toplumun tüm dokularına yayılmış bir hastalık bu.) Kimseler kimseleri dinlemiyor aydınlarımız arasında: Diyalektik ve tarihi maddeciler, "nesnel biçimde idealist" yalnız (only!) maddecileri, solcular sağcıları; toplumcu gerçekçiler toplumsal gerçekleri; -sol gerçekçiler bireyci (!) sanatçıları; öztürkçeciler özgürtürkçecileri; pozitivist bilimciler Frankfurt Okulu'nu okuyanları; sanatçılar bilimadamlarını; izlenimciler yeni-dışavurumcuları; figüratif sanatı savunanlar nonfigüratif sanat yapanları; asık suratlı ve ciddi aydınlar (!) Çetin Altan'ı; milli (!) sinamacılar yeni-sinemacıları; Frommcular Lacancıları (Pek çoğunda varolan bu ilişkisizliğin gösterimi şöyle: ➧ Karşılıklı yani); devletçi-planlamacı sol iktisatçılar, piyasa ekonomisi yanlısı sol iktisatçıları DİNLEMİYORLAR. (En sonuncuya verilecek bir örnek **YeniGündem**'in 13 sayısında yeralan tartışmadan: Sn. Asaf Savaş Akat, solcu iktisatçılardaki bir tabuyu; planlamanın gerekliliği tabusunu, planlamanın özgür sendikacılıkla bağdaşamazlığını açıklayarak yıkarken; diğer konuşmacılar bunu hiç de heyecanla karşılamadılar. Ne bir onaylama, ne de bir yadsıma. O dehşet verici söz sanki söylenmemiş gibi üstünden atlandı. "Biz de özgür sendikacılığı savunuyoruz" platformuna geçildi. Yine bu derginin daha önceki sayılarında Asaf Savaş ve İdris Küçükömer'in, çevresinde bir consensus yaratılmak istenen ilkeleri içeren yazıları da tam bir sessizlikle karşılandı.) Tavır yalnızca "hangi dünyaya kulak kesilmişse öbürüne sağır" olma tavrı değil; "istihzayla karşılama" tavrı. Bizim aydınlarımız da (İsmet Özel'in dediği gibi) birbirlerini damgalayarak "yiyorlar": Bireyci! Oportünist! Cahil! Gizli sağcı! (Sonuna (!) işareti yakışacak damgalandırmalar)

"Sesini çıkarmamacılık" ve "nasılsabirşeydeğişmeyecekcilik" gibi iki hastalık bugünlerde aydınlarımızı kırdı geçirdi galiba. Baksanıza, tüm demokratlar için bir forum olan **YeniGündem**'e yazı gönderen demokrat sayısı pek az. Dergi Murat Belge-Asaf Savaş-İ.Küçükömer dergisi oldu. (Yanlış anlaşılmasın. Altına imzamı atabilecek kadar kendi görüşlerime yakın buluyorum yazılarını. Ancak, çok yalnız bırakıldılar.) Neden bu suskunluk? "Bu koşullarda..." diye başlayacak yanıtları verenler sol demokratlar olamaz. Biliniyor, solculuk koşullara teslim olmakta değil, onları dönüştürmek için çalışmakla başlar. O zaman nedir bu üşengeçliğin/boşvericiliğin nedeni? (Susmanın da muhalif bir tavır olduğunu bilmiyor değilim; ama başka zaman ve başka koşullarda.) Şimdi, belki biraz aykırı bir iş yapmış sayılacağım ama; çok değer verdiğim bazı aydınlarımızı -isim vererek- **YeniGündem**'e yazmaya davet edeceğim haddim olmayarak. Tek yazıyla görünüp sonra ortadan kaybolan Emre Kongar ve Ertuğrul Özkök; ilk demokrasi derslerini kendisinden aldığım (okuduğum) Türker Alkan; Ahmet Taner Kışlalı; Şerif Mardin; Bozkurt Güvenç; Artun Ünsal; Gencay Şaylan; Yakup Kepenek; Yalçın Küçük; Sencer Divitçioğlu; Korkut Boratav; Taner Berksoy; İlhan Tekeli; Tahsin Yücel; Fethi Naci; Ahmet Oktay... Neredesiniz? Neden yazmıyor yazamıyorsunuz? İşleriniz mi çok sık; yurt dışında mısınız yoksa? Yoksa "benim kendi dergim var" mı diyorsunuz? (Türker Alkan? Mete Tunçay?)

Bellibaşlı iki aydın (yarımaydın?) tipi var bizim tarihimizde: (1) "Getto"larına kapanan bohem(-leşememiş de aslında) aydınlar (2) "Yanlış Misyonerler": Bilinçsiz, karanlıkta bırakılmış kitlenin, bilinçli temsilcisi/savunucusu/kavgacısı misyonun üstlenicileri. (Bireycilik düşmanlığı yapıyoruz diye "birey"i karşısına alanlar birincilerden de çıkmasına rağmen daha çok bu ikincilerden çıkıyor.) Galiba bunların sentezinden (!) yeni bir "tür" çıktı ortaya: (3) Modayı takip eden ve "cemaatçı" aydınlar. Bellibaşlı karakterleri: KafalarıçektiktensonramüzikdinlemekiçinSaintAntoine'ınbüyülüatmosferiniseçenaydınlar; son zamanlarda -çok tutulan Yeni Romancıları-okuyup-'bakın ben" -YENİ-ROMAN-okudum diye övünenler; dogmatizmden kaçıyorum derken, kaypaklık kipindeki cümlelerin sürekli öznesi olanlar; eğer bütün bu kişiler aydınsa, kendilerine ne isim verilmesi gerektiğini henüz bulamadığım, aydın terimine "gerçek aydınlığını" kazandıran bazı genç insanları "halktan kopukluk"la suçlayıp "Bak sen şunlara: Adorno, Horkheimer, Blanchot, Foucault, Derrida... okuyorlarmış. Pöh!" diyen parmak sallayıcılar; "Sen bireycisin aslında" diye oynanan ve ebeye "klav"-dan atılma cezasının verildiği tehlikeli-oyunların tiryakileri... □

Tuncay BİRKAN
(Gebze Lisesi 11 Fen B Öğrencisi
İSTANBUL)

ARABESK

"Demokrasi" ve "hoşgörü"

YeniGündem'in 16. sayısında, "kitlesel stres ortamı ve aydınlar" adlı yazınızda, "eurobesk" olarak nitelendirildiğim ve sizin gözünüzde, kaba, hırçın, saldırgan ve "demokratiklikten uzak" bir kişilik imajını uyandırdığım için üzüldüm.

İsterdim ki, "arabesk sanatçılarını ipe çekerim" sözüm yalnızca **Mümtaz Soysal**'ın köşesinde bir 'değini' olarak kalmasındı, **Murat Belge**'nin de "anti-demokratik" olarak nitelemesine gerekçe hazırlamasındı. İstedim ki, şimdiye dek -sizin de belirttiğiniz gibi- arabeskçilerin pek "iplemediği" kültürel sorunlar karşısında bir tartışma ortamı açılsın ve bu "sansasyonel" söz hiç değilse polemik yargıların üzerinde bir ciddiyet uyandırsın kamuoyunda. Olmadı... Derginizde yayınlanan polemiksel bir yazıya, ben de aynı "seviyede" yanıt verdiğim için kendimi suçluyorum.

"Arabeskçileri koruma derneği" gibi harekete geçerek, Türkiye kültürünün katledilişine seyirci kalan ve genelevlerden kahvehanelere, dolmuşlardan lokantalara kadar her yerde çalınan bu müzikten rahatsız olmayan ve bu nedenle "kültürel kaygı" duymayan insanların "demokratik" ve "hoşgörülü" olacağına inanmıyorum.

Şunu bilmenizi istiyorum: Arabeskin ipini çekecek olanlar, bireyler olmayacaktır. Bu "infaz"ı, geçmiş-şimdi-gelecek bağlamında oluşan/oluşacak çağdaş içerikteki kültür yapıları gerçekleştirecektir. □

Cihan OĞUZ

Önce gel beni ipe çek!

YeniGündem dergisinde 15. sayıda Cihan Oğuz adındaki adamın, iğrenç ve ilginç yazısını büyük bir hayretle okudum. Bu densiz adam, eğer iktidar elinde olsaymış tüm arabesk sanatçılarını ipe çekermiş. Nedeni de bu sanatçılar halkın kültürünü yozlaştırıyorlarmış. Bu adam bizi akılsız, edilgen, zevksiz bir kitle olarak algılıyor ve onun beğendiği her şeyi bizim de sevmemizi istiyor. Bu mantıksıza, şunu söyleyeyim. Bir kere arabesk bizim kültürümüzü yozlaştırmıyor, tam tersine bizim kültürümüzü yansıtıyor. Bizim zevkimize hitap ediyor. Bizim kültürümüze zarar verebilecek olan klasik Batı müziğini de biz halk olarak dinlemiyoruz. Televizyona, radyoya çıktığı zaman kapatıyoruz. Maddi durumumuz iyi olmamasına rağmen, kasetle zevkimizi alıyoruz.

Şimdi bu adam, bütün arabesk sanatçılarını ipe çekermiş. Kendisini dağ başında, karşısındakileri de güçsüz aptallar zannetti her halde. Adresimi vereyim de bari işe benden başlasın, çünkü biz arabesk sanatçılarından daha çok bu işin bilincindeyiz. □

Cengiz KAHRAMAN
Ege Mah. Murat Cad. No. 46 Manisa

M.ALİ BİRAND'A CEVAP

Mehmet Ali Birand'ın II. Dünya Savaşı ertesinde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talepleri konusundaki cevabı 15 Şubat 1985 tarihli Yeni Gündem'de yayınlanmadan önce, Emekli Büyükelçi Zeki Kuneralp, ikinci bir cevap göndermişti. Kuneralp, mektubunun aslında, Keesing's Contemporary Archives'dan seçtiği alıntıları İngilizce olarak vermiş. Biz ana metinde çevirisini, mektubun bütünlüğünü bozmamak için, dipnotunda da İngilizce alıntıları veriyoruz.

Birand'ın size yazdığı mektubu ve ekini de gördüm. Bu hususta kendisiyle mutabıkım, diğerlerinde değilim. Mutabık olduğum husus, polemik açmamaktır. Diğer hususlara gelince, kendisine şunu tavsiye edeceğim. Ciddi, takdir kazanan -haklı olarak- bir gazetecidir. Onun için Keesing's Contemporary Archives'ın ne olduğunu bilir. Gitsin, VI. volume'unu alsın (1946-1948), 7737'nci sahifeyi açsın, orda şunu okuyacaktır:

"Sovyet hükûmetinin 19 Mart 1945 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nı tanımadığını açıklamasından sonra, iki ülke arasındaki ilişkiler Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den vâki ânî toprak talepleri sebebiyle 1945'in ikinci yarısında tedricen bozulmaya başladı. Bu durum, aşağıda özetlendiği biçimde gelişti:

Sovyetler Birliği'nin Ankara nezdindeki büyükelçisi M. Vinogradov, 22 Haziran'da, hükûmetinin, aşağıdaki şartlarının kabul edilmesi halinde, Türkiye ile yeni bir dostluk anlaşması imzalamak istediğini Türk hükûmetine bildirdi:

1) Türkiye'deki Kars, Ardahan ve Artvin bölgelerinin Sovyetler Birliği'ne iadesi;

2) Boğazlar'daki üslerin Sovyetler Birliği'ne terki;

3) 1946'da süresi dolacak olan Montreux Boğazlar Mukavelesi'nin gözden geçirilmesi ve Türkiye'nin Trakya bölgesinde, Bulgaristan ve Yunanistan lehine, antlaşmada madde halinde belirtilmeyecek, bazı değişiklikler yapılması vb., vb."[1]

Sonra Birand, Keesing'in IX. volume'unu (1952-1954) eline alsın. Sahife 13101'de şunu okuyacaktır:

"Sovyet hükûmeti 30 Mayıs 1953'te, Türkiye'nin Moskova nezdindeki sefirine bir nota verdi. Bu notada, Gürcistan ve Ermenistan Sovyetleri'nin, Türkiye'den yıllarca evvel vâki toprak taleplerinden vazgeçtikleri ve bunun sonucunda Sovyet hükûmetinin Türkiye'den hiçbir toprak talebinin kalmadığı belirtilmekteydi. Buna ilâveten, Sovyet hükûmetinin, adı geçen toprak taleplerinin iletildiği tarihte, ayrıca 'Karadeniz Boğazları'ndan SSCB'ye yönelebilecek muhtemel bir tehdidin giderilmesi' sorunu da gündeme getirdiği de hatırlatıldı. Böyle olmakla birlikte, Sovyet hükûmeti, 'bu konudaki görüşünü yeniden gözden geçirdi' ve şimdi, 'hem Soyvetler Birliği hem de Türkiye'nin birlikte kabul edebilecekleri şartlarla, Sovyetler Birliği'nin Boğazlar tarafındaki güvenliğinin sağlanabileceği kanaatine vardı.' "[2] vs., vs.

(...) Sayın Birand ve sizler güncel kuşaksınız. Günün mesuliyeti omuzlarınızda. Ve o sahada, herkesten evvel siz söz ve yetki sahibisiniz. Geçmişe gelince, o daha ziyade benim, yani geçmiş kuşağın alanı değil midir? Sovyet talebi sizler için tarih kitaplarında bir-iki sahifedir. Ama benim için, benim kuşağım için canlı bir hatıradır. O hatıra bize de bir yetki vermez mi?

1 "Following the Soviet Government's denunciation on March 19,1945, of the Soviet-Turkish Treaty of Friendship, a progressive deterioration in the relations between the 2 countries took place in the second half of 1945, due largely to sudden Soviet territorial claims on Turkey. Developments in the situation are summarized below. M. Vinogradov (Soviet Ambassador in Ankara) on June 22 informed the Turkish Government that the Soviet Union would be willing to conclude a new Treaty of Friendship on condition that Turkey agreed to:

1) the retrocession to Russia of the Turkish districts of Kars, Artvin and Ardahan;

2) the granting of bases in the Straits to Russia;

3) revision of the Montreux Convention (due in 1946); certain unspecified changes in Turkish Thrace in favour of Bulgaria and Greece."

2 "The Soviet Goverment presented a note to the Turkish Ambassador in Moscow on May 30 (1953) announcing that the Georgian and Armeian Soviet republics had renounced the territorial claims on Turkey they had made some years earlier, and that, in consequence, 'the Soviet Goverment has no territorial claims whatsoever on Turkey.' The Note also recalled that, at the time these territorial claims had been presented, the Soviet Government had also raised the question of 'the removal of the possible threat to the security of the USSR from the side of the Black Sea Straits.' The Soviet Goverment had, however, 'reconsidered its opinion on this question' and now, 'deemed it possible to ensure the security of the USSR from the side of the Straits on conditions acceptable alike to the USSR and Turkey.' " □

Zeki KUNERALP

İÇİNDEKİLER

İÇ POLİTİKA

6 Osman Balcıgil:
"Af": Asıl tartışılması gereken
6 Taha Parla: Parlamenter meşruiyet "yasamanın üstünlüğü" demektir
7 Öztekin Tosun: Kanun koyucu serbest bırakılmalı
8 İbrahim Tezan: "Af"ın kapsamı
9 Serpil Bildirici: SODEP: Nasıl bir örgütlenme
10 Fahri Aral: Türk-İş'in göremediği gerçekler
12 Alpaslan Işıklı: Türk-İş'e ne oldu?

ARAŞTIRMA/İNCELEME

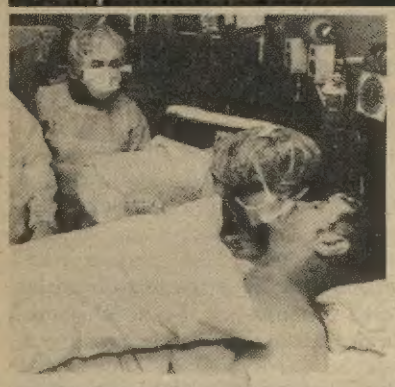

14 Dursun Kırbaş:
Ne kadar yaşamak mı? Nasıl yaşamak mı?

TARTIŞMA

17 Nur Vergin: Liberalizm, Türkiye ve İslam toplumları
18 Zeynep Avcı: Günümüzde kadın ne yapmalı?

TOPLUM

20 **Çingeneler yerleştiler**

DÜNYADAN/DIŞ POLİTİKA

22 Ahmet İnsel:
FKP'nin bitmeyen gecikmesi
23 Serdar Turgut: Fransız sosyalistleri ve nükleer bomba
24 Serdar Turgut: Anti nükleer bir örgüt: CND
24 Bruce Kent: Böyle bir dünyada barıştan söz edilemez
25 M.Ali Birand: ABD'nin yolladığı olumlu sinyaller

EKONOMİ

28 K. İstanbullu/N. Tuna: Rekor Pamuk Fabrikası: Alternatif mi?

İNSANLAR

30 Sadık Özben: Kültür nüans demektir
30 Yiğit Ekmekçi: O kafa
31 Tanıl Bora: O millete, millet ona rahat vermiyor

KÜLTÜR/SANAT

33 İsmet Özel: Haziran gibi ölmek
34 Sezen Aksu:
Kendi özgün dilimi arıyorum
36 Kitaplar
38 Değinmeler
40 Fatih Özgüven: Terkedilmiş eşyalar vâdisi!...

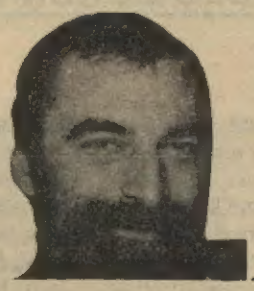

Kadınlar Günü'nden Gençlik Yılı'na

MURAT BELGE

Mart'ın sekizinci günü 1910'dan bu yana "Uluslararası Emekçi Kadınlar Günü" olarak kutlanırken, 1975'te Birleşmiş Milletler bu günü "Dünya Kadınlar Günü" ilan etti. Dünyanın çeşitli ülkelerinde kadınların eşitlik için mücadeleleri yüzyılı aşkın bir süredir devam ediyor. Devam ettiğine göre, belli ki bir eşitsizlik duygusu yaratan koşullar da halen var. Ama sözkonusu ülkelerde eşitlik mücadelesi bazı geri alınmaz hakları elde etmeyi başardığı gibi, toplum vicdanında da güçlü bir etki yaratabiliyor. Bu mücadeleye çeşitli düzeylerde katılan kadınların -ve erkeklerin- sayısı da azımsanacak gibi değil.

Türkiye'de buna benzer bir durum görülmüyor. Kadınların eşitlik ve daha birçok şey talep etmelerini gerektirecek dünya kadar neden var, ama kayda değer bir kadın hareketi yok. Geçmişte de böyle hareketler, olabildikleri kadar, başka politik hareketlerin çevresinde geliştiler ve o hareketlere karşı göreli de olsa bir özerklik sahibi olamadılar. Böylece, 8 Mart gününün Türkiye'de anılması, kutlanması olacaksa eğer, herhalde en "resmî" biçimde olacaktır: "Kadın toplumun temel direğidir, yuvanın temel taşıdır, çocuklarımızın anasıdır" falan, filan.

1985 dünyada gençlik yılı ilân edildi. Yukarıda sözünü ettiğim ülkelerde gençlik, değişken bir ara tabaka olarak kendi özerkliğini korur. Özelliği, farklılığıdır. Bu farklılık değişebilir, bir dönem Hippie hareketi, bir dönem başka bir akım başgösterir. Ama bu değişimlere rağmen gençlik görece ayrı bir kültürü -müziği, giyimi, argosu, değerleri vb.- olan farklı bir sosyolojik varlık, bir gerçekliktir.

Türkiye özellikle genç bir toplum; nüfusunun çok büyük bir kısmı çok genç. İster istemez gençlerin davranışlarında bir farklılık oluyor, ama başka ülkelerdeki gibi bir özerk kültür geliştirmeye yetmiyor bu. Uzun bir süreden beri Türkiye'de gençlik politik hareketler çevresinde kendine bir etkinlik alanı bulmuştu. Kadın dernekleri gibi gençler de, "genç olarak" ayrı kimliklerini öne çıkarmadılar bu etkinlik sırasında. Tersine, hiç genç değilmiş gibi davranmaya özen gösterdiler daha çok.

Bunları bir değer yargısına ilişkin olarak söylemiyorum. Öylesi mi iyi, böylesi mi, o ayrı bir tartışma konusu (biraz da, soyut bir tartışma üstelik). Toplum içinde değişik kesimlerin (sınıfa, cinse, yaşa vb. göre değişik) ne özerk kültürleri, ne de özerk hareketleri oluşuyor. Herhalde Türkiye'nin tarihî gelişmesi ve koşulları, insanları farklılaşmaya değil, benzeşmeye itiyor. Sözkonusu kesimler maddî koşulları nedeniyle farklı maddî pratikler içinde bulunsa da, ideolojik düzeyde "ortaklık" özlemi ya da yanılsaması daha ağır basıyor. Toplumda en net ayrım çizgisi, hâlâ Doğu/Batı olarak çekilen çizgi. Bunun asıl belirleyici ayrım olduğunu, örneğin sınıfsallığa göre ağır bastığını düşünmüyorum. Ama sınıfsallık yapısal ve görünmeden belirleyen bir olgu olarak arka planda kalırken, ampirik fenomen düzeyinde "yerlilik" ve "yabancılık" her an göze çarpıyor. Bu anlamda, örneğin "kadın hareketi" de, en azından "yerli olmayan" kategorisi içinde.

Buna eklenecek bir başka olgu da bütün kesimlerin etkinleşme eğilimi gösteren ögelerinin hep belirli politik hareketler içinde kendilerine tutamak bulabilmeleri. Ancak bu da ikiyanlı işleyen bir mekanizma. Bir politik hareket, şu ya da bu özelliğiyle farklı bir toplumsal kesime bir eylem alanı açıyor; ama politik hareket kendi yapısı, global olması gereken ideolojisi ve söylemiyle, o toplumsal kesimin sözkonusu farklılığını ancak bir dereceye kadar geliştirmesine imkân tanıyor, bundan sonrasına izin vermiyor.

Önümüzdeki dönemde Türkiye toplumunun bu özellikleri sürecek mi? Yoksa daha farklılaşmış bir toplumsal yapının tohumları var mı? 1985 sonrasının politik hayatında, örgütlenme sorunları açısından çok önemli bir konu bu. Normal olarak, bir politik hareket, belirli bir toplumsal yapıda, o yapının özelliklerine göre bir örgütlenme biçimi bulur. Türkiye'nin özel tarihinden ötürü, böyle bir biçim üzerine karar vermeden önce, kendisi hakkında oldukça az sinyal veren bir toplumsal yapıya geçerli bir teşhis koymak gibi önemli bir işi daha yerine getirmek gerekiyor.

***

Bu sayımızda bir açık oturum yayınlamamız gerekiyordu. Ancak bir teknik arıza nedeniyle burada zorlandık. Aynı zamanda bir süredir elimizde olan "ötanazi" konusundaki bir incelemeyi, televizyonda *Karar Kimin* adlı filmin de oynaması üzerine öne alarak bu sayıda değerlendirdik. Bu durumda, açık oturum bir sonraki sayıda yayımlanacak.

***

Türkiye'de bazı konular paratoner gibi, Adı söylendiği anda yıldırımları çekiyor. Bu konulardan birisi de "Arabesk". Hafif müzikle ilgili yayınlardan sonra bu konuda gelen yazıları biriktirip bir arada yayımlamanın daha iyi olacağını düşündük. Bunu da çıkacak ilk iki sayının birinde yapacağız.

***

Zeynep Avcı'nın kadınlar ve evlilik konusunda "popüler el kitabı" düzeyinde İslâmcı kitaplardan bazıları üzerine yaptığı bir incelemeyi, Mart ayının özelliğini de düşünerek bu sayıda yayımladık. Zeynep Avcı'nın yazısının sonunda, İslâmcı kesime bu el kitaplarındaki ideolojiyi tartışmak üzere örtük bir çağrı var. Biz de bu çağrıya katılıyor ve buna şunu da eklemek istiyoruz: **YeniGündem**, asgarî bir demokratik platformun gereklerini kabul eden bütün görüşlere açıktır, çıktığından beri bu tavrı sürdürmüştür. Ancak bu görüşlerin yanyana durduğu ve birbirine karışmadığı bir dergi olmak da yeterli değil. Kiminle nerede anlaşabildiğimiz sorusu, kiminle nerede anlaşamadığımız sorusundan ayrılamaz çünkü. Birçok yerde anlaşamayacağımız da çok doğal. Bunu bilmek için, tartışabilmemiz gerekiyor. Dolayısıyla, **YeniGündem**'in "sergi" yeri değil, "tartışma" yeri olduğunu söylemek istiyorum.

***

Bu sayıda genç bir okurun, Tuncay Birkan'ın bir mektubunu okur forumunda yayımlıyoruz. Tuncay Birkan, benim bu yazıda yapmak istediğim çağrıyı yapmış. Kendisine aynen katılıyor ve çağrısını tekrarlıyorum.

YeniGündem

15 günlük dergi
Yıl: 1
Sayı: 17
1-15 Mart 1985

İletişim Yayıncılık A.Ş. adına sahibi : **Vedat ÇAKMAK**, **Genel Yayın Yönetmeni:** Murat BELGE, **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:** Jülide ERGÜDEK, **Ankara Temsilcisi:** Aydın KÖYMEN, **Teknik Yönetmen:** Turhan GÜNAY, **Reklam ve Halkla İlişkiler:** Aslı YADA, Çiğdem ÖZKAYA, **İstanbul:** Osman BALCIGİL, Murat BELGE, Yiğit EKMEKÇİ, Jülide ERGÜDER, Kürşat İSTANBULLU, Alpay KABACALI, Hakan KENİ, Can KOZANOĞLU, Nihat TUNA, **Ankara:** Serpil BİLDİRİCİ, Tanıl BORA, Aydın KÖYMEN, Mehmet ŞENOL, Serdar TURGUT, **Katkıda Bulunanlar:** Bürge İRTEL, Abdullah ONAY, Lütfü KUZU, Mümtaz SEZGİN, **Dizgi ve Teknik Hizmetler:** PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri Klodfarer Cad. İletişim Han, Cağaloğlu-İstanbul, Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55, **Ankara Bürosu:** Konur Sokak 24/4 Kızılay, Tel 25 36 00 - 25 20 71, **Baskı:** Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., **Dağıtım:** GAMEDA, **Fiyatı:** 150 TL. (KDV dahil) KKTC'de 200 TL., **Abone Koşulları:** Yurtiçi: 6 aylık 1.800 TL., 1 yıllık 3.600 TL., Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 8.750 TL., 1 yıllık 17.500 TL. **İlan Tarifesi:** Kapak içleri tam sayfa: 200.000 TL., İç sayfalar: 150.000 TL., Yarım sayfa: 75.000 TL., 1/4 sayfa: 40.000 TL.

Kar erimiyor MDP eriyor

Milliyetçi Demokrasi Partisi zor günler geçiriyor. Birkaç gün içinde yalnızca parlamentodaki grubundan 6 kişi istifa etti. Bunlardan Galip Deniz, istifasını geri aldı. Ancak, 80 yaşını aşmış bu milletvekilinin partisiyle ilişkisinde daha önce de bu tür gidiş-gelişler olmuştu.

Bu olaylar sırasında Genel Başkan Turgut Sunalp, alıştığımız üslubuyla öfkeli sözler söyledi. Örneğin, istifa eden milletvekilleri daha kısa pantolonluyken kendisinin komutanlık yapmakta olduğunu bildirdi. Bu bir olgu olabilir şüphesiz, ancak varolan durum karşısında ne gibi bir geçerlilik taşıdığı anlaşılamadı. Sunalp bu arada bir büyüklük gösterip hatasını kabul de etti. Bu "özeleştiri" şu sözlerle dile geldi: "Asaletimize layık olmayanları partimize almışım." MDP üyelerinden Memduh Yaşa'nın 24 Şubat Pazar günü gazetelerde yer alan sözlerine bakılırsa, partide daha bir miktar "asalete layık olmayan" kişi bulunuyor ve yakın zamanda bunlar da bu yere layık olmadıklarını anlayarak başlarının çaresine bakacaklar.

Anlaşılıyor ki bütün bu olanlar, "hata"sını anlayan Turgut Sunalp'i sevindirmektedir. Çünkü Genel Başkan şu değerlendirmeyi yaptı: "Bu istifalar bana kuvvet veriyor, çalışma gücümü artırıyor." Bu değerlendirme doğru olmalı; Sunalp, benimsediği dünya görüşünü, siyaset anlayışını, ancak yalnız kaldığı zaman en rahat şekilde dile getirebilen bir "lider"dir. Çünkü bu anlayışta, aslında, bir siyasi parti de "fuzulî" bir şeydir.

Turgut Sunalp

Sunalp'in politik hayatımıza getirdiği üslup belki o kadar bilmediğimiz bir şey değil. Ancak Sunalp bunu en katışıksız biçimiyle temsil ediyor. Şöyle özetlenebilir bu üslubun kaynağındaki anlayış: toplumu ve parti gibi toplumsal kuruluşları, verilen emirleri yerine getirmekle yükümlü bir makine gibi görmek; emirleri verme ayrıcalığını kazanmış kişinin, yani kendisinin, bu ayrıcalığı kazandığına göre, bunu her anlamıyla haketmiş olduğuna kesinlikle inanmak; doğru bildiği şeyden en ufak şüphe duymamak, dolayısıyla başka türlü düşünme imkânını daha baştan, ilke düzeyinde reddetmek ve bu imkânı savunanları "vatan haini" gibi görmek, damgalamak, fırsat bulunca da yok etmek. Bu tutum, bu anlayış, kendisine fırsat tanıyan ve imkân veren koşullarda geçerli ve etkili olabiliyor. Ama bir siyasi parti, bir seçim mekanizması gibi, kendine uygun olmayan bir ortamda etkinlik göstermek durumunda kalınca, Taksim Meydanı'nda gezinen bir "brontosaurus" kadar uyumsuzlaşıyor. Bu iki arada kalma trajedisi, Sunalp'in özel trajedisi. Kişisel yetenekleri de, onu, bu tür bir trajedinin bütün açmazlarını sergileyebilen bir aktör yapmaya yetiyor.

Bu noktada insanın aklına şöyle bir soru geliyor: 6 Kasım öncesinin ortamında, MDP'nin iktidar partisi olması pekâlâ mümkündü. Nitekim birçok kişi bunun böyle olacağına inanıyordu. Ya olsaydı, şimdi ne olacaktı? Sivil politik hayat içindeki kısa kariyerini hayretle izlediğimiz Turgut Sunalp şu anda başbakan olsa, ne tür bir hayat yaşıyor olacaktık? Hani, varolan başbakanla halimizin iyi olduğunu söyleyecek değiliz; o da ayrı bir konu - yani, parlamentoda bulunan üç politik parti ve önderleri dışında bir alternatifi olmamaya mahkûm olması, Sunalp'in vehmettiği "iktidara mahkûm" olmaktan çok daha acı bir kader, bir *toplum* için.

Partisinde geçen huzursuzluk karşısında şu gözlediğimiz tavrı sergileyen, basında okuduğumuz sözleri söyleyen Turgut Sunalp, ya 6 Kasım seçimleri sonucunda başbakan olsaydı, o zaman ne olacaktı?

Kırk yıllık buzhane

"Her yıl sergi yapmak için kalbine neşter atılan bu spor sarayından birkaç yıl sonra hayır kalır mı bilmem?"

Kerim Kanok'un **1949** yılında **Türkspor** dergisinde yayınlanan bir yazısı böyle başlıyor ve **Spor Sergi Sarayı**'nın harap hali, ısıtmanın yetersizliği gibi noktalara dokunarak sürüyordu. O dönemde bu soruna değinen birçok yazı yazmıştı **Kanok**.

Aradan neredeyse kırk yıl geçti. Sergilerin uzaması nedeniyle geç başlayan 1984-85 basketbol sezonu sürüyordu. Bir pazar günü Fenerbahçe-Kolej ve Efes Pilsen-TOFAŞ-SAS karşı karşıya geldi. Oyuncular maçları ağızlarından buharlar çıka çıka tamamladılar. Seyirciler soğuktan tir tir titrediler. Radyonun akşam bülteninde bu karşılaşmaların sonuçlarıyla birlikte bir de ölüm haberi yer aldı. **Kerim Kanok** Spor Sergi Sarayı sorununa değinen yazılarının yayımlanmasından otuz altı yıl sonra dünyaya veda etmişti. Ertesi günkü gazetelerde maç eleştirilerine "Okuyan Üşüsün", "Spor Sergi Buzhanesi", "Frigi Daire" gibi başlıklar atılmıştı. □

Paris-Match düzeltti ama...

Milliyet düzeltmedi

Ünlü **Paris-Match** dergisi 1-7 Şubat tarihli sayısında Seine Nehri'nin rıhtımında toplantı yapan bir grubun fotoğrafını yayınlıyordu. **Paris-Match**'e göre toplantı, son aylarda gerçekleştirdiği bombalama ve suikastlarla kendinden sık sık söz ettiren "Doğrudan Eylem" örgütünün üyelerinin Haziran 1983'te yaptığı bir toplantıydı. Açık havada ve polisin burnunun dibinde gerçekleşen bu tür bir toplantının haber-fotoğrafı elbette çok ilginçti. Avrupa'da terörist eylemlerin tırmanışa geçtiği bir sırada, fotoğrafın gazetecilik açısından önemi gerçekten büyüktü. **Milliyet** gazetesi de 6 Şubat tarihli nüshasında bu fotoğrafı yayınladı.

Ama **Paris-Match** yanılmıştı. "Doğrudan Eylem" örgütünün üyeleri diye sunulan grup aslında Michel Jacquot adlı bir anarşist militanın 15 Nisan 1982'de yapılan mahkemesi dolayısıyla bir araya gelen arkadaşlarından oluşuyordu ve toplantının kanunsuz hiçbir tarafı yoktu. Aralarında

Düzeltmeyi bilmek!

Liberation gazetesi adına duruşmayı izlemekle görevli gazeteci Michel Chemin de bulunuyordu. Michel, **Paris-Match**'i mahkemeye vermekte tereddüt etmedi. Mahkeme de hiç vakit kaybetmeden kararını verdi: **Paris-Match** hem 8-15 Şubat tarihli sayısında, hem de cebinden ödeyerek 5 günlük gazeteye vereceği ilânlarla yanlışını düzeltmeye mahkûm edildi.

Düzeltmeler yapıldı ve Fransız okurunun yanlış bilgilendirilmesinin sürüp gitmesi önlenmiş oldu. Ya **Milliyet** okuru? O hâlâ yanlışlıktan habersiz. **Milliyet**, habercilik açısından çarpıcı, ama bütünüyle yanlış fotoğrafı yayınlamakta tereddüt etmezken, düzeltmeyi yayınlamayı pek istekli görünmüyor. □

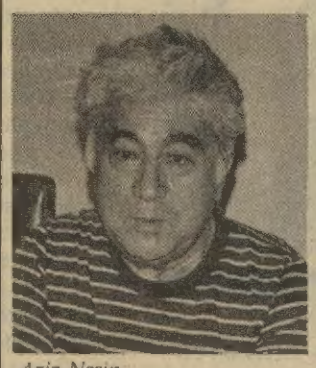

Aziz Nesin

Cevat Geray

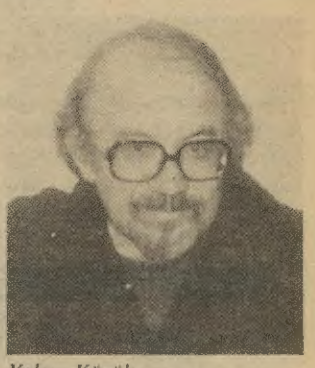

Yalçın Küçük

Ekin Ayşe suya düştü

Mehmet ŞENOL

İkinci Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra, Dersaadet Odası Dergisi'nde yayınlanan bir yazıda şöyle deniyordu: *"Devr-i sabıkta tarakkîyât-ı iktisadiyyece lüzum ve faidesi inkâr edilemeyen anonim şirketlerin tesisi kabil olamıyordu. Halbuki şimdi bu mani bertaraf olunmuş ve memleketimiz ise anonim şirketleri teşkiline son derece müsait ve imara muhtaç bulunmuş olduğundan bu hususta gayret etmemekliğimiz hata-i azimdir..."* 1908'den bu yana 77 yıl geçmiş, ama anlaşılan şimdi de yazıda sözü geçen "devr-i sabık" dönemindeyiz. Çünkü hâlâ anonim şirketin kurulması *kabil olamıyor*. Şirketin adı EKİN A.Ş. Kurucuları Aziz Nesin, Cevat Geray, Güngör Aydın, Haluk Gerger, Yalçın Küçük ve yüzü aşkın bilim adamı, sanatçı, hukukçu. 1984 Yılının Temmuz ayında başlayan hazırlıklar Eylül ayında bitirildi, şirketin ana sözleşmesi yazıldı ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na gönderildi. Ana sözleşmenin Amaç maddesinde şöyle yazıyordu: "sanat ve bilim alanlarında her türlü etkinliklerde bulunmak, toplumumuzun gereksinmelerini yanıtlamak, katılacakların her yönden gelişmelerine yardımcı olmak." Şirket bu amaca ulaşmak için üç büyük ilde kıraathane kurarak buralarda ücretli konferanslar, toplantılar düzenlemeyi, çeşitli danışmanlık hizmetleri yapmayı, kitaplar yayınlamayı planlamıştı.

Kesinleştirilmesi için ana sözleşmenin yollandığı Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan cevap 9 Ekim 1984'te geldi. Birtakım değişiklik, eklentiler yapılması isteniyordu. En çok üzerinde durulan, amaç ve konuları belirleyen 3. maddeydi. Bu maddede hemen her bendin başına "Yasal çerçevede", "Yasal denetime açık olmak kaydıyla", "İlgili mercilerden gerekli müsaadeyi almak kaydıyla" vb. ibareler konulması istenmekteydi. Yani kısaca "biz size güvenmiyoruz, nerden bileceğiz sizin yasa dışı işler yapmayacağınızı... Bunları ekleyin", deniyordu kuruculara... Olay iki yönden "olağandışı" idi. Şimdiye kadar hiçbir anonim şirketin ana sözleşmesinde böyle eklentiler yapılması istenmemişti. Türkiye Odalar Birliği Hukuk Müşavirleri'nden **İskender Elverdi** de şaşırmıştı: "Aslına bakarsanız böyle bir isteğin olmaması lazım. Çünkü anonim şirketlerin şimdiye kadarki kuruluş uygulamalarında böyle *yasal* idarecilerinin eklenmesi söz konusu değildi. Pek anlayamadım. Siyasal

NATO raporu

NATO Serbest İnsan ve Bilgi Akışı Alt-Komitesi'nin "Türkiye'de İnsan Hakları" konulu özel raporunu görme imkânı bulduk. Raportörlüğünü Belçikalı Hıristiyan Demokrat parlamenter Frans Vangronsveld'in yaptığı, 11 parlamenterden (altısı Hıristiyan Demokrat, dördü sosyalist, biri liberal) oluşan alt-komitenin 22 sayfalık raporu üç bölümden oluşuyor.

Raporun ilk bölümünde Türkiye'nin varolan ekonomik durumu ve yakın geçmişi özetleniyor. "1982 Kasımı'nda yeni Anayasa'nın kabulü ile Türkiye'nin demokrasi yolunda hızlı ilerleme dönemine girdiği" belirtilen ikinci bölüm, iki ayrı alt-bölümden oluşuyor. "Geçiş Dönemi" adlı ilk alt-bölümde Aralık 1983'te sivil hükümetin göreve başlamış olmasına rağmen varolan sıkıyönetim uygulaması nedeniyle Silahlı Kuvvetler'in hâlâ önemli bir rol oynadığına değiniliyor.

İkinci alt-bölüm, yeniden düzenlenen sivil haklarla ilgili. Özellikle basın özgürlüğünün ele alındığı bu bölümde "gelişme emareleri görülmesine rağmen basın özgürlüğünün nispeten kısıtlı olduğu" ifade ediliyor. Bu durumun sebepleri arasında "MGK'nın, sıkıyönetim mercilerini ve kamu düzeniyle ilgili bazı hükümet uygulamalarını eleştirmeyi kanun dışı sayan Sıkıyönetim Kanunu"nun gösterildiği raporda, bu durumun 18 Kasım 1983'te MGK tarafından Özal Hükümeti'nin yönetime gelmesinden hemen önce acilen kabul edilen kanunla pekiştirildiğine değiniliyor.

Sıkıyönetim uygulamasının kaldırılmasından sonra da yürürlükte kalacağı vurgulanan bu kanunun en önemli yönünün "yetkililere piyasaya çıkmadan yayınları yasaklayabilme imkânı" tanıması olduğu belirtiliyor.

Bunun yanında oto-sansürün de yaygın olduğuna değiniliyor: "Gazeteciler ve yayın yöneticileri, yetkili mercilerin ne ölçüde müsamahakâr davranacaklarından emin olamadıkları için cezalandırılmalarına yol açabilecek yazıları yazmaktan doğal olarak kaçınmaktadırlar. Alt-komite tarafından dinlenen tanıklara göre sansür kaldırılmıştır, fakat basın özgürlüğü bu 'Demoklesin kılıcı'ndan çekmektedir." (s.10, paragraf 33).

Raporun son bölümü "Muhtemel Gelişmeler" ana başlığı altında dört alt-bölümden oluşuyor. İlk bölüm sıkıyönetim uygulamasının kaldırılmasıyla ilgili. Raporda, "bazı olayların devam ettiğinin bilindiği, fakat hemen her müttefik ülkede belli sayıda terör eyleminin olduğu gözönüne alınırsa, bu konunun sabit fikir haline getirilmemesi" gerektiği ifade ediliyor: "Raportör kuşkusuz ki tüm Türkiye'yi değerlendirebilecek bir konumda değildir ve Doğu Anadolu'daki sorunlardan da haberdardır. Bununla birlikte sıkıyönetimin sivil hükümetle uygun düşmediği gibi bir kanıya sahiptir." (s.12, paragraf 40).

İkinci alt-bölüm mahkemelerle ilgili. DİSK, Barış Derneği ve Aydınlar Dilekçesi davalarına değinilen bu bölümün sonunda "demokrasiyle yönetilen bir ülke, insan hakları gibi temel bir mesele hakkındaki eleştirilere tolerans göstermelidir" ifadesine yer veriliyor.

Bundan sonraki bölümde savunma hakları, hükümlüleri ziyaret, sorgulama gibi konulara değiniliyor. Sorgulama konusunda raporda şu görüşler yer alıyor: "Sorgu aşamasında savunmaya yer vermeyen, dolayısıyla sanık aleyhine işleyen Ceza Kanunu'nun bu hükmü demokratik ülkelerdeki normal uygulamalara uygun düşmemektedir." (s.16, paragraf 54). Ayrıca bu bölümde Ceza Kanunu'nun 140 ve 141. maddeleriyle ilgili sorunlar olduğu belirtilerek, bu maddelerde yer alan ve cezai müeyyide getiren "milli çıkarlar aleyhine eylemlerde bulunmak" ve "milli duyguları zayıflatmak veya tahrip etmek" gibi ifadelerdeki "milli çıkar" ve "milli duygu"-yu tanımlamanın imkânsız olduğuna değinilerek, bu hükümlerin müttefik ülkeler içinde kesinlikle "tek" olduğu ifade ediliyor.

Hükümlülere kötü davranılması ve işkence olaylarının sistematik ve planlı olmaktan ziyade görevlilerin yetersiz eğitimlerine bağlı olarak tekil olaylar olduğu, 1978 yılından beri işkence iddiasıyla 80 görevlinin hüküm giydiği belirtiliyor.

Raporun sonuç bölümünde, alt-komitenin, "insan hakları" ve aynı zamanda "af" konusunda "kimi jestlerin" yapılması gerektiği görüşünde olduğu belirtiliyor. Af konusu, metnin de son paragrafı: "Hapishanelerde iki tür sıkıyönetim tutuklusu var. Birinci grup, kişilere karşı şiddet suçu işlemekle suçlanmış ya da bundan mahkûm olmuş. Öbürleri başka nedenlerle hapiste. İkinciler ve yalnız ikinciler için yapılacak bir yumuşaklık jesti çok olumlu uluslararası yankılar uyandırırdı. Alt-komitemizin dileği böyle bir jestin yapılmasıdır." □

bir karar galiba" diyordu.

Böyle bir teknik karar şimdiye kadar alınmadığına göre gerçekten "siyasal" bir karardı söz konusu olan. EKİN kurucuları, ana sözleşmelerinin bir kısmını değiştirdiler, ama 3. maddenin başına "yasal" ibaresini koymadan -neden koymadıklarını açıklayan bir yazıyla birlikte- Bakanlığa yeniden başvurdular. Ancak aradan günler geçmesine rağmen Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan bir cevap gelmedi. Şirketin kuruluşu gecikiyordu, bunu önlemek ve işleri hızlandırmak için Kurucular Bakan Cahit Aral ve Başbakan Yardımcısı Kaya Erdem'le görüşmek istediler. Ancak aldıkları cevap olumsuzdu, bunun üzerine görüşlerini yazılı olarak bildirdiler. Sonuç gene değişmedi. Bakanlık, şirketin kuruluşu konusunda bir türlü incelemesini bitirip de olumlu ya da olumsuz bir cevap vermiyordu...

Sonunda Başbakan Turgut Özal'la görüşülmesine karar verildi. Başbakan'ın dilinden düşürmediği "girişim özgürlüğü"-'nü kısıtlayan bir uygulamanın sona erdirilmesi istenecekti. Ancak Başbakan da "meşguldü" ve yine görüşler yazı ile iletildi. Aziz Nesin, Özal'a yazdığı mektupta şöyle diyordu:

"...Türkiye'de şimdiye kadar hiçbir şirket kuruluşu önlenememiştir. EKİN A.Ş.'nin kuruluşunun engellenmesini de olanaklı görmüyoruz. Bunu zahmete değer de bulmuyoruz. Çünkü her an amaçlarımıza uygun ve ana sözleşmenin Bakanlıkça onanmış bir şirketi satın alabiliriz ve bu amaçla bir şirket ile anlaşmış durumdayız. Buna karşın bu olumsuzluğun önlenmesi için Sayın Başbakan'ın ilgisini istemekteki amacımız, ana sözleşmemizin onanmamasının iç hukuku zedelemesinin yanında, Türkiye'nin çeşitli uluslararası kuruluşlarla imzalamış olduğu anlaşma ve sözleşmelere de ters düşeceği ve yankılara yol açacağı inancımızdır."

Bu mektubun da bir etkisi olmadı, Bakanlığın suskunluğu devam etti. 1984 yılı bitti, '85'e girdik. Ocak ayı sona erdiğinde hâlâ ana sözleşme kesinleşmemişti. Tam

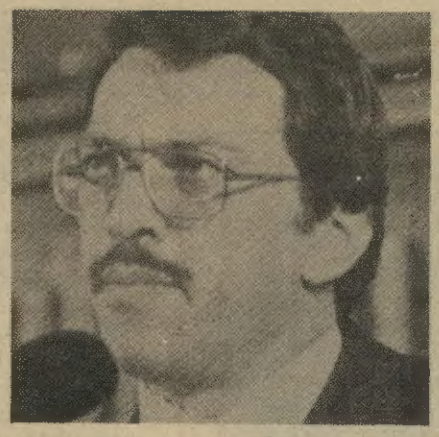

da bu sırada Devlet Bakanı Mesut Yılmaz, EKİN A.Ş. ile ilgili açıklamalarda bulundu. Yılmaz "söz konusu şirketin ortaklarından ziyade topluma hitabettiği ve toplumun menfaatini düşündüğü anlaşılmaktadır" diyordu. Daha şirket kurulurken Tercüman gazetesinin "Solcular Şirket Kuruyor!" diyerek yaptığı "uyarı" başarıya ulaşmış gibi görünüyordu.

Mesut Yılmaz ne istiyordu? Ona göre ana sözleşmenin amaç maddesinde "iktisadî amaç"ın daha belirgin bir biçimde belirtilmesi gerekiyordu. Daha önce Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın değişiklik istemleri arasında bu konu yer almamıştı. Anlaşılan, her yetkili şirketi kendi istediği nedenler doğrultusunda "kurdurtmuyordu." Mesut Yılmaz'ın açıklaması üzerine, EKİN kurucuları amaç maddesini değiştirmek üzere Bakanlıktan ana sözleşmenin kendilerine verilmesini talep ettiler.

1 Şubat tarihinde, yapılan başvuruya Bakanlık 5 Şubat'ta başka bir cevap verdi. Cevapta yeterli ve gerekli gerekçeler gösterilmeden EKİN'in kuruluşunda Türk Ticaret Kanunu'nun 271. maddesine uyulmadığı iddia ediliyor ve izin verilmediği bildiriliyordu...

Şimdi EKİN kurucuları yeniden "amaç maddesi"ni yazıyorlar.. Bu sefer istenen "iktisadi amaç" daha açık bir şekilde yazıldı. Bakalım bu sefer ne tür eksiklikler bulunacak...

Yalçın Küçük, *EKİN A.Ş.'nin kurucu üyelerinden olduğu gibi aynı zamanda da şirketin Genel Müdürü. Kendisiyle EKİN üzerine yaptığımız sohbetten bölümler sunuyoruz:*

"EKİN'in kuruluşunda herkesin katıldığı görüşler var. Bir kere Türk aydınının kendisine olan güvensizliğini kırmak olacaktı amaç. İlk defa aydınlar bir devlet örgütlenmesinin dışında, kültür üretmeye yönelik bir çaba için biraraya gelecekti. Ayrıca, en değerli elemanların darmadağın edildiği koşullarda ücretli konferansa talep olacağını düşündük. Bu bir risktir tabiî, ama biz bunu kabul ederek girdik. Benim kendi bakış açım ise şöyle; Türkiye'de ilk defa bir siyasi parti örneği dışında, çok çeşitli dallardaki uzmanlık alanlarını biraraya getiriyoruz. Bir vâli ile bir tiyatrocu, bir matematikçi ile bir operatör biraraya geldi. Ben bu çabayı bir tür Ulusal Bilimler Akademisi'nin temelleri olarak görüyorum. Bize 'sizde bir özel üniversite açacak kadar adam var' diye bakıyorlar. Biz yasal hakkımızı kullanıp kâr etmeyi amaçlıyoruz. Para kazanırsak vakıf da kurarız, üniversite de... EKİN Türk aydının kendi pratiğinden çıktı. Neden böyle bir çaba şimdi gösteriliyor? Bunun başlıca iki nedeni var. Birincisi, insanlar kendi muhasebesini sadece sesli veya yazılı olarak değil, sessiz olarak da yapar. Türkiye'de belli bir bunalım yaşandıysa bunda aydın olarak bizim de payımız var. Zannediyorum, sessizce bunu değerlendiriyoruz. İkincisi nesnel gelişmeler. Yaşadığımız dönemde Türkiye'nin en değerli insanları üniversitelerden, devlet kurumlarından dışarıda bırakıldı. Biraraya gelmeyi amaçladık. Hâlâ izin verilmedi, biliyorsunuz. Bizim bu kadar sabırlı olmamıza şaşırıyorlar. Çünkü bu iş geçici bir şey değil. EKİN'i kavrayıcı bir kurum haline getirmek istiyoruz. Yasal hakkımızı çiğniyorlar, bu yanlışlığı gene kendilerinin düzeltmesini istiyoruz. Bize öyle geliyor ki, bu izin verilmeme olayının ardında Bakanlık yetkililerinin bazı çevrelere 'bakın biz engel oluyoruz' izlenimi verme çabaları var." □

Victor Hugo

Hugo'ya saygıda kusur etmiyoruz

Bu yıl Victor Hugo'nun ölümünün yüzüncü yıldönümü. Dünyanın hemen her yerinde Hugo saygıyla anılıyor.

Bu saygı gösterme kampanyasına Emniyet ve TRT de katıldı. Geçtiğimiz günlerde Ankara'da yakalanmış bölücü ya da yıkıcı örgütlerden birine mensup beş kişi ve suç aletleri televizyonda gösteriliyordu. Sergilenen "suç aletleri" arasında, çok zaman olduğu gibi "kitaplar", kitapların arasında da Victor Hugo'nun bir eseri görülmekteydi (daha önce, benzer bir görüntüde, Balzac'ın bir romanı yer almıştı). □

Af: Asıl tartışılması gereken...

Osman BALCIGİL

25 Ocak'ta yapılan TV programında gazetecilerin Başbakan'a yönelttikleri soruların içinde "af"la ilgili olanlar da vardı. Böylece af konusu 6 Kasım seçimlerinden sonra, siyaset gündemine, "ciddi" bir biçimde, ikinci kez gelmiş oluyordu.

***

Seçim propagandalarının serbest bırakılması üzerine, seçime katılması uygun görülen partiler, bütün öteki konularda olduğu gibi "af" konusunda da görüş açıklamaya girişmişler, ancak, nazik bir konu olan "af"la ilgili olarak, hepsi, bütün öteki konularda olduğundan daha tutuk ve temkinli davranmak zorunluluğunu duymuşlardı. Dolayısıyla; ne tasarladıklarını, kamuoyuna bir türlü açık ve somut bir biçimde aktaramamışlardı (tasarladıkları bir şey olduğunu varsayarsak).

Propaganda dönemi boyunca, iktidara aday olduklarını, görevin, kendilerine layık görülmesi halinde "af" konusunda da gereken her şeyi yapacaklarını açıklayan MDP'liler ve ANAP'lıların -biraz da zorlayarak- "kısmî af"tan yana oldukları söylenebilir.

Sözü edilen iki partiden farklı olarak HP'liler, sol bir partiye mensup olduklarını hissettirmek için olsa gerek, seçim propagandalarında "geniş kapsamlı bir af" düşündüklerine dikkatleri çekmişlerdi.

***

Propaganda döneminden sonra iktidar partisi konumuna gelen ANAP Genel Başkanı Turgut Özal 19 Aralık 1983'te TBMM'de okuduğu Hükümet Programı'nda "af"la ilgili olarak şunları söylüyordu:

"Muhterem üyeler,

Hükümetimiz, yakın geçmişimizde toplum yapımızda açılan yaraların sarılmasını, kırgınlık ve dargınlıkların giderilerek millî birlik ve bütünlüğümüzün yeniden güçlendirilmesi için üzerine düşeni eksiksiz yapmaya azimli ve kararlıdır.

Bu gayenin tahakkukunda affın taşıdığı önemin idraki içindeyiz. Ancak burada üzerinde durulacak husus af gibi bazen pahalıya malolan tecrübelerimizi de gözönünde bulundurarak, memleketin gelişen şartları muvacehesinde en iyi ve doğru kararı alabilmektir.

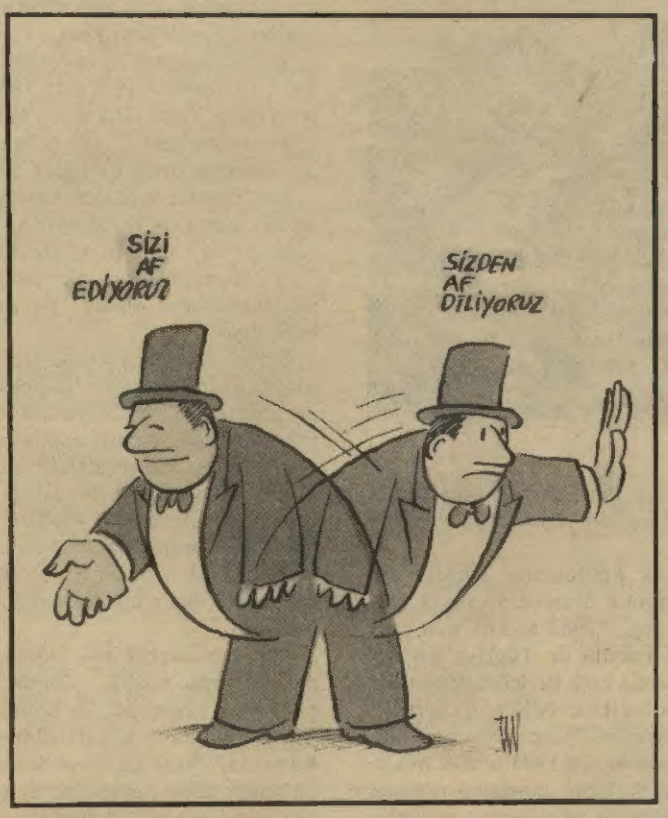

Hemen ifade edeyim ki, bu mesele çok yönlü, çok boyutlu ve dikkatle ele alınması icabeden bir meseledir. Memleketimizdeki **huzur ve sükun ortamı** (abç) geliştikçe, af konusunun çözümünün kolaylaşacağı kanaatini taşıyoruz."

Doğrusunu söylemek gerekirse; bugüne kadar ve bugün, ANAP'ın, Hükümet Programı'nın en azından "af"la ilgili bölümüne sadık kalmadığını söylemek çok güç. **"Huzur"** ve **"sükun"** kavramlarını, isteyen kişi ve kurum istediği gibi yorumlayabileceğine göre; kuşkusuz bir iktidar partisi olarak ANAP da, "huzur" ve "sükun"a erildiğine inandığı gün "af" ilan etmek hakkına sahip.

Kaldı ki; hemen her akşam ekranlara gelen ve "terörü yeniden hortlatmaya çalışırlarken yakalandıkları" ilan edilen "çete artıkları" etrafta kol gezerken, "huzur" ve "sükun"a erildiğini iddia etmek nasıl olsa maddeten imkansız.

Bu nedenlerle olsa gerek Adalet Bakanı Necat Eldem, "af" konusuyla ilgili olarak, bugün de, ANAP'ın iktidara geldiği günlerde ettiği sözleri tekrarlıyor:

"Şu anda hükümetin hazırlanmış bir tasarısı yoktur, hükümet buna karar verirse tasarı için çalışmalara hemen başlanır ya da teklif olarak milletvekillerinden bir çalışma gelir." (26/12/83)

"Af için şimdilik söylenecek bir şey yok." (23/2/85)

***

ANAP'ın **bir parti olarak** kuruluş ve iktidar oluş tarzı hatırlandığında kuşkusuz "af" konusuna yaklaşımı daha iyi değerlendirilecektir. HP'den ve MDP'den görece daha "tereddütlü" bir izin alan ANAP, genel seçimleri kazandıktan sonra, bir yandan **gerçekten iktidar** olmak mücadelesi verirken, bir yandan da Türkiye'nin 80 öncesine dönmesini her halükarda engellemek zorundaydı. Yüzde yüz bir destekle iktidara gelmediği için de, özellikle "af" gibi 80 öncesini hatırlatan bir konuda dikkatli olmak, en azından kendisini örneğin Türkiye'nin "ekonomi politikası"nı düzenlerken olduğundan daha az bağımsız hissetmeliydi. Ayrıca, **Anayasa'yı tartışma konusu edecek** her türlü girişimi, bir iktidar partisi olarak, öteki bütün partilerden daha dikkatli değerlendirmek en çok onun sorumluluğundaydı. Bu nedenle ANAP, ilerde de göreceğimiz gibi, kaçınılmaz olarak ancak çok itelendiğinde, o da "ara çözümler"le olmak üzere meseleleri "halletmek" yolunu seçecekti.

Yukarıda söylediklerimizden de kalkarak; bir ANAP milletvekili olan Nejat Tunçsiper'in bir HP milletvekili olan Cüneyt Canver'den önce davranarak hazırladığı "af" teklifini, Başbakan Turgut Özal'ın, grup toplantısında, "Teklif bizden gelmesin" diyerek geri çevirmesi, hem genel bir ANAP değerlendirmesi, hem de özel olarak "ANAP ve af" konulu bir değerlendirmede köşetaşı oluşturacak nitelikte bir tavır alıştır.

İlk ciddi tartışma: İki af önerisi

6 Kasım Seçimleri'nin üzerinden bir ay geçtikten sonra, TBMM'ye ilk "af" teklifi bir HP'liden, Cüneyt Canver'den geldi. HP belli ki: **ilkin**, solu temsil ettiğini kanıtlamaya çalışıyor; **ikincisi**, nasıl olsa Meclis'te ANAP'ın belirleyici olacağını düşünerek -yani sorumluluğu onun üzerine yıkarak- yüksek sesle konuşma hakkını kullanıyordu. HP'nin Canver tarafından formüle edilen af teklifi şöyle özetlenebilir:

"Ölüm cezalarını ömür boyu hapse, ömür boyu hapis cezalarını 24 yıla indirmek, Anayasa'nın 14. maddesi kapsamı dışında kalan sonuçlardan 10 yıla kadar olanların tamamının, 10 yıldan fazla olanların ise 10 yılının affını sağlamak, Anayasa'nın 14. maddesinde yazılı suçların dışında, gerek yayın yoluyla işlenen ve gerek teşebbüs aşamasında kalan veya gerçekleşmesi mümkün olmayan, ancak siyasi niteliği de olan veya olmayan tüm suçların 12 Eylül'den önceki ortamın sonucu çeşitli biçimlerde siyasi olaylara bulaştırılmış (tabir Canver'in) ancak eylemi olmamış kişilerin de bu af yasası kapsamına alınmalarını sağlamak."

Cüneyt Canver yine Şubat'ın ilk haftasında, "af" teklifine ek olarak TBMM'ye bir de "infaz yasasında değişiklik" teklifi verdi. Canver'in "infaz yasasında değişiklik" teklifi, eskisinden farklı olarak; hükümlülerin salıverilmeleri için cezalarının üçte ikisini değil, yarısını çekmiş olmalarını yeterli görüyor, ömür boyu hapse mahkûm olanların şartlı salıverilme için hak kazanmaları gereken ceza çekme süresini 24 yıldan 18 yıla indirmeyi hedefliyordu. Böylece, suç ayrımı yapılmaksızın

B.Ü. eski öğretim görevlisi Taha Parla:

Parlamenter meşruiyet, "yasamanın üstünlüğü" demektir

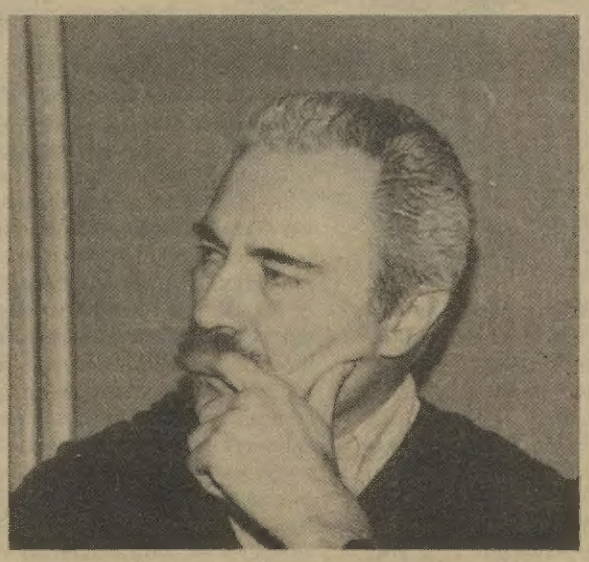

— 1982 Anayasası'ndan önceki anayasalarda da TBMM'nin af yetkisini kısıtlayan hükümler var mıydı?

— Hayır, bilebildiğim kadarıyla, daha önceki T.C. anayasalarında, TBMM'nin af yetkilerini sınırlayan, 1982 Anayasası'nın 87. maddesindeki hükme benzeyen bir hüküm yoktur. Yasama organının görev ve yetkilerine ilişkin özel maddede olmadığı ise kesin. 1961 Anayasası'nın ilgili 64. maddesinde sayılan görev ve yetkiler arasında affa ilişkin ibare "genel ve özel af ilanına karar vermek... TBMM'nin yetkilerindendir" şeklindedir. 1924 Anayasası'nın ilgili 26. maddesi de "umumi ve hususi af ilanı"ndan söz eder. 1921'in ilgili 7. maddesi ise daha geneldir: "umum kavaninin vaz'ı" der.

— 1982 Anayasası ile beraber ceza hukukuna affolunabilenler/affolunamayanlar tarzında iki de tabir girmiş oluyor. Acaba önceki anayasalarda bu iki tabir kullanılmış mıydı?

— Hayır. Zaten yasama meclislerinin kanun koyma yetkileri sınırsızdır. Ancak *ex post*, o da usulüne uygun olmak koşuluyla, yargı denetimi konusu olabilir.

— "Meclis'in bağlanmak istenmesi" tavrını öteki ülkelerin anayasalarıyla karşılaştırır mısınız?

— Zaten af kanunu çıkarmak da, her türlü kanunu çıkarmak gibi yasama meclislerinin, yani genel seçimlerden milli iradenin vekâletini alarak çıkmış milletvekillerinin asli görev ve yetkileridir; parlamenter demokrasilerde teamülleşmiş usüllere uygun olarak anayasayı, yani "temel kanunu", değiştirmek de dahil. Parlamenter meşruiyet, "yasamanın üstünlüğü" demektir. Dolayısıyla dünya anayasalarının yasamanın görev ve yetkilerine ilişkin maddeleri, kural olarak, sınırlama getirmek şöyle dursun, bunları en genel biçimde sayar. Bu da aslında bir tür anayasa hukuku formalitesidir, çünkü bu maddelerin ruhundaki temel kabul, parlamentoların kanun yapma yetkisinin sınırsız olduğudur. Çünkü ulusal egemenliği temsil eden kurulların üstünde bir irade düşünmek kuramsal olarak geçersizdir.

— Anayasa'nın 87. maddesi iktidar partisinin istemesi halinde 647 sayılı yasadaki "koşullu salıverilme" kurumuyla aşılabilir mi?

— Anayasa'nın 87. ve 14. maddeleri, yukarıda söylediklerimiz muvacehesinde, parlamentonun gerekli çoğunluk kararıyla aşılabilir.

— 14. maddenin "Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılamaması" başlığı altında verildiğini görüyoruz. "Kötüye kullanamama" zaten kendi başına, daha ziyade ceza hukukunda bulunması gereken bir tabir değil midir? Bu tarz bir kavramın Anayasa'da bulunmasını nasıl karşılıyorsunuz?

— Kimi dünya anayasalarının gittiği en ileri nokta, özüne dokunulmamak koşuluyla, temel hak ve hürriyetlerin kanunla ve hukuki prosedürlere uyularak sınırlanabileceğidir (ki 1961 Anayasası'nda da böyleydi). Oysa, "temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması" kavramı, terimlerde çelişki sayılması gerekmekle birlikte, 1971 değişikliğiyle Anayasa'ya sokulmuş; 1982'de daha da genişletilerek 14. maddeye ceza kanunlarında bulunması bile tartışmalı olan hükümler biçiminde ve "sarihlik" ilkesinden uzak ifadelerle girmiştir. □

tüm hükümlülerin çarptırıldıkları cezaların üçte ikisini değil, yarısını iyi hal ile çekmelerinden sonra, şartlı salıverilmeleri öngörülmüş oluyordu. Bu teklifle beraber "iktidar partisinin, istemesi halinde, Anayasa'nın 14. maddesini bir yasal düzenlemeyle aşabilip aşamayacağı" da tartışılmaya başlanmış oluyordu.

***

Canver'in Nisan başında TBMM'de tartışılan "infaz yasasında değişiklik yapılarak erken salıverme kapsamını genişleten kanun teklifi" MDP'li komisyon üyelerinin çekimser, ANAP'lı komisyon üyelerinin red oylarıyla kabul görmemiş oluyordu.

ANAP ve MDP'li üyelerin, kendi partilerinde de bu konuda çalışmaların yapıldığını, Canver'in isterse teklifini bunlara ekleyebileceğini belirtmeleri üzerine Cüneyt Canver reddedilen "infaz yasasında değişiklik" teklifinden sonra "af" teklifini de kendisi geri aldı.

***

ANAP milletvekili Nejat Tunçsiper tarafından hazırlanan ve basında "Kader mahkûmlarına bir umut ışığı daha", "Af kapısı aralandı", "ANAP kısmî af önerdi" nidalarıyla karşılanan "af" teklifi ise, Cüneyt Canver'in hazırladığı teklifin çok gerisindeydi. Tunçsiper "af" teklifinde, on yıla kadar hüküm giymiş olanları "af" kapsamına alıyor, daha fazla mahkûmiyet halinde sürenin on yılını affa sokuyor, ölüm cezalarını müebbed hapse, müebbed hapis cezalarını ise 24 yıla çeviriyordu. Ancak bütün suçlar için geçerli olmamasını öngürdüğü bu "af" teklifini, Anayasa'nın 14. maddesinin dışında hüküm giymiş olanların yararına sunuyordu.

Bu "af" teklifiyle ilgili olarak Cüneyt Canver, "Biz affı temelinden destekliyoruz. Ancak anarşi ve teröre bulaşmış olan gençlerimizi de af kapsamına almanın çarelerine bakmamız gerekir" diyor, "hazırlanan bu af teklifinin dar kapsamlı olduğu"nu sözlerine ekliyordu. Canver konuyla ilgili görüşlerini şöyle sürdürüyordu: "Komisyonda ve genel kurulda teklifin kapsamının genişletilmesine çalışacak, dönemin şartları gereği irade dışında eyleme bulaşmış gençlerin 14. madde kapsamına alınmamaları için uğraşacağız."

Gerçekten de Tunçsiper'in teklifinde, Anayasa'nın 14. maddesinde belirtilen suçlara yönelik bir "amaç"la işlenmiş, hatta üç aydan başlayan cezalar bile "af" kapsamı dışında tutuluyor ve "af" teklifi, böylece, Anayasa'da çizilen "af" sınırlarını hatta daha da daraltmış oluyordu.

***

Ancak tam bu sırada -yani Tunçsiper'in "af" teklifini vermesinin hemen ardından- hem "iktidar"ın hem de "muhalefet"in -parlamento içi- oluşma tarzı nedeniyle olsa gerek konu adeta bıçakla kesiliveriyordu. Oyun'un bu perdesi üç ANAP'lı tarafından şu gerekçeyle indiriliverdi:

"Af bir siyasi liberalleşme süreciyle ilgilidir. Türkiye'de 12 Eylül öncesinden iyi dersler almamız lazım gelir." (Genel Başkan Yardımcı Halil Şıvgın)

"Faydalı tarafları varsa, ileride hükümet teklifi gelirse bunun içerisine konulur." (Başbakan Turgut Özal)

"Arkadaşımızın bu öneriyi Sayın Adalet Bakanı'nın 'Af için vakit erken' sözlerine rağmen gündeme getirmesini anlayamadık." (ANAP İstanbul Milletvekili Ercüment Konukman)

***

Belirtmeden geçemeyeceğiz aynı günlerde Adalet Bakanlığı'nın koridorlarında Necat Eldem'in bildiğimiz sözleri yankılanmaya devam ediyordu. "Af konusunda bakanlıkta henüz bir çalışma yok."

***

Bir önemli soru: "Af kimlere?"

Şimdi gelelim **ilk "ciddi" tartışma**'dan, başka bir deyişle yukarıda aktarmaya çalıştığımız **iki "af" önerisi**'nden -eğer yasalaşmış olsalardı- **kimlerin nasıl etkilenecekleri**'ne; daha doğrusu, bu iki teklifte yer alan Anayasa ve TCK'nın bazı maddelerinin birer "hukuk" unsuru olmalarının ötesinde birer "politik" unsur olarak neler ifade ettiklerine:

Anayasa'nın sınırlayıcı bir özellik taşıyan 87. maddesinde TBMM'nin görev ve yetkileri, "af" konusuyla ilgili olarak şöyle tanımlanmıştır: "... Anayasa'nın 14. maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenler hariç olmak üzere, genel ve özel af ilanına, ... karar vermek ..."

87. maddede sözü edilen 14. madde de, Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerin kullanılmasının birtakım şartlara bağlı olduğunu belirtmiştir. "Af" konusunu da içeren şartlar şunlardır: "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devleti'nin ve Cumhuriyeti'nin varlığını, tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devlet'in bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar."

Anayasa'da "Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması" başlığı altında yer alan 14. maddenin -kavramsal anlamıyla ilgili olarak; bkz. **Tosun** ve **Parla** röportajları- adresi ise son derece açıktır: Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142, 146, 163, 168, 169, 125'inci ve bazı başka maddeleri (Bkz: **Tezan** röportajı).

Bugüne kadar Askeri Yargıtay'ın kararlarında "sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye ...", "devletin siyasi ve hukuki nizamlarını topyekun yoketme gayesini güden cemiyetleri kurmaya ..." teşebbüs ettikleri gerekçesiyle cezalandırılanlar, sol kesim mensupları. Aynı tarz eylemleri gerçekleştirmiş olmalarına karşın sağ kesim mensupları genellikle "adi suçlu"lar olarak cezalandırılıyorlar. Örgütsel ilişkiler açısından da aynı kesim mensupları bugüne kadar genellikle Anayasa'nın 14. maddesi kapsamında değerlendirilemeyecek olan TCK'nın 313. maddesinde yerini alan "cürüm işlemek için teşekkül meydana getirmek" suçundan cezalandırıldılar/cezalandırılıyorlar (Bkz: **Tezan** röportajı).

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi eğer Canver ya da

İ.Ü. Ceza Hukuku Profesörü Öztekin Tosun'a göre:

Kanun koyucu serbest bırakılmalı

— 1982 Anayasası'ndan önceki anayasalarda da TBMM'nin af yetkisini kısıtlayan hükümler var mıydı?

— 1961 Anayasası'nda vardı. Orman suçluları affedilemez diye bir hüküm bulunuyordu. Onun dışında "şu suçlar affedilir, bu suçlar affedilmez" denilmiyordu. Çünkü, o anayasalar Meclis'in kuvvetli olmasından yanaydılar.

— 1982 Anayasası'yla beraber ceza hukukuna affolunabilenler/affolunamayanlar tarzında iki de tabir girmiş oluyor. Acaba önceki anayasalarda bu iki tabir kullanılmış mıydı?

— Hayır. Biraz evvel de belirttiğim gibi, bunun nedeni; Meclis'in bağlanmak istenmesidir.

— "Meclis'in bağlanmak istenmesi" tavrını öteki ülkelerin anayasalarıyla karşılaştırır mısınız?

— Şu anda aklıma bu tür bir kısıtlama getiren hiçbir ülke anayasası gelmiyor. Sanmıyorum bu tür bir kısıtlama olduğunu. Bu "parlamentoları bağlayıcı yaklaşım tarzı", parlamenter sistemler açısından çok katı bir tutumdur. Mesela İngilizler parlamentolarından söz ederlerken, "Sadece erkeği kadın, kadını erkek yapamaz" derler. Böyle bir zihniyetle karşılaştıracak olursak, başka sözünü ettiğimiz türden hükümler parlamentoyu zorlayacaktır.

— Anayasa'nın 87. maddesi iktidar partisinin istemesi halinde 647 sayılı yasadaki "koşullu salıverilme" kurumuyla aşılabilir mi?

— Zannetmiyorum ki aşılabilsin. Doğrudan doğruya Anayasa değişikliği gerekcektir. Anayasa'nın 14. maddesinin değiştirilmesi gerekmektedir.

— 14. maddenin "Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılamaması" başlığı altında verildiğini görüyoruz. "Kötüye kullanamama" zaten kendi başına, daha ziyade ceza hukukunda bulunması gereken bir tabir değil midir? Bu tarz bir kavramın Anayasa'da bulunmasını nasıl karşılıyorsunuz?

— Bu, çok fazla düzenlemeci bir tavrın yansımasıdır. Bizim Anayasa'mız maalesef çok teferruata girmiştir. Onun için de madde numaraları gerektiğinin çok üstündedir. Başka anayasalar bu tür noktaları düzenlemeye kalkmaz ve dolayısıyla çok kısadırlar. Kanun koyucuyu serbest bırakırlar. Zaten hukukta "yetkinin sınırlandırılması" konusu başlıbaşına bir eleştiri konusudur. □

DSP, DYP ve SODEP'le "af"

Ahmet Nusret Tuna

Ahmet Tekdal

Atilla Sav

DYP/Ahmet Nusret Tuna

Pişmanlık duyma kaydıyla, af bir milli atıfettir. Bu konuya yaklaşılmalı ve bir af yapılmalıdır. Ancak, suçlunun yaptıklarından pişmanlık duyması ve nefsini ıslah etmiş bulunması şartıyla bir milli atıfettir diyorum. Zaman içinde bu şartlara haiz olanlar, bu haktan faydalanmalıdır. Siyasi suçlular içinde Anayasa'nın affa lâyık görmediği kişiler vardır. Siyasi suçluları iki şekilde mütalâa etmek gerekir. Meselâ, siyasi haktan mahrum bırakılanlar, memleket için ızdırap kaynağı olmaktadır. İçinde bulunduğumuz şartların doyurucu nitelikte olmaması yüzünden, millet, siyasi yasaklar nedeniyle dışarıda kalanları işbaşında görmek istemektedir.

Bir de hâlâ işlediği suçun takipçisi olanlar vardır. Bunlar için af söz konusu olamaz. Siyasi eylemcilerin bir kısmının Anayasa izin vermediği için zaten aftan yararlanmaları mümkün değildir. Ancak, demin de belirttiğim gibi, ikinci grup siyasi suçlular, siyaset yasağına tâbi olanlar, yani kapatılan partilerin genel başkanları, genel idare kurulu üyeleri ve eski parlamenterler için affın gerekli olduğuna inanıyoruz.

RP/Ahmet Tekdal

Türkiye'de son dönemde, 6 Kasım seçimlerinden sonra gündeme gelen af konusu yılan hikâyesine döndü. Biz Refah Partisi olarak, Türkiye gerçeklerine uygun ve müşterek bir düşünce çerçevesi içinde af konusunun ele alınarak bir neticeye bağlanmasını ve sürüncemede bırakılmamasını diliyoruz. Aslında her siyasi partide olduğu gibi, iktidar partisinin de af konusu ile ilgili görüşünün net olarak ortaya konması gerekir. Refah Partisi olarak biz, affın şumulü konusunda da şunları düşünüyoruz: Bir, terör hadiselerine karışmış olanların affını kesinlikle uygun görmüyoruz. Daima şiddete karşı olduk ve karşıyız. İki, üzerinde kul hakkı bulunan insanların affı konusunda kendimizi de, toplumun temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni de yetkili görmüyoruz.

Bunun dışında, düşüncesi sebebiyle, tabiatıyla bu siyasi düşünce olabilir, felsefî düşünce olabilir, mahkûm olmuş insanların affedilmeleri gerektiğine inanıyoruz. Bu çerçeve içinde affın bir an önce sonuçlanması temennimizdir.

SODEP/Atillâ Sav

Toplumumuz siyasal ve toplumsal bir bunalım dönemi geçirmiştir. Bu tür bunalım ve çalkantılar toplumsal barışı bozar, kişiler ve kurumlar üzerinde yaralar ve izler bırakır. Böylesi bunalımların izlerini silmek ve toplumsal barışı sağlamak için "af" elverişli bir siyasal kurumdur. SODEP, yerel yönetim seçimleri için hazırladığı bildirgede ilkelerini belirledi, bir "genel af"tan yanadır. Bu genel af, geniş kapsamlı olmalıdır. Bunalıma yol açan silahlı terör eylemlerinin suçlularını dışarıda bırakan geniş kapsamlı bir af. Bu af öncelikle basın ve düşünce suçlarını içermektedir. Yaygın bir deyişle "kader kurbanları" denen adi suçları kapsadığı gibi Anayasa değişikliğine gerek kalmadan eşit ve dengeli bir af için bir bölüm suçlar için "tecil"de bir af yöntemi olarak düşünülebilir.

Bu affın memurlara uygulanan disiplin cezalarını ve 1402 sayılı yasa uygulamalarını da gözden geçirmesi yerinde olacaktır.

Amaç, toplumsal barışı ve huzuru yeniden kurmaktır. □

Tunçsiper'in tekliflerinden herhangi birisi TBMM tarafından kabul edilmiş olsaydı, sonuçlarından yararlanacak olanlar sağ kesim mensupları olacaktı.

Anlaşılan, Anayasa yeniden hazırlanırken özellikle "74 sonrası gibi olur mu?" sorusu zihinleri çokça meşgul etmiş, 14. madde bunu önlemek üzere kaleme alınmıştı.

Ayrıca 12 Eylül'den sonra çeşitli askeri mahkemelerde yapılan yargılamaların sonuçları, Askeri Yargıtay'ın kararlarına göre belirlendi. Başlangıçta birçok mahkeme sağ ve sol kesimlerin davalarında, ceza verilen TCK maddesinde, Anayasa'nın söz konusu 14. maddesine göre bir ölçü kullanmadığı halde, sonuçta Askeri Yargıtay' ın sağcı eylemleri "devlete karşı işlenmiş suç" kapsamı dışına çıkaran uygulamalarına uymak durumunda kaldı. Askeri Yargıtay'ın bu uygulamalarının sonuçları, "af" gibi bir konunun çözümünde kaçınılmaz olarak sorun yaratıyor.

İkinci "ciddi" gelişme

Başta belirttiğimiz üzere 25 Ocak'ta TV'de Başbakan'a gazetecilerin yönelttiği sorular arasında "af"la ilgili olanlar da vardı. Başbakan konuyla ilgili olarak gazetecilere özetle şunları söyledi: "Bir af kanunu çıkarırsanız birinci grubu affetmek nispeten kolaydır -kader kurbanlarını kastediyor-. İkinci grubun affı bugünkü Anayasa şartları içerisinde Anayasa değiştirmeden mümkün değildir. Ama belki orada başka yöntemler olabilir mi diye düşünüyoruz."

***

Aynı günlerde Adalet Bakanlığı'nda konuyla ilgili çalışmaların yürütüldüğü haberi basında yer aldı. Sızan haberlere göre Adalet Bakanlığı yeni bir "af" yasasının Ceza ve İnfaz Yasaları'nda yapılacak değişikliklerle birlikte çıkartılmasından yanaydı. Bunlardan Ceza Yasası'nda yapılacak değişikliğin dava açılmadan önce suç örgütünü ihbar edenlerin cezalarının azaltılması, pişman olan ihbarcıların ise hiç ceza almamasının sağlanması şeklinde olacağı da bu haberler arasındaydı. Anayasal engel dolayısıyla, "af" kapsamına giremeyecek olanlar için ise infaz süresi indirilecekti.

Bu arada HP de boş durmuyordu. Daha önceden de bir "af" teklifinde bulunmuş olan hukukçu milletvekili Cüneyt Canver konuyla ilgili çalışmalarına yeniden başladı. Canver "ilk teklifinin kapsamında ısrarlı olmadığı"nı belirtti, "yeni teklifinde daha titiz davranarak ve affa karşı olanların uyarılarını da dikkate alarak çalışmalarını sürdürdüğü"nü sözlerine ekledi. Adalet Bakanlığı'nın hazırladığı "Pişmanlık Yasa Tasarısı"na "Muhbirliği özendirme tasarısı" adını takan Canver, yeni tasarılarını şöyle özetliyordu: "Anayasamızın 87. maddesi, devlet aleyhine işlenen suçların affını yasaklamıştır. Ancak, ben 12 Eylül'den önce çeşitli nedenlerle anarşik olaylara bulaşmış, ancak silahlı eylemde bulunmamış kişilerin de affının gereğine ve yararına inanıyorum. Böyle bir af, toplumsal barışın ve huzurun yerleşmesi için şarttır."

Geçerken belirtelim, aynı günlerde Adalet Bakanı Necat Eldem yine bildiğimiz sözlerini aynı ses tonuyla tekrarlamaya devam ediyordu: "Bakanlığımızda şu anda hiçbir çalışma yoktur."

***

Yukarıdaki tartışmalar yapıladursun, HP Genel Başkanı Necdet Calp, parlamentoda grubu bulunan partilerin başkanlarına birer mektupla "Af konusunu bir araya gelerek tartışma" önerisinde bulundu. Calp'in, mektubunu parti liderlerine gönderiş tarihinin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'le yaptığı olağan görüşmenin hemen ertesine raslaması dikkat çekiciydi.

Mektup üzerine MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp; "Zirvenin akıbeti Başbakan Özal'ın olumlu cevap vermesine bağlıdır" dedi. ANAP Genel Başkanı ise konuyla ilgili olarak; "Hele bir kongremizi yapalım ondan sonra düşünürüz" diyerek konuyu bir kez daha geciktirmeyi seçti.

***

"Af" konusu belli ki önümüzdeki günlerde üzerinde epey tartışılacak bir konu olacak.

"İlk ve ikinci ciddi gelişme" bölümlerinde konunun siyasiler tarafından nasıl ele alındığını belirlemeye, "Bir önemli soru" bölümünde ise bu ele alınış tarzıyla eğer çıkacak olursa "Af'tan kimlerin yararlanacağı"na cevap aramaya çalıştık. Gerek **tartışılan konular**'ın, gerek sözünü ettiğimiz **önemli soru**'nun, önümüzdeki günlerde "af" tartışmalarında ana temayı oluşturacağını sanıyoruz.

Ancak, bugüne kadar atlanan ve asıl üzerinde durulması gereken, hatta "Af çıksın mı, çıkmasın mı?" sorusunun bile önüne geçmesi gereken tartışma konusu, kuşkusuz, **Öztekin Tosun**'un ve **Taha Parla**'nın da özenle belirttikleri gibi "parlamentoları bağlayıcı yaklaşım tarzı"dır. □

Avukat İbrahim Tezan'la

"Af"ın kapsamı

— Sayın Tezan bir süreden beri sözü edilen af konusu içinde bulunduğumuz günlerde değişik kesimlerde üzerinde en çok konuşulan bir konu haline geldi. Bir avukat olarak ilişkileriniz nedeniyle siz bu konuyla daha içli dışlı yaşıyorsunuz. Sizce ülkemizin şu koşullarında bir affın çıkartılması gerekli midir?

— Evet, artık bir af çıkartılmalıdır. Yargının değişik sorunlarını yaşayan, gözleyen bir hukukçu olarak ve aynı zamanda tutukluların-mahkûmların ve onların ailelerinin dramını bir ölçüde onlarla birlikte yaşayan bir insan olarak af çıkartmanın gerektiğini söylüyorum. Üstelik yetkililerce yapılan açıklamalardan sonra gerekliliğin ötesinde bir affın çıkartılması kaçınılmaz olmuştur.

Hem zaten kişisel düzeydeki görüş bildirimlerinde affa karşı çıkan yok gibidir. Fakat "kader kurbanlarına af" diye bir şey tutturulmuş tekrarlanıp durulmaktadır. Bununla adi veya ferdi suçlamalardan yargılanan veya hüküm alanların affedilmesi kastedilmektedir. Siyasal veya örgütsel cezaların affedilmesi söz konusu olunca ya karşı çıkılmakta, savunulmamakta, ya da sözünü etmekten kaçınılmaktadır. Çünkü bu tür suçlar kamuoyunda "terörizm" olarak damgalanmış ve ayrıca onlarla ilgili ceza maddeleri Anayasa'nın 14. maddesinde belirtilen af yasağı kapsamına konmuştur. (Oysa bu tür suçlardan, yasak kapsamındaki maddelere göre ceza verilen mahkeme kararlarında bu suçların siyasal nedenlerle işlendiği belirtilmekte ve siyasi niteliği kabul edilmektedir. Bizce de öyledir.) Bu nedenle siyasi suçların affını istemek, sanki terörizme arka çıkmak gibi korkutucu bir olaya dönüşmektedir. Oysa hukuki açıdan ve beklenen toplumsal yararlar açısından sağlıklı bir affın gerçekleşebilmesi, onun esas olarak siyasi suçluları da kapsamasıyla mümkündür.

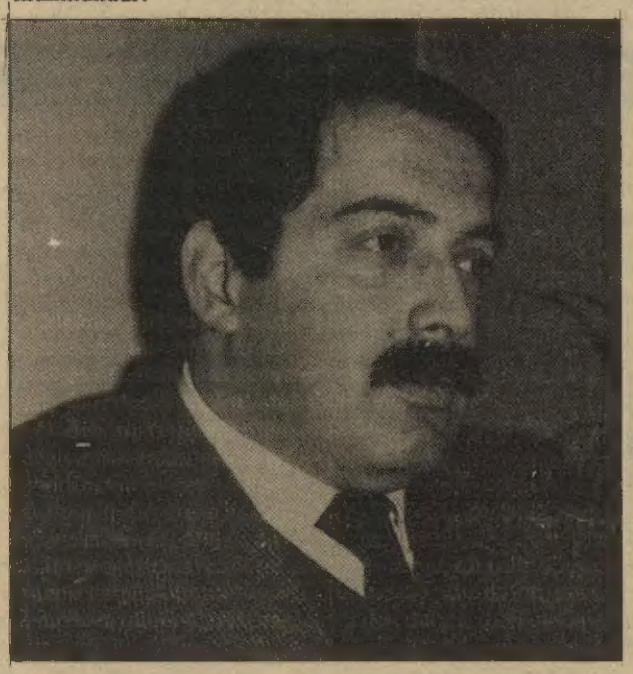

— Ayrıca, uygulamaya göre, "siyasi suç" tanımında da bir tuhaflık yok mu? Yani, uzaktan edindiğimiz izlenime göre, özellikle sağ kesimin mahkûm olduğu maddeler söz konusu "affı yasaklanmış" maddelere girmiyor.

— Evet, Askerî Yargı kararları ve bu kararlarda sağ örgütlere ve eylemlere yaklaşım tarzı ve verilen cezalar Anayasa'nın 14. maddesinin kapsamı dışında kaldığından, bu kesime mensup siyasi suçlular çıkartılması düşünülen bir aftan yararlanacaklar ve "kader kurbanı" statüsüne dahil olacaklardır.

Bu nasıl olacaktır?

Bilindiği gibi, Anayasa'nın 87. maddesi, "...Anayasa'nın 14. maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenler hariç olmak üzere genel veya özel af ilanına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek yetkisini TBMM'ye vermiştir.

Anayasa'nın 14. maddesindeki fiiller ise, Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142, 146, 163, 168, 169, 125 ve diğer bazı maddelerinde belirtilen ve devlet şahsiyetine karşı işlenen cürümler faslında yer alan fiillerdir.

Yani bir genel af çıkartılmadığı takdirde, yukarıda belirttiğim maddelerden ceza almış kişiler af kapsamı dışında kalacaklardır. Bu kapsam dışı kişilerin kimlerden oluşacağı da Askerî Yargıtay'ın sol ve sağ örgütler ve eylemleri konusunda verdiği kararlar da getirdiği ölçüye göre belirlenecektir.

Aşağıda tarih ve numaralarını belirttiğimiz Askerî Yargıtay kararlarına göre, soldaki örgütlenmeler ve eylemler T.C. Devleti'nin yapısını, yani anayasal düzeni değiştirmek amacıyla kurulmuşlar ve bu amaca ulaşmak için eylemler yapmışlardır. Bu nedenle soygunlar düzenlemişler, cinayetler işlemişler, kitleleri göçe zorlamışlar, direniş komiteleri oluşturmuşlar, merkez komiteleri, bölge sorumluları, il ve ilçe sorumluları atamışlardır. Kararlara göre bu biçimde yürütülen çalışmalar silahlı eyleme dönüşmüşse ve vahim boyutlara ulaşmışsa TCK'nın 146. maddesi; aynı amaç için silahlanmış, ancak eyleme geçilmemiş ise TCK'nın 168 ve 169. maddeleri; eğer örgütün amacı anayasal düzeni değiştirmek olmakla birlikte bu iş için silahlı yöntemler dışında çalışmaktaysa TCK'nın 141. maddesi uyarınca ceza verilmesi gerekeceği anlaşılmaktadır.

Bu değerlendirmeler sonucu, örgüt adına para toplayan, afiş asan, bildiri dağıtan kişilere TCK'nın 168. maddesi uyarınca; adam öldüren, soygun yapan ve benzeri eylemlerde bulunanlara TCK'nın 146. maddesi uyarınca ceza verilmiştir.

Yani mahkeme kararlarında sol örgütler ve bu örgütlere mensup kişilerin yaptıkları eylemlerin tümü devlet şahsiyetine karşı cürüm olarak değerlendirilmiş ve TCK'nın bu bölümünde yer alan maddeler uyarınca cezalandırma yönüne gidilmiştir. (As.Yar.Dar.Kurl. 1982/34-35, 142-140, 141-140, 130-136, As.Yar. 4. Dar. 82/758-869, 212-228, 231-274 sayılı kararları.)

Askerî Yargıtay'ın aşağıda belirttiğimiz kararlarından da anlaşılacağı gibi, sağ örgütlerin ve eylemlerin de organik bütünlük içinde olduğu; karşıt görüşlü kişileri sindirmek, mahallinde kendi görüşlerinin etkinliğini sağlamak, halk arasında korku ve panik yaratmak amacıyla yapıldığı kabul edilmekte, bu amaçları hayata geçirmek için adam öldürme, yağma, yol kesme, para toplama, afiş-pankart asma gibi eylemler gerçekleştirdikleri söylenmekte, ancak bu eylemleri yapan kişi ve örgütlerin amaçlarının devlet şahsiyetine karşı cürüm işlemek olmadığı, bu suçların amme nizamı aleyhine işlenen cürüm olarak değerlendirilmesi gerekeceği görüşüne yer verilmektedir.

Bu görüşler doğrultusunda ÜGD'nin silahlanmış ve yurt çapında çok kanlı eylemler gerçekleştirmiş olduğu kararlar da kabul edilmekte, ancak bu silahlanmanın TCK'nın 168. maddesinde yazılı devlet şahsiyetine karşı suçları işlemek maksadı ile yapıldığı hususunun şüpheli kaldığı belirtilmektedir.

Yine bir başka kararda MHP ve ÜGD'nin legal kuruluşlar olduğu, bunlara mensubiyetin cürüm işlemek için oluşturulan teşekküllerle karşılaştırılmaması gerekeceği belirtilmektedir.

Sağ örgütlerin hukuki vasfı TCK'nın 313. maddesi içerisinde değerlendirilmekte ve adam öldürme olayı nedeniyle adiyen adam öldürmeye ilişkin ceza maddelerinin (TCK'nın 448-450. maddelerinin) uygulanması gerekeceği görüşüne yer verilmektedir.

Demek ki bir kısım cinayetler, soygunlar, pankart asmalar, bildiri dağıtmalar, yasal kuruluşlara üye olmalar, para toplamalar, halkı korkutup devleti güçsüz gösterme ve otorite boşluğu yaratarak iktidarı ele geçirme, T.C. Devleti'nin yapısını ve anayasal düzeni değiştirme sayılırken, aynı nitelikte olduğu kabul edilen başka bir kısım eylemlerin amacının ise amme nizamı aleyhine işlenen cürümler olduğu kabul ediliyor. (As.Yar.D.Krl. E: 34-K: 35, 82/241-261, 207-202, Birinci Daire 80/197-232, 80/186-245.)

Ve böylece, örneğin Apdi İpekçi'nin, Necdet Bulut'un, CHP Milletvekili Abdurrahman Köksal'ın, CHP Nevşehir İl Başkanı'nın ve kamuoyunca bilinen ve bilinmeyen birçok kişinin katilleri aldıkları ceza devlet aleyhine işlenen cürümlerden olmaması nedeniyle çıkartılması düşünülen bir aftan yararlanacaklar ve "kader kurbanı" olarak değerlendirileceklerdir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Anayasa'nın 14. maddesi esas alınarak çıkarılacak bir af sağın her türlü örgütlenmesini ve eylemini af kapsamı içine alacakken solun eylemleri, örgütlenmeleri, fikir suçluları ve TCK'nın 163. maddesi uyarınca ceza alanlar af kapsamı dışında kalacaklardır. □

SODEP:
Nasıl bir örgütlenme?

Serpil BİLDİRİCİ

SODEP'in kuruluşu, Halkçı Parti'nin kuruluşundaki zaaflar yüzünden çatısı altına alamadığı sosyal demokrat taban için bir umut gibi görünmekle birlikte, özellikle vetolardan sonra oluşan parti kadrosu, "tabanı temsil etmediği" yolunda yoğun eleştirilere uğramıştı. Gerçi daha sonra, vetolarla başlayan bir katılma hareketi gelişti ama, bu gelişme de eleştirilerin önünü almaya yetmedi. Katılmalar, olsa olsa gelecekte daha demokrat bir SODEP için "umut" olarak değerlendirildi.

SODEP'in ikinci kamburu örgütlenme modeli idi. SODEP de bütün partiler gibi siyasi partiler yasasında sunulan tek "meclisli" örgütlenme modelini benimsemişti. Sosyal demokratlık iddiasında bir parti için, tartışmasız varolması gereken "parti içi demokrasinin" önünde bir engeldi tek "meclisli" model. Yasal bir gereklilik olmamasına karşın, bütün partilerde oluşturulan Başkanlık Divanı, SODEP'te de fiilen vardı ve bu divan çoğu kez tek "meclisin", yani Merkez Karar ve Yürütme Kurulu'nun (MKYK) işlevini üstleniyordu. Kırk kişilik yapısıyla gündelik politika üretmesi zaten pratikte mümkün olmayan, MKYK, böylece işlevsiz bir konuma düşüyordu. MKYK'nın işlevsizliği ise partinin, örgütünden kopuk bir üst yönetim ile yönlendirilmesi demekti.

Nitekim 84 Temmuzu'nda yapılan SODEP büyük kurultayında, örgütten model değişikliği konusunda bir istek -belki de bir uyarı- geldi. İzmir İl Başkanı Şeref Bakşık'ın başını çektiği bir grup, tüzüğün bu doğrultuda değiştirilmesi için bir önerge verdi. "Nasıl bir örgütlenme" sorusunun cevabı da yine büyük kurultayda şekillenmişti. Parti örgütü, kapatılan CHP'nin "parti meclisi" modelini benimsiyordu. Ancak, zamanın yetersizliği ve biraz da Erdal İnönü'nün verdiği söz üzerine, konunun daha sonra yapılacak bir tüzük kurultayında ele alınması karara bağlandı. Üstelik, Erdal İnönü hassasiyetini, büyük kurultaydan sonra yapılan MKYK toplantısında yaptığı "başkanlık sunuşu"nda tüzük kurultayına, "Genel Kurul'un verdiği görev gereği" ifadesini de kullanarak yer vermekle açıkça ortaya koydu. Yine aynı toplantıda, İnönü'nün "başkanlık sunuşu" oy birliği ile kabul edildikten sonra, bir alt komisyon olarak çalışacak tüzük komisyonu kurulmasına karar verildi. Buraya kadar her şey yolunda gibiydi. Ama tüzük komisyonunun çalışmaları ilerledikçe iki farklı görüş -belki de partinin kuruluşundan beri varolan- şekillenmeye başladı.

Parti meclisi olmayınca

Komisyon, ancak bir konuda görüş birliği içindeydi. Büyük kurultayda partililerin çoğu tarafından benimsenen parti meclisi modelinin, bugünkü yasal çerçeve içinde uygulanması mümkün değildi. Bu noktadan sonra, görüşler farklılaşıyordu. Bir grup komisyon üyesi, büyük kurultayda benimsendiği gibi parti meclisine en yakın modeli geliştirmeye çalışırken, başka bir grup da "madem parti meclisi olamıyor, o zaman bugünkü modeli muhafaza edip iyileştirelim" diyordu. Sunulan iyileştirme modeli, bugünkü yapıda genel başkan tarafından seçilen genel sekreter, genel sekreter yardımcıları ve genel başkan yardımcılarının MKYK tarafından seçilmesi biçimindeydi. Bu modele göre, genel sekretere güç verilecek, ama genel başkan yardımcıları temsil ve denetim görevleri yapacaktı. Oysa, SODEP'te "iyileştirme" ile düzelemeyecek aksaklıklar söz konusuydu. Böyle bir değişiklik olsa olsa görüntüde demokrasiyi sağlayabilirdi. Bu durumda bir grup komisyon üyesi de, şöyle bir model geliştirdi; "Siyasi Partiler Yasası'nın sunduğu çift meclisli sistem benimsenirse, 16. maddenin öngördüğü gibi, çalışma biçimi tüzükle belirlenir ve böylece parti meclisine yakın bir model oluşturulabilir. Büyük kurultay tarafından seçilen 40 kişilik Merkez Karar Kurulu (MKK) ve 15 kişilik Merkez Yürütme Kurulu (MYK) yapacakları ortak toplantılarda, parti politikasının, stratejinin saptanması, hükümete katılma, hükümetten çekilme, seçim bildirgesinin hazırlanması gibi konularda karar alırlar. Yine iki kurulun ortak toplantısında, MYK içinden, genel başkan yardımcıları, genel sekreter ve genel sekreter yardımcıları seçilir. Ancak, MYK'nın öbür üyeleri de parti genel merkezinde sürekli görevde bulunurlar. Böylece, bugün kırk kişiden oluşan ve haftada bir kez toplanması gereken tek meclisin getirdiği sakıncalar ortadan kalkar. Çünkü karar organı ayrılmış olduğundan, ortak toplantılar, altı ay ya da üç ay gibi uzun aralıklarla yapılabilir."

Böyle bir modelin benimsenmesinin SODEP'in iç demokrasisi açısından da olumlu bir adım olacağı açık. Bugün MKYK haftada bir toplandığı için pratik olarak sadece Ankara ve çevresindeki partililer yer alabiliyor ve yaygın bir katılım mümkün olamıyor. İki meclisli model, SODEP'in demokratik bir parti yapısına kavuşmasını sağlamakla kalmayıp, kitlelerle bağı olan ve toplumsal kesimleri temsil edebilen bir karar organına sahip olmasını da sağlayabilecek bir gelişme olabilir.

Tüzük kurultayında seçim mi?

Şüphesiz, tüzük komisyonundaki ayrımlaşmanın önemli nedenlerinden biri de tüzük kurultayında seçim yapılıp yapılmaması sorunuydu. İyileştirmeden yana olanlar, MKYK'nın bugünkü yapısını iki yıl korumasından ve dolayısıyla seçimsiz olmasından yanaydılar. İkinci görüşe göre, oluşacak iki meclisli yeni yapı için, tüzük kurultayında seçim bir zorunluluktu. Komisyonda beliren bu ayrılık, doğal olarak ve MKYK'ya da yansıdı. Ve kurul aldığı bir kararla, tüzük tartışmalarını dondurarak, Nisan'da toplanacak küçük kurultayın gündemine getirmeyi kararlaştırdı. Aslında bu karar, SODEP için bir demokratikleşme hareketinin kaçınılmaz olduğunun da göstergesi oldu. Sosyal demokrat bir parti de, büyük kurultayda ve tabanda yaygın olarak benimsendiği bilinen bir karara karşı tavır alabilen bir genel merkez yönetiminin bulunması oldukça ilginç bir görüntü sergiledi. Kaldı ki, genel başkanın da "olumlu" tavır takındığı biliniyordu. Böyle bir gelişmeden yola çıkılarak, MKYK'nın tabana ve hele hele parti içi demokratikleşmeye aldırmadığı söylenebilir. Ancak, bu yorumun içine tüm kurulu katmak haksızlık olur. Çünkü bugün SODEP'in durumundan "rahatsızlık" duyan MKYK üyeleri de var. Tüzük üstüne tartışmalar nedeniyle kamuoyuna "değişiklikten yana olanlar" biçiminde tanıtılan bu üyeler, sadece tüzük değişikliği ve sonuç olarak yapı değişikliği ile kalmayıp, parti içinde daha geniş çapta bir demokrasi mücadelesi vermeye hazırlanıyorlar. Ancak, bu demokratikleşme mücadelesinin yanlış nitelemelerle çarpıtılması, olumlu adımların gerilemesine yol açıyor.

Eski hizip mücadelesi mi?

Geçtiğimiz günlerde bazı basın organlarında, SODEP'te tüzük dolayısıyla Topuzcular ve Baykalcıların mücadele ettikleri biçiminde yorumlar yer aldı. Bu yorumlar, bazı partililer üzerinde adeta "şok" etkisi uyandırdı. Çünkü SODEP'te şu andaki tartışma, kişilerin ötesinde bir tartışmaydı. Sorun, "Ali'nin değil, Veli'nin genel sekreter olmasının" ötesinde bir sorundu. Tüzük değişikliğinden yana olduğu bilinen MKYK üyesi Hızır Ekşi, bu konudaki kaygılarını şöyle ifade etti:

Deniz Baykal

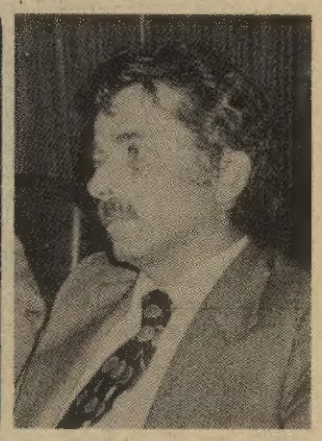

Ali Topuz

"Olayı kişisel boyutta ele almak son derece yanlış. Bu, birini genel sekreter yapma ya da hizipleşme olayı değildir. Eğer böyle değerlendirilirse, iyi sonuç vermez. Bu, sadece partiyi daha demokratik bir yapıya oturtma çabasıdır. Değişiklik isteyenler ve bugünkü yapının muhafaza edilmesinin doğru olacağını savunanlar var. Olayı kişilerin ötesinde ele almak gerekir. Benim bu olayda kişisel hiçbir kaygım yok."

Final kurultayda değil

MKYK, parti içindeki tüzük tartışmalarını şu anda durdurmuş görünüyor. Ancak sanırız bunu sadece genel merkez binası içinde sağlaması mümkün. SODEP'in taşra teşkilatında yoğun bir biçimde bu konu tartışılıyor. Yani tüzük değişikliği, küçük kurultaydan önce parti teşkilatının gündeminde. Bazı partililere göre, MKYK'nın bir anlamda büyük kurultayın direktifini çiğneyerek verdiği karar yüzünden parti örgütü bir hayli coşkulu ve isteğinin yerine getirilmesi doğrultusunda çalışmak niyetinde. Yani, partinin örgütlenme modeli ergeç değişmeye mahkûm.

Üstelik SODEP taşra teşkilatında yaygın olan görüşe göre, partinin sadece model değiştirmesi de yeterli bir gelişme değil. Örneğin Adanalı SODEP'liler, tüzük değişikliği için "başı ağrıyan" yönetimden, bir süre sonra parti programının değiştirilmesini talep etmeyi planlıyorlar.

Ya İnönü ne düşünüyor?

SODEP Genel Merkezi yoğun bir tartışma ortamı yaşarken, Genel Başkan Erdal İnönü, ilke olarak "tarafsız" kalmayı yeğler görünüyor. "Partinin durumundan memnun olmadığını, işlerin pek iyi gitmediğini" çeşitli kereler ifade etmekle birlikte İnönü, tüzük değişikliği meselesi dallanıp budaklandıktan sonra, "olumlu" ya da "olumsuz" net bir görüş belirtmedi bugüne kadar. Ancak, bazı partililere göre, olumsuzlukları "fedakâr bir çalışma temposu" sürdürerek uzun süre göğüslemesi de mümkün görünmüyor... □

1984 SODEP Kurultayı'ndan

Türk-İş'in göremediği gerçek

Fahri ARAL

Geçtiğimiz günlerde Türk-İş ile hükümet arasında uzun zamandır beklenen "zirve" gerçekleşti. Aylardır Türk-İş Genel Başkanı Yılmaz'ın zirveye taşıdığı "umut" Sisyphos'un taşı gibi yine uçurumlara yuvarlandı.

Bu bilinen "son"un sonuçlarını tartışmak önemli. Ama daha önemlisi Türk-İş'in kurulduğu günden bu yana biçimlendirdiği ve pek değişmeyen sendikal anlayışı içinde "zirve" vb. kavramların neyi temsil ettiğini saptayabilmektir. Bu da, bir anlamda Türkiye'de sendikal hareketin içinde gelişen farklı anlayışları değişik düzlemlerde tartışma gibi çok geniş boyutlu bir sorunsalı gündeme getirir. Buna ise şimdilik değinmenin gereği yok sanırız.

En büyük Türk-İş

Türk-İş'in sendikal söyleminde "büyüklük" ve "güçlülük" hep vazgeçilmez nitelikler olarak sunuldu. Bunun gereği yerine getirilirken de "büyük politikalar"a sığınılarak, devlet katında yerler arandı. 60'lı yıllarda çok sık tekrarlanan *"Ankara'da Türk-İş vardır"* deyişinin başka bir anlamı olabilir mi? Ancak buna rağmen sosyal politikada elde edilen ürünler umulduğu kadar "büyük" olmadı. Çünkü işçiler için *gerçek*, hep Türk-İş'in dışındaydı. İşçi sınıfı için demokrasi deneyimleri büyük ölçüde Türk-İş'e rağmen yaşandı. Gerçekte, en büyük işçi kuruluşumuzun tüm geçmişi değindiğimiz temel anlayışın farklı "tezahürleri" ile doludur. Türk-İş dönem dönem kendini devletle bütünleştirmiş ya da öyle göstermek istemiş, kimi zaman bu davranışının erdemlerini özgür sendikacılığın ve demokrasinin gereği gibi sunmaya çalışmıştır. Bunu yaparken kendi dışında gelişen bağımsız sendikal anlayışları dışlamış, hatta kimi olağanüstü dönemlerde bu politikaları "devlet karşıtı" diye nitelendirebilmiştir.

Türk-İş'in bu çizgisini sendikal hareketin her döneminde izlemek mümkün. Örneğin, tahkim usulünün yürürlükte olduğu 60'lara kadar Türk-İş, içindeki DP-CHP çekişmesini de yaşayarak, siyasal iktidarla bağımlılık ilişkisini sürdürdü. 27 Mayıs'tan sonra yalnızca biçimi değişen bu ilişki temelde aynı kaldı. 1961 Anayasası'nın getirdikleri, sendikal yasalarla elde edilenler, grev ve toplu sözleşme hakkı vb. hep bu "bütünleşme"ye bağlandı. Bu dönemde "partilerüstü politika" diye adlandırılan Türk-İş'in sendikal anlayışı, gerçekte olması gereken bir bağımsızlığın değil, Türk-İş'e özgü bir bağımlılığın ifadesi oldu.

Sendikal hakların kullanılamadığı ya da yitirildiği olağanüstü dönemler, Türk-İş sendikacılığının kavranması açısından önemlidir. Olağan dönemlerde pek belirgin olmayan ya da üstü örtülebilen bazı özellikler, bu dönemlerde netleşerek kendini açığa çıkarır. Bu her on yılda bir tekrarlanan adeta düzenli işleyen bir mekanizma halindedir. Böylesi dönemlerde sorunlara "birlikte" çözüm yolları aramak, yasaların yeniden düzenlenmesi ya da değişmesi için uygun zeminler hazırlamak, hükümetlere bakanlar vermek... değişmez gündem maddeleri haline gelir. Bu 12 Mart'ta da böyleydi, 12 Eylül'de de öyle oldu. Ne var ki, sistemin tümünü tersyüz eden uygulamalar 12 Eylül ile birlikte geldi. İçinde şu anda Türk-İş'in değişmesini istediği sendikal yasaların özünü oluşturan hükümlerin yer aldığı 1982 Anayasası'na "evet" diyen anlayış, karşı çıkılan yasaların hazırlanması sırasında gösterilen uyum, toplu pazarlık düzenine geçildiği günden bu yana izlenen politika, imzalanan toplu sözleşmeler, zirveler vb...

Görüldüğü gibi, Türk-İş'in "zirve" gibi ayrıntılar dahil, temel politikasını belirleyen değişmez bir sendikal anlayışı her zaman olmuştur. Bunun karşıtı görüşlere ise Türk-İş yönetiminde yer bulmak olanaksızdır. Oysa, Türk-İş'in de üye olduğu ICFTU gibi uluslararası işçi kuruluşları bu karşıt anlayışı, yani sendikal bağımsızlığı ilke edinmiş sendikacılığı savunurlar. Bu kuruluşlara göre; devletten, siyasal iktidarlardan, siyasal parti ve kurumlardan bağımsız olmadan özgür ve demokratik bir sendikacılık söz konusu olamaz.

Son olarak belirtmek gerekir ki, bir işçi kuruluşu elbette hükümetlerle masaya oturacak, zirvelere katılacak, belirli konularda uzlaşma zeminleri arayacaktır. Bu, doğal olduğu kadar, sendikal mücadelenin de gereğidir. Önemli olan, bunu yaparken tavizsiz koruyabildiği sendikal bağımsızlık ile temsil ettiği kitlenin çıkarlarıdır. Bu nedenle tabanıyla karşı karşıya gelmeyen, bundan kaçınan bir kuruluşun zirvelerde dolaşarak bir şeyler yapması oldukça güçtür, diyoruz. Türk-İş bu gerçeği görmediği sürece her zirve hüsranla sonuçlanacak, her defasında diplere yuvarlanan taşı yeniden tepelere çıkarmak gerekecektir. □

İşçiler:
Biz her zaman "gülüyoruz"

— Türk-İş - hükümet zirvelerinden işçiler lehine bazı gelişmeler beklenebilir mi?

Nuri Göksu— Hayır, ben bu konuda hiçbir şey beklemiyorum. Daha önce Sadık Şide Çalışma Bakanı'ydı. O zaman işçilerin haklarında hiçbir değişiklik olmadı. Hatta işçiler aleyhine yasalar Sadık Şide zamanında hazırlandı. Hal böyleyken bu zirveler niye? Bu yasalarla zaten bir yere varılmaz. Belki ileride kaybedilmiş haklar geri alınabilir, ama şimdi imkânsız.

— Son günlerde Türk-İş yönetiminde bir politika değişikliği seziliyor. Şevket Yılmaz'ın Denizli konuşması, artık Türk-İş yönetiminin Sendikalar, Grev ve Toplu Sözleşme yasalarını kabul ettiği izlenimini uyandırdı. İşverenlerin daha anlayışlı davranmalarını istemeye başladı. Türk-İş'in bu politika değişikliğini nasıl karşılıyorsunuz?

Harun Yavuz— Türk-İş politikasını değiştirmedi. Bunlar oyun, al gülüm ver gülüm. Türk-İş aynı Türk-İş. İşçiden bir tepki gelmedikten, sendikaları zorlamadıktan, Türk-İş yönetimi, hükümeti, işverenleri zorlamadıktan sonra hiçbir hak alınamaz. Gücünü kendinden alacaksın, yoksa zirvelerle bu iş olmaz. Mesela şimdi kar yağıyor, dışarısı eksinin altında bilmem kaç derece ve birçok işçi işten atılıyor. Bunlar ne tazminat alabiliyor, ne başvuracakları bir merci var. Sonra seni işyerinden gelip alıyorlar, ne soran var, ne de suçun, bir iki ay sonra bırakıyorlar. Yani şimdi bunu Şevket Yılmaz değiştirebilir mi? Zaten değiştirmiş olsa bu duruma gelinmezdi.

— Diyelim ki hükümet önümüzdeki günlerde Türk-İş'in bazı isteklerini gerçekleştirdi. Bu gelişme sorunların çözümü olabilir mi?

N.G.— Hayır. Çünkü hükümet zaten bütün sorunları çözemez. İstediği kadar hükümet asgari ücreti yükseltsin, bir süre sonra o ücret de bir işe yaramayacak. Bunun sorumlusu kim? Hükümet, onun izlediği politika. O zaman hükümet kendinin yarattığı kusurları nasıl giderebilir? Onun kendisi kusur. Bu politikayla bana yüz bin lira da asgari ücret verse bir şey değişmez. Çünkü bana yüz bin lira asgari ücret verdiğinde mutlaka da ekmeği bin lira yaparlar.

Harun Yavuz ve Nuri Göksu

— İşçilerin 12 Eylül öncesi güldükleri, işverenlerin ise ağladıkları, şimdi ise işverenlerin gülecekleri, bir işveren tarafından söylenmişti...

H.Y.— Evet Halit Narin söylemişti. Evet biz işçiler her zaman gülüyoruz, ama ağlanacak halimize gülüyoruz. Ama işverenlerse hep gülünecek hallerine ağlıyorlar. Onlar şimdi de ağlıyorlar, ama ne iş güvenliği, ne ücret, geçim derdi, ne de işsizlik gibi sorunları var. Kısıtlanmış hiçbir hakları da yok.

— 12 Eylül öncesi yüksek enflasyonun nedeni olarak işçi ücretleri gösteriliyordu. Acaba ücret taleplerinizin enflasyona bir etkisi oldu mu?

N.G.— Bizler hiçbir zaman yüksek ücret almadık. Beş senedir toplu sözleşme yapmadık, ücretlerimiz de artmadı. Toplu sözleşmelerle aldığımız ücret farkları enflasyona yol açsaydı, bu süre içerisinde enflasyon inerdi, pahalılık dururdu. Demek ki biz bu işte suçlu değilmişiz.

— Son yıllardaki gelişmelerden en fazla işçiler zarar gördü. İşçi hakları geriletildi. Değişen yasalarla sınırlanmış durumdasınız. Şimdi bu hakların tekrar alınabilmesi için ne yapılması gerektiğini düşünüyorsunuz?

H.Y.— Öncelikle sendikaların yenilenmesi, hükümet değişikliği ve bu yasaları işçiden yana değiştirecek yeni bir hükümetin kurulması lazım. Şu anda işçi hakları 10, hatta 15 yıl gerilere gitti. Bunları yine eski haline getirmek uzun yıllar alır. Önce tabandan tavana doğru çalışarak sendikaları yenilemek ve sonra da hükümetten bu hakları istemek lazım. Yoksa zirvelerle bir şey olmaz. Olsa olsa domuzdan bir kıl misali olur. Eğer güçlü olmazsak domuzdan kılı bile alamayız. İşçi hakları dediğiniz haklarımızın geri alınması uzun vadeli bir çalışma. Bugün sendikaya üye olmak bile büyük bir mesele. Bugün Türkiye'de sendikalar var, sendikal haklar yok. Haklı olsan hakkını arayamazsın, işyerinde sendika temsilciliği yapsan askere gidip dönünce işe giremezsin. Bunlar bir iki gün de çözülecek sorunlar değil, zaman alacak bir çalışmadır. □

Halil Tunç:
Sendikalar dernekleşti

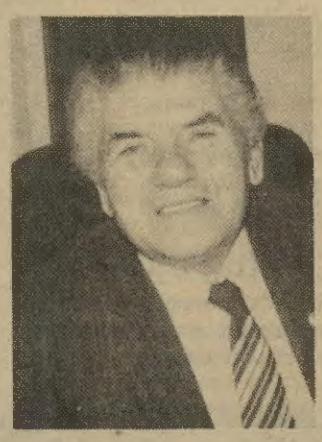

"12 Eylül öncesine mi dönelim tehdidi altında benim hak ve özgürlüklerimi kısıtlayamazsın. Mesela benim bir şalter çekişim hâlâ ayıp olarak karşıma çıkıyor.

— Türk-İş - hükümet zirvelerindeki tıkanıklık, sendika çevrelerinde yaygın tartışmaya yol açtı. Hükümetle diyalogun yararlı olup olmadığı tartışılıyor. Geçmişte hükümet - Türk-İş ilişkileri nasıldı? Bugünkü zirveler gibi toplantılar yapılır mıydı?

— Türkiye'de 1947'deki yasayla başlayan sendikacılık hareketini, başlangıçta dernek vasfından öte bir işlev taşımıyordu. Sorunların dağınık bir biçimde değil, tek elden ele alınması için 1952'de Türk-İş'i kurmuşlardır sendikacılar. Görüyoruz ki, o günlerde hükümetle olan ilişkiler hükümetin politikasına uyum sağlandığı sürece sağlıklı, düzenli gitmiş. Hükümetin icraatı eleştirildiğinde derhal kopmuş. Hatta kopuş o noktaya varmış ki, hükümetin politikasını bir noktada eleştirdi diye Türk-İş Genel Başkanı Çalışma Bakanlığı'na sokulmak istenmemiş! 1961 Anayasası'yla, sendikaların derneklerden ayrıldığı grevli, toplu sözleşmeli çalışma hayatı düzenlenince, hükümet-sendika ilişkileri de bu çerçevede yeniden şekillenmeye başlamış. Hükümetler, o dönemde geçmişin alışkanlıklarıyla anayasanın verdiği hakları gönüllü olarak vermek veya onlarla görüş birliği içinde olmak yolunda istekli olmamışlar. Hükümetle Türk-İş'in ilişkileri de şöyle başlıyor: o günlerde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlanmasında işverenlerle hükümet

toplantılar yapıyormuş. Türk-İş zamanın Başbakanı İnönü'ye bir mektup yazmış. Demiş ki, "artık işverenden akıl alıp, işçiye verme dönemine son verin." Bu mektup ilk yazıldığında hoş karşılanmamakla beraber etkisini göstermiş ve işçilerin sorunlarını konuşup, karara bağlamak üzere üç ayda bir muntazaman hükümet - Türk-İş toplantıları düzenlenmeye başlanmış.

— Bu toplantıları bugünkü zirvelerle karşılaştırır mısınız?

— Toplantıların gündemini Türk-İş hazırlamış. Toplantıların sonunda bugün olduğu gibi sendikacılar anlatıp, başbakan da çıkıp "dinledik" dememiş. Her konuda herkes düşüncesini söylemiş, karara bağlanmış. Ortak bildiri hazırlanmış, nereye kadar anlaşılabildiği belirtilmiş. Çok etkili neticeler alıyorduk o zaman. Bakanlar her toplantıda kararlaştırılanları hemen genelge halinde teşkilâtlarına gönderiyorlardı. İnönü döneminde böyle olduğu gibi, ondan sonra Demirel döneminde de aşağı yukarı böyle devam etti. Her şeyden önce hükümetlerin tavrı önemli. Sayın Özal Çorum konuşmasında Avrupa Konseyi'nin insan haklarıyla uğraştığı için artık önemsiz olduğunu söylemişti. İnsan haklarını dışlayan, sosyal meselelere ilgisiz kalan zihniyetin, işçilerin sorunlarına samimi yaklaşması zaten beklenemez...

— 60'lardaki toplantıların da "oyalamaca" olduğunu söyleyen, bunları eleştiren sendikacılar yok muydu?

— O yıllarda bu ileri sürülemezdi, çünkü sendikacılık hareketi zayıftı. Toplu sözleşme, grev müessesesi yeniydi. O dönemde hükümetin anlayış göstermesi çok önemliydi...

— Bugünkü ilişkilerde gelinen tıkanıklık, kısaca anlattığınız 40'lardaki tabloyu andırıyor. Ama sanırım basit bir "geri dönüş"ten söz edilemez. Sendikacılık hareketinin yaşadığı bunca yıllık deneyim var. Siz bugunkü durumu nasıl yorumluyorsunuz?

— Durum bu noktaya 24 Ocak Kararları'yla ve onların hukuki çerçevesiyle de uygulamaya konmasıyla geldi. Bu, sendikacıların bir tür dernekleştirilmesini beraberinde getirdi. Artık hükümetle ilişkilerden fazla bir şey beklememek lazım. İşçiye ve kamuoyuna durumu anlayacağı bir dille anlatmak lazım. İlgililer şarkvarî bir tavırla "kimse konuşmadığına göre herkes memnun" diye düşünüyor olabilirler. Yalnız Türk-İş Başkanı'nın değil, işçilerin de böyle düşündüğünü gördükleri zaman ister istemez tutumları değişir. Gerçi ne yapılırsa yapılsın ben bu siyasal iktidarın işçi sorunlarına olumlu yaklaşacağını sanmıyorum. Ama en azından sorun işçiye maledilir.

— Fakat, bir kısım sendikacılar bile böyle taleplere "12 Eylul öncesine dönme" tehlikesini hatırlatarak karşı çıkıyorlar...

— Zaten Özal sıkıştı mı bunu söylüyor. Tartışmayı anarşik bir olay zannediyor. Sendikacılığın olaylara yaklaşımı, yapısı gereği daha serttir. Çünkü olayların sıkıntıların içinden geliyordur. Bir maden işçisi küfürbazdır, hırçındır. Sebebi onun az terbiye alması değildir. O iş şartları onu öyle yapar. Sen onun bu mizacına bakıp "sen konuşamazsın" diyemezsin. 12 Eylül öncesine mi dönelim tehdidi altında benim hak ve özgürlüklerimi kısıtlayamazsın. Mesela benim bir şalter çekişim hâlâ ayıp olarak karşıma çıkıyor. Hayır bu ayıp değildir, çocuklarıma bırakacağım en büyük şeydir. Bugün de o ortamdaki gibi işverenler saldırı lokavtı yapıp, boyna işçi çıkarırsa, ben de aynı sorumluluk mevkiinde olsam gene aynı şeyi yaparım, riskini alırım, cezası varsa cezasını da çekerim. Zaten kimse sesini çıkarmazsa ne yasalara, ne de hükümetlere gerek kalır...

Ethem Cankurtaran:

Zirvelerin sonucu sıfır

— Hükümetle yapılan son zirve toplantısından sonra Türk-İş çevresinde yaygın bir hoşnutsuzluk ortaya çıktı. Sendikacıların çoğu "zaten bir şey çıkmayacağı belliydi" tarzında konuştular. Bu tıkanıklık nereden kaynaklanıyor?

— Bugün toplu sözleşme düzeni bir tıkanıklıkla karşı karşıya. Toplu pazarlık yok şu anda. Böyle olunca sendikalar, üst yönetimleri yoluyla hükümete gitmeyi, "diyalog kuralım, diyalogu sürdürelim, böylece zorlukları aşarız" anlayışıyla tabandaki insanlara umut vermeye çalıştılar. Zirvelerden bir sonuç alınamadı. Şimdi gerçekle karşı karşıyayız. Bu tip zirvelerden sonuç çıkarabilmenin tek yolu, bana göre, hükümetin ekonomik politikasını değiştirmektir. Bugünkü ekonomik politika devam ettiği sürece zirvelerden bir sonuç çıkmayacaktı. Çıkmayınca da tabiî şimdi "ne olacak?" sorusu sorulmaktadır işçiler tarafından. İşte sendikacıların şimdi "ne olacak?" sorusuna cevap bulmaları gerekiyor.

— Sorun da orada galiba...

— Sendikacıların gündemindeki en önemli soru olan bu soru tartışılmalıdır ve mutlaka buna bir cevap verilmelidir. Türkiye'de noksan bir demokrasinin uzantıları olarak tanımlanabilecek bir Sendikalar Yasası, Toplu Sözleşme ve Grev Yasası vardır. Noksan demokrasinin sınırlamalarıyla belirlenmiş olan bu yasaların çerçevesi içinde kalarak sorunları çözmek mumkün olmayabilir. Bizim ülkemizde uygulamaya konulmuş olan yasaların, sendikacılığın genel karakteriyle çelişmesi nedeniyle işçiler, sendikacılar yeniden ILO ilkelerine uygun bir sendikal düzene ulaşmak için yapacakları çalışmalarda, bu yasaların dışına düşebilirler. Bu durum noksan demokrasinin varlığından kaynaklanmaktadır. Örneğin, yasamızda sendikaların siyasi faaliyeti yasaktır. Halbuki demokrasilerde demokrasinin normal yollardan işleyebilmesinin doğrudan katılma yeri siyasi mücadeledir. Siyasi alanı hiçbir şekilde kullandırmak istemezseniz o zaman sendikalar, işçiler varolması gereken yasal ortamı nasıl hazırlayacaklar? Ya da hazırlanmasına nasıl katkıda bulunacaklar? Parlamenter sistemde yasalar parlamentoda değişir. Sendikacıların "yasaktır" diye bu siyasi katılımın dışında kalmaları çözümü geciktirecek demektir. Bu yasak, kişisel kanaatime göre sendikacılığın genel karakterinde olmayan bir yasaktır. Bu nedenle sendikacıların bu yasağı içlerine sindirmeleri çok zordur.

"Parlamenter sistemde yasalar parlamentoda değişir. Sendikacıların "yasaktır" diye bu siyasi katılımın dışında kalmaları çözümü geciktirecek demektir.

— O zaman parlamento dışı bir etkinlik gösterilmesi gerektiğini mi söylüyorsunuz?

— Öyle. Türkiye çok hızlı bir yasalaşma dönemi ya-

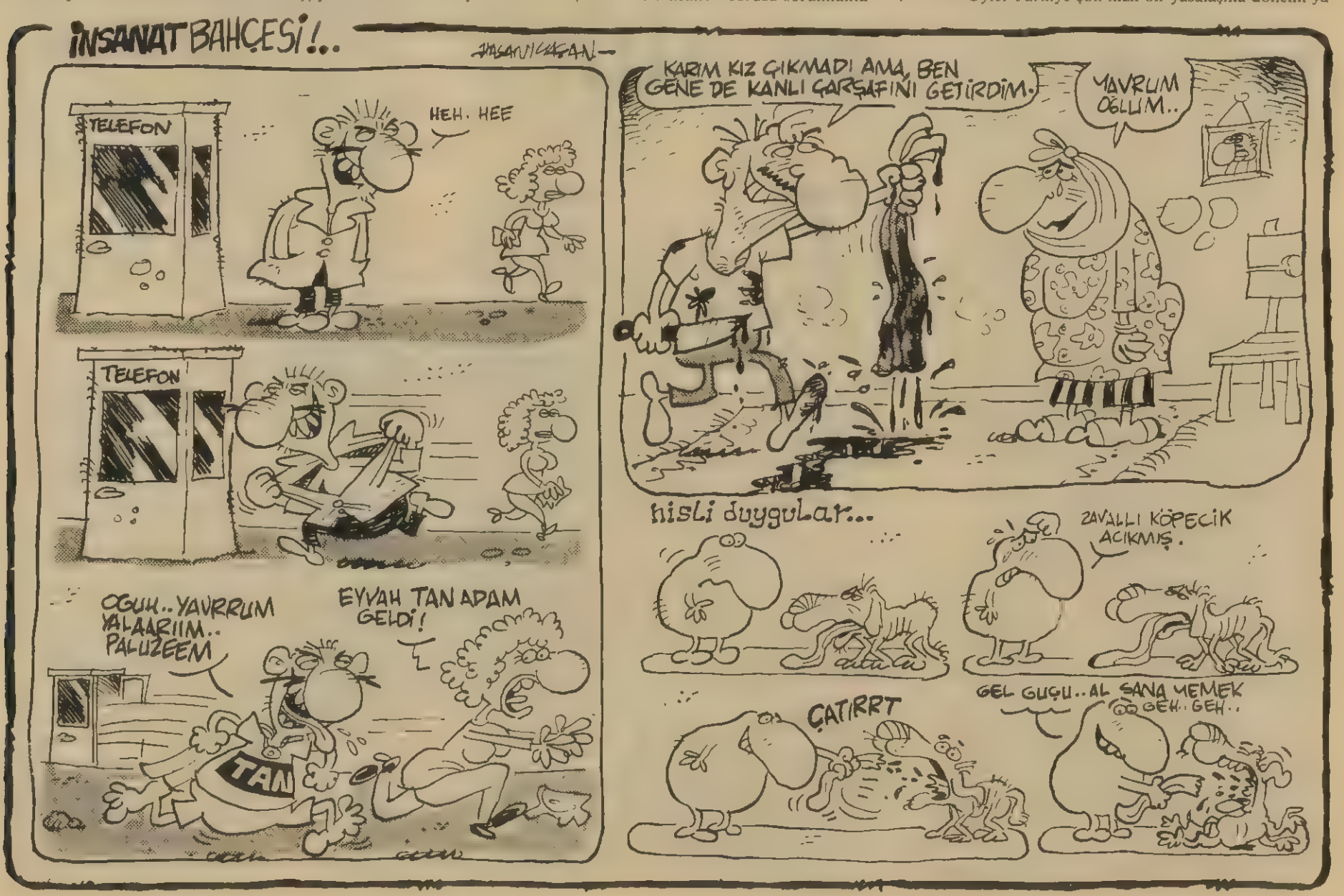

şadı. Bu hızlı yasalaşmadan ötürü işçiler olanları çok iyi takip edemediler. Ayrıca sendikal faaliyetler de askıda bulunduğu için, sendikacılar işçileri bu alanda eğitme şansına sahip olamadılar. Bunun sonucu işçiler Türkiye'de 2821'in, 2822'nin ellerinden neleri götürdüğünü yeni yeni, somut uygulamalarla görmeye başladılar. Onun için, sendikacıların işçilerle bu olayı konuşmasını sağlamak gerekir. Bu tartışma sağlandıktan sonra sanıyorum ki işçilerle birlikte bir çözüm mutlaka bulunur. Şöyle yapılabilir:

Her işkolu sendikası işyeri bazında işçilerle toplantılar düzenler ve yoğunlaştırır, yasaları anlatır, geçmiş yasalarla kıyaslar, olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyup tartıştıktan sonra, nasıl olması gerektiği doğrultusunda bir rapor çıkartır. İşyeri bazındaki bu tartışmalar yönetimlere dek yansıtılır. Sonuçta gündeme getirilerek tüm işkollarında oluşmuş olan bu raporların tartışıldığı, çok kapsamlı bir kurultayda toplanır. Çözüm önerileri ortaya konur ve işçilerle birlikte, bu çözüm önerileri doğrultusunda çözüme ulaşmanın yolları aranır. Parlamento dışında işçilerin etkin bir muhalefeti yaratılarak hükümet zorlanabilir. Yasalarda değişiklik bu dönemde sağlanmasa da, mevcut iktidarın yasadışı olarak adlandırdığım bazı uygulamalarının, en azından Koordinasyon Kurulu'nun kaldırılması sağlanmış olur.

— Yani, sendikacıların asıl uğraş alanlarının parlamento, hükümet ve resmi merciler değil, kendileri ve tabanları olduğunu söylüyorsunuz?

— Evet. Sorunun sahibiyle tartışmadan bir çözüme ulaşılacağına inanmıyorum. İşçilere çok büyük haksızlık edilmiştir. Sendikacıların birtakım yanlış kararlar aldıkları iddia edilebilir, bu doğaldır. Ama bu nedenle suçlanacak olanın gene sendikacı olması gerekir. Bu gerekçeye dayanılarak işçilerin elinden toplu sözleşme hakkı ve grev alınmamalıdır. Türkiye'de yapılan işlem budur.

— Zirve öncesinde başlayan ve hâlâ süregelen tartışmalarda birçok sendikacı "işçiye gitme" önerisini getirdi. Ama bazı sendikacılar bunu "tehlikeli" bularak benimsemediler...

— Mutlaka sorunun sahibi işçi olduğuna göre işçiye gitmek lazım. Bir hakkın sahibinin hakkını savunmasını sağlamadan sorunların çözüleceğine inanmıyorum. Bugün işçi arasında "biz ne yaparsak boş, bize verilenden ötesini alamayız" havası yaygınlık kazanmak üzere. İşçi memurlaştırılmaktadır. Sendikalardaki teslimiyetçilik işçilere yansımıştır. İşçiler, kendilerine hiçbir hakkın verilmediğini, onları kendilerinin aldıklarını unutmamalıdırlar. Bu da ancak demokratik yoldan sağlanabilecek bir şeydir. Zaten sendikacılar ne kadar cesur olurlarsa olsunlar, tek başlarına hiçbir yere gidemezler. Arkalarındaki taban, arkalarındaki kitle onları desteklemiyorsa o zaman başarısız kalırlar. İnsanlar kendileriyle birlikte oluşturulmamış olan düşüncelerin arkasından zor giderler.

Bizim ortaya koyduğumuz sorunlar işçilerin sorunlarıdır. Taleplerimiz şu anda tümüyle ekonomiktir. Bunu, bir gerçeği unutmadan vurgulamaya çalışıyoruz. Bu talepleri hayata geçirebilmek için, bunları isteyebileceğiniz bir siyasal ortamı, yani demokrasiyi yaratmak gerekir. Bir yöntem bulunup çözüme yönelik çabalar başlatılması zorunludur. İşçilerin gazetelerde okudukları demeçlerimize ne kadar inanabilecekleri konusunda kuşkumuz var. Çünkü onların sorunlarını onlarla tartışmadık. Sendikacılar özellikle şu son beş yıldır işçilerden kopuktur. Bu kopukluğu gidermek lazım. 12 Eylül sonrasında hem yapılmış olan tek yanlı propaganda, hem sendikaların işçilere ulaşamayışı, hem faaliyetlerin askıda oluşu, hem de sendikacıların tutumlarından kaynaklanan kopukluğun giderilmesi için bütün sorunların tabanda tartışılması gerekiyor. Böylece hem bağlar güçlenecektir, hem de tabanın benimseyeceği bir düşünce etrafında toplanılacağı için öneriler güçlü bir potansiyel tarafından desteklenecektir. Böyle bir çalışma toplumsal muhalefet yaratır ve sonunda mutlaka başarıya ulaşır.

— Bu noktaya bir yığın olumsuz deneyden sonra gelinmesini nasıl yorumluyorsunuz?

— Biz bu yasaların çıkmakta olduğu dönemdeki sıkışıklıklara rağmen, işçiye gitmeye çalıştık. Ama takdir ederseniz ki, tek başına Türkiye'de bu söylediklerimizi hayata geçirmek mümkün değil. Zaten bu tip sorunları söyleyen insanların suçlandığı bir dönemi yaşadık. Tek başımıza bunları söylememiz, bizi gene bu tür suçlamalarla karşı karşıya bırakırdı. Başkaları da bir şey söylemeyince "bekle gör" politikası benimsenmiş oldu. Taa ki "bekleyelim, göreceksiniz nasıl çözeceğiz" diyen sendikacıların bu sözlerinin iflas ettiği güne kadar. Bugün artık onların bekleyişi de iflas edip kimsenin işçiye söyleyecek bir şeyi kalmadığından bunu rahatça söyleyebiliriz, çünkü artık bütün sendikacılar aynı sorunlarla karşı karşıyadır. □

Tanıl BORA/Kürşat İSTANBULLU

Türk-İş'e ne oldu?

Alpaslan IŞIKLI

Türk-İş'e ne oldu dersiniz? Bir süredir saçları kesilmiş Samson'a benziyor sanki. "Eskiden çok mu güçlüydü?" denilebilir. Belki çok güçlü değildi. Ama, en azından daha güçlü görünüyor, iktidarı elinde bulunduranlarca daha çok ciddiye alınıyordu ve hatta güçlü görünmesi için özen gösteriliyor, yardımcı olunuyordu.

Bir zamanlar, rahmetli Seyfi Demirsoy, pek yağmasa da "Ankara'da Türk-İş vardır" diye gürlerdi. O günlerin güçlü politikacılarının ve devlet adamlarının da Türk-İş Genel Başkanı'nın bu havasını bozacak bir davranış ve tutum sergiledikleri hatırlanmaz. Çok partili hayatın en ağırlıklı politikacısı olduğunda kimsenin şüphesi bulunmayan İsmet İnönü dahil. İnönü, başbakanlık yaptığı dönemlerde, Türk-İş'e özel bir itibar tanımaya büyük özen göstermiş; örneğin, bizzat katıldığı Çalışma Meclisi toplantısında veya Türk-İş'le karşılıklı oturdukları toplantılarda bu kuruluşu övücü ve yüceltici tavrını belleklerde yer edecek biçimde vurgulamıştır.

Keza Halil Tunç, bazı önemli vesilelerle yaptığı açıklamalarıyla sendika hareketine geleneksel olarak tanınmak istenen çerçeveyi bir hayli zorlarken, yönetimi elinde bulunduranların küçültücü bir tepkisiyle karşılaşmamıştır. Halil Tunç, 27 Nisan 1971'de "Endişemiz, hükümetin anarşik olayların sınırını hangi çerçevede tutacağının ya da değerlendireceğinin açıklıkla bilinmeyişinden ileri gelmektedir (...) 'Anarşik olayları önleyeceğiz' gerekçesiyle Anayasanın işçiye sağladığı hak ve hürriyetlerinin en ufak bir kısıntıya uğraması, işçi hareketinin çok sert tepkisi ile karşılaşacaktır. Bu sert tepki belki bir genel grev dahi olabilecektir" derken, yönetime hâkim olanların soğukkanlı bir tutum içinde kaldıkları görülmüştür. Halil Tunç, bir başka önemli konuşmasını da 8 Aralık 1972'de Meclis kürsüsünden yapmıştır. Bu konuşmasında şöyle diyordu Tunç: "Kamuoyuna açıkça ilan etmek isterim ki, işçi haklarının kısıtlanması, ya da demokratik rejime herhangi bir müdahalede bulunulması halinde, Türk işçileri gerekeni yapacaklardır (...) Böyle bir durum karşısında Türkiye bir miting alanı haline dönecektir." Halil Tunç, bu ve benzeri tutumlarında görülen üslûba rağmen, bakanların ve cumhurbaşkanlarının itibar gösterdiği bir kişi, bilindiği gibi cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör seçilen birkaç kişiden biri olmuştur.

Türk-İş'in "itibarı"

Türk-İş'ten sendikacıların iktidarların üst katlarında itibar görmesi, en önde gelen ve isimlerini zikrettiğimiz iki kişi ile sınırlı da kalmamıştır. Geçmişte irili ufaklı partilerin hemen hepsinin Türk-İş'li önderleri listelerinde aday olarak göstermek için bir tür rekabet içinde oldukları unutulmamıştır. Nitekim, Şevket Yılmaz da uzun yıllar iktidarda yer almış bir partinin listesinden parlamentoya giren sendikacılardan biridir.

Oysa, bugünkü durumun bir hayli farklı olduğu ortadadır. Başbakan, Türk-İş yöneticilerinin ısrarlı taleplerine karşın onlarla görüşmeyi bile lütfen kabul eder gibi bir tutum içine girmiştir. Türk-İş'in en ılımlı taleplerinin bile gözardı edilebilmesi olağan bir durum haline gelmiştir. Türk-İş dün check-off gibi, bugün ise sendika yöneticisi olmak için 10 yıl bilfiil çalışmış olma şartı gibi, özünde, varolan yöneticilerin ayakta kalabilmesi ölçeği ile sınırlı sorunlar içinde çırpınıp durmaya mahkûm edilmiş gibidir.

Başbakan, geçenlerde Şevket Yılmaz ile birlikte ekranda görüntülenirken verdiği demeçle anlamlı bir tablo çizmiştir. Bazı zorunlu malların KDV kapsamına alınması kararının birazcık ertelenmesi kararının bile Türk-İş'in talebi üzerine alındığı izlenimini vermekten özellikle kaçınmıştır.

Geçmişte, Türk politik hayatına egemen olan hemen her kanattan politikacının ve devlet adamının gösterdiği tutumun aksine bugünkü yönetim Türk-İş'e ağırlık ve itibar tanır gibi bir hava içine girme kaygusunu duymamaktadır.

"İtibar"dan dahi ne kaldı?

Bu değişikliğin açıklanması bakımından çok değişik nedenler ve unsurlar üzerinde durulabilir. Türk-İş yönetiminin üslup ve düzey bakımından uğradığı değişikliği önemli bulanlar olabilir. Varolan iktidarın, yakın geçmişin tüm iktidarlarından farklı ölçüde, sendikacılığı olabildiğince sınırlı tutma önkoşuluna bağlı bir ekonomi politikasını yürütme kararlılığı içinde olması ile bu durumu açıklamak mümkün görülebilir. ... Ve belki başka bazı nedenler de bulunabilir. Üstelik, bu nedenlerin belli ölçüde belirleyici oldukları da doğru olabilir. Ancak, bu konuda, üzerinde yeterince durulmamış bir önemli nedenin açıklığa kavuşturulması özellikle anlamlı görünmektedir. Bu neden, Türk-İş'in bazı önemli çevreler açısından varlık nedenini yitirmesi olarak ifade edilebilir ve bir başka deyişle Türk-İş bazılarınca kendisine yüklenmek istenen bir misyonu tamamlamıştır denilebilir.

Bu noktada, önce geçmişte ülkemizde görev yapmış olan bir Amerikalı resmî görevlinin şu gözlemlerini aktarmak yararlı görünmektedir: "Şüphesiz bendeniz, diğer gelişmekte olan ülkelere nazaran Türkiye'de Amerikan sendikacılık modeline daha yakın bir benzerlik görmekteyim. (...) İçinde bulunduğumuz dönemde bu kavrama zıt yönde bir akımın doğmuş olması ilgi çekicidir; ancak benim kanaatime göre, politik bünyede önemli bir değişme olmadığı takdirde, bu yeni tecrübe hikmet-i vücuda (varlık nedenine) sahip değildir." (Bruce H. Millen, "Gelişmiş Ülkelerde Sendikalar ve Siyaset", Sosyal Siyaset Konferansları, 19. kitap, İstanbul, 1968, s.4,5.) Bu konuşmanın yapıldığı tarihten bu yana politik bünyede meydana gelen değişiklikler herkesin malumudur. Yeni tecrübe diye sözü edilen oluşumun varlık nedeninin kalıp kalmadığı ise bu yazının konusu dışındadır. Ancak, politik bünyede meydana gelen değişikliklerin Türk-İş'in varlık nedeni açısından doğurduğu sonuçlar, üzerinde durulmaya değer görünmektedir.

Yaşanan deneylerden sonra öyle anlaşılıyor ki Türk-İş'i, yalnızca belli bir tip sendikacılığın dışındaki oluşumların cazibesinden işçi kitlesini kurtarmanın aracı olarak görenlerin, Türk-İş'le ilgili beklentilerinin önemi azalmıştır. Çünkü, kurulan yeni hukuki ve siyasal çerçeve içinde bu tür oluşumların gücünü kırmanın daha etkin araçları oluşmuş görülmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki Türk-İş, bugünkü çerçevenin oluşumu yönündeki katkılarıyla, gerçekte kendi varlık nedenlerinden birini de ortadan kaldırmış, bindiği (veya binmesi istenen) dalı kesmiştir. □

1

2

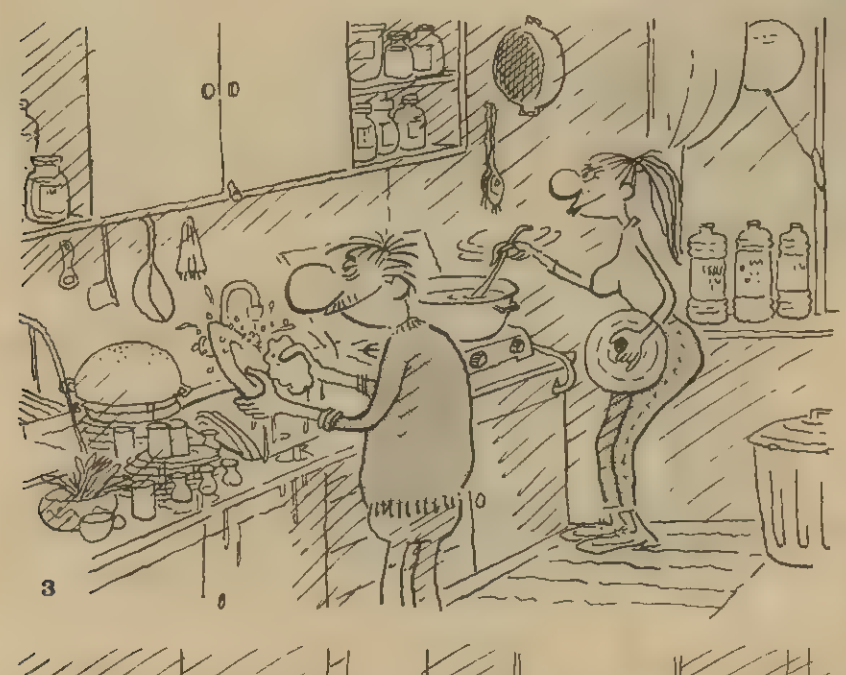
3

4

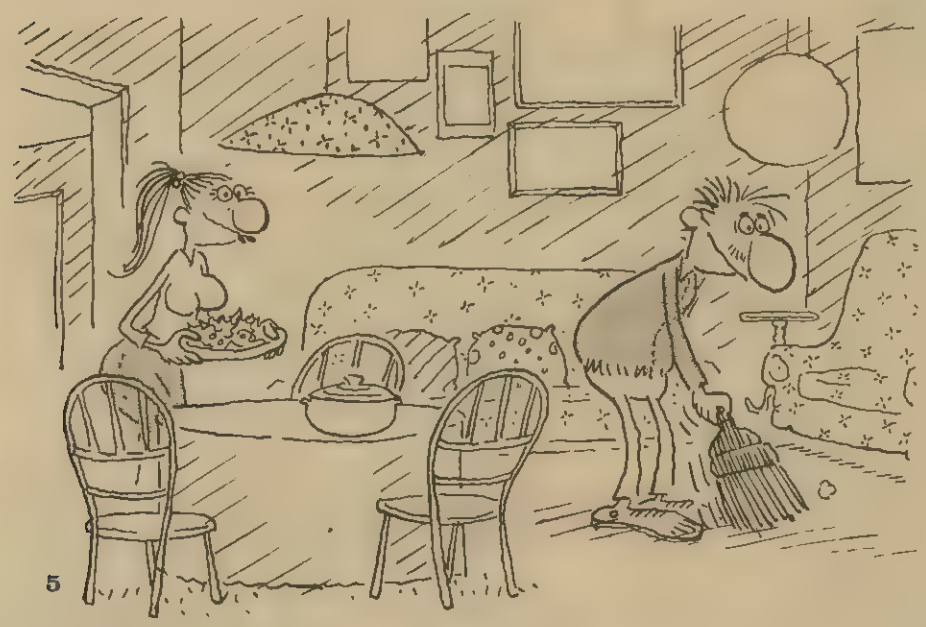
5

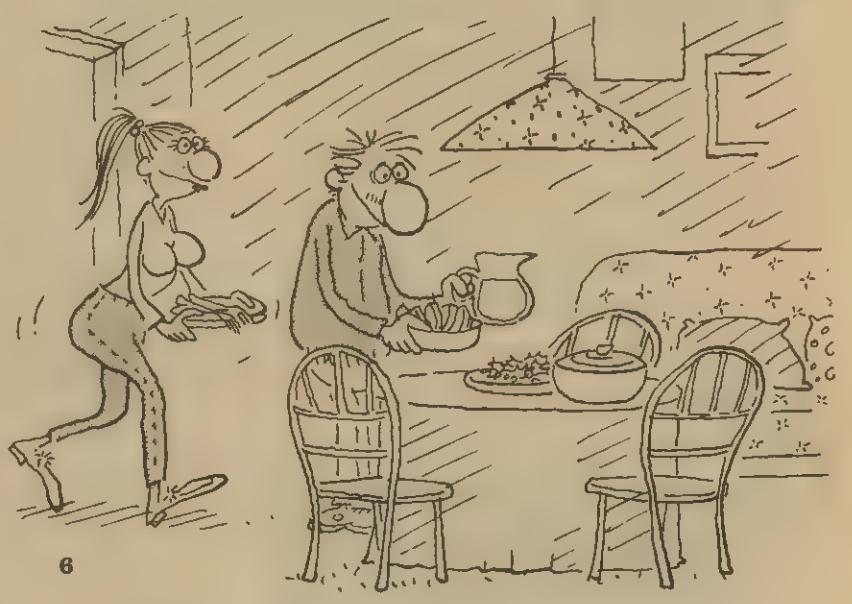
6

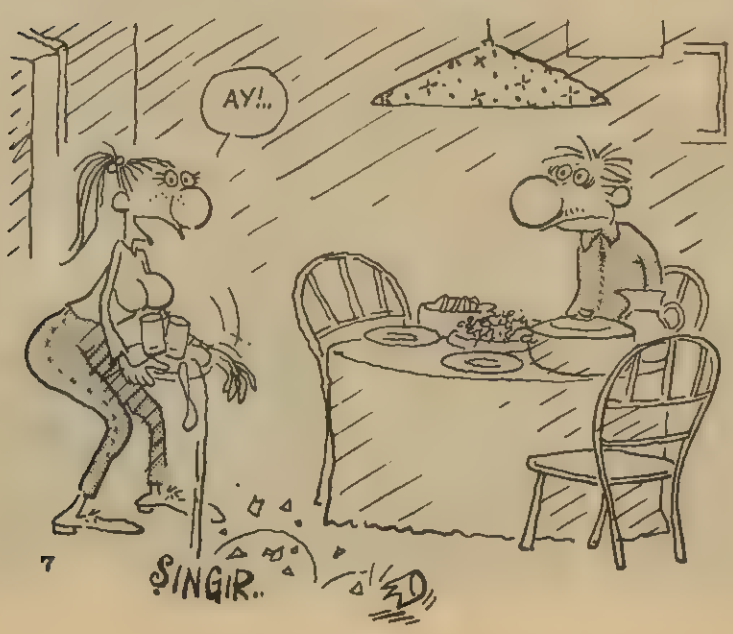
AY!..
SINGIR..
7

GÜM!!
DİKKAT ETSENE ULAN KAHPE.. DAA YENİ SÜPÜRDÜK BURALARI...
VATİF DEMİRCİ
8

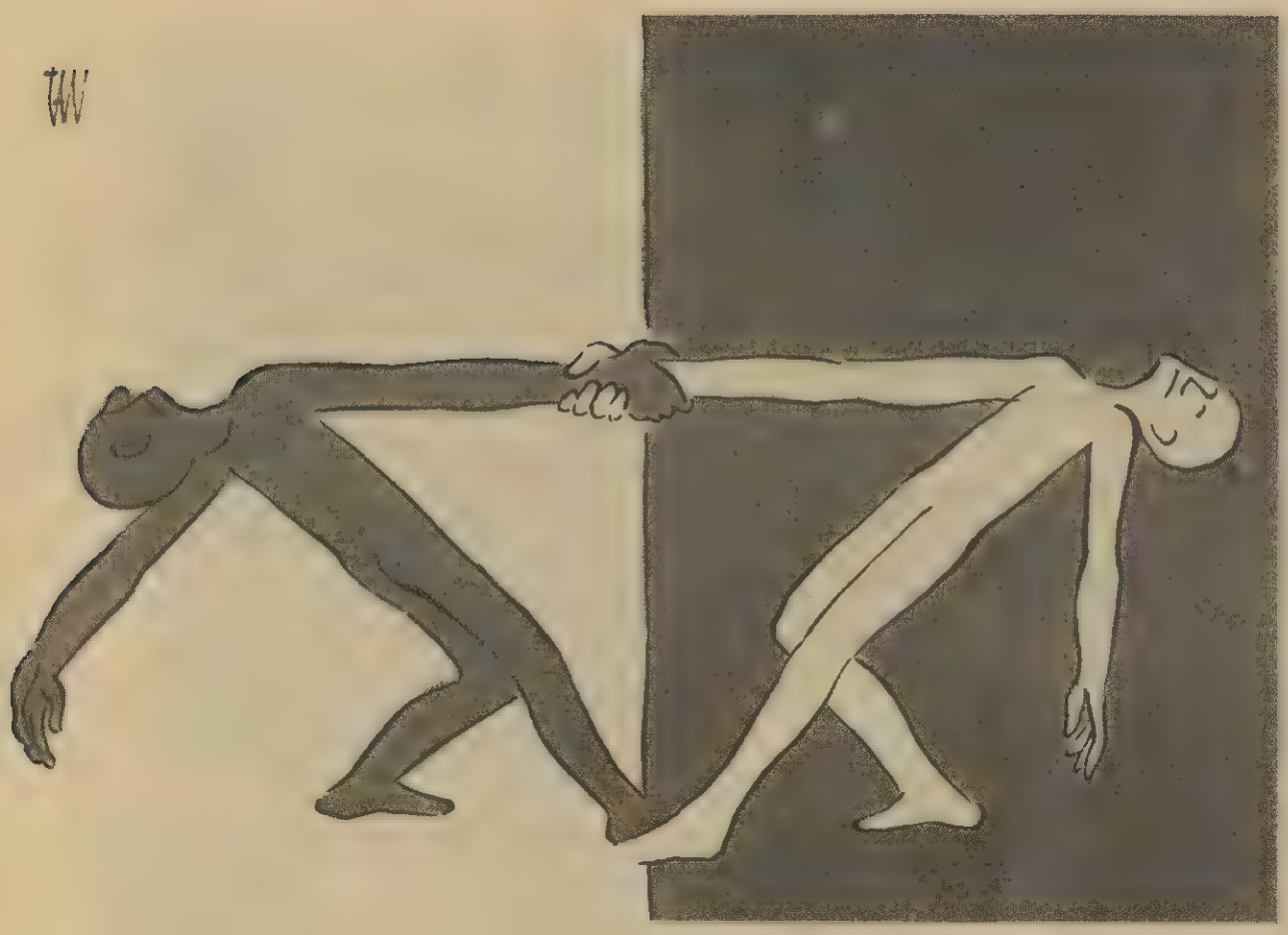

Ne kadar yaşamak mı? Nasıl yaşamak mı?

Dursun KIRBAŞ

"İnatlarına yaşamak için çabam/ Hücrelerim ihtiyarladı mı ki/Kapımı çalıyor ölüm." [Mustafa Perçin (1949-1970) Ölümünden önceki son şiiri].

Kaskatı vücudu, 10 yaşındaki bir çocuğun ağırlığındaydı. Elmacık kemikleri çıkık, yüzünde yaşının ilerisinde kırışıklıklar vardı. Saçları hafifçe ağarmaya yüz tutmuştu. 15 yıldır yatağında konuşamıyor, görmüyor, kol ve bacaklarını hareket ettiremiyordu. Solunumu gırtlağına takılan bir boru ile sağlanıyordu. Uzun süre naso-gastrik sonda denilen plastik bir boru ile beslenmişti. Şimdilerde ağız içine bırakılan sulu yiyecekleri yutabiliyordu. Yaptığı en önemli hareket, başını hafifçe sağa çevirmekti. Konuşulanları tamamen anlayabiliyordu. Alfabenin harflerinin tek tek kendine söylenmesi sonucu uygun harfe gelince, hafif bir baş hareketi yaparak anlaşabiliyordu. Böylece onaylanan harfler bir araya getirilerek kelime ve cümleler anlaşılıyordu. Doktor olduğumu anladığında, "hiç ümit yok mu?" diye sordu. Ben ümit olmadığını söylediğimde, "hiç olmazsa birazcık görebilsem" dedi ve yanaklarından birkaç damla gözyaşı süzüldü.

Sözünü ettiğim hastayı bu hale getiren olay 27 yaşındayken meydana gelmişti. 7 yıllık evliydi, 5 yaşında bir oğlu ve 6 aylık bir kızı vardı. Banyoda tüpgaz zehirlenmesi sonucu onu komada bulmuşlardı. Şimdi 42 yaşında. Oğlu üniversitede, kızı lisede öğrenci. Onların doğum günlerini unutmaz. Bakıcısına önceden söyler, hediyeler aldırtır. Her ziyaretlerinde görmeyen gözlerinden birkaç damla gözyaşı eksik olmaz.

Tıptaki tanımı ile "akinetik mutism", başka bir deyimle "bitkisel hayat"ta olanlar ötanaziye aday gösteriliyorlar.

Birçok insan için, böyle bir hayat ne kadar anlamlı olabilir? Bir nebze görebilmekle mutlu olabilecek bir insan, ölüme karşı direnmenin ender bir örneği. Bu hayatın alternatifi ise ölüm. İşte bu noktada La Fontaine'nin deyişiyle "ızdırap içinde de olsa yaşamak ölmekten evlâ" mıdır? diye düşünüyor insan. Bu soruyu birçok kez kendi kendimize sorabiliriz.

Eski çağlardan beri hayatta ölüm arasındaki ilişki birçok düşünür tarafından tartışılmış. Özellikle ölümcül hastalıklarda ötanazi konusu, hekimlerin hep gündeminde olmuştur. Euthanasie (ötanazi) Yunancada iyi ölüm anlamına gelmektedir. 1968'de Sydney'de Dünya Tıp Birliği tarafından ayrıntılı tartışılan ve organ nakillerinde önemli bir sorun haline gelen ötanazinin tarihî geçmişi çok daha eskilere uzanır.

Adı konmasa bile, Eskimoların yaşlıları buzların ortalarına terketmeleri, Doğu toplumlarının bazılarında yaşlıların "yılkı atı" örneği acımasız doğa koşulları ile karşı karşıya bırakılmaları birer ötanazi uygulamasıdır. Hitler'in "yatalak ve ölümcül hastalar toplumun parazitleridir" görüşü ise 200.000 çocuğun hayatına malolmuş, vahşet örneklerinden birisidir.

Sokrates'le Platon "hayatla ölüm arasındaki sınırın ölüm tarafına doğru aşılmasından sonra kaçınılmaz olan ölüm ise, neden son an'a kadar beklemeli" diye sorarlar. 17. yüzyılda İngiliz filozofu Sir Francis Bacon sorunu hekimin görevleri bakımından iki yönlü ele alarak "hekimin görevi sağlığı iade etmek ve acıyı azaltmaktır. Acıları azaltmak vazifesi yalnız hastayı iyileştirmekle değil, fakat ona kolay ve rahat bir ölüm temin etmekle de olur" der. Yine ötanazi uygulamasını savunanlar, hayatın niteliği üzerinde durmuşlardır. Onlara göre "yaşamak başka, hayatta olmak başkadır. Önemli olan ne kadar yaşadığımız değil, nasıl yaşadığımızdır."

Ötanaziye karşı çıkışlar, genellikle dinî ve deontolojik kökenlidir. 18. yüzyılda Akka savaşları sonucu yenilgiye uğrayan Fransız ordusundaki vebalı ve ağır yaralıların öldürülmesini emreden Napolyon'un emrine, hekimler 2500 yıl evvel Hippokrates'in "hekimin görevi her ne pahasına olursa olsun, hayatı ve sağlığı korumaktır" sözünü tekrarlayarak uymamışlardır. Hıristiyanlık ve İslâm dini, "Allah'ın verdiği canı, ancak o alır" yaklaşımı ile baştan ötanaziye karşı tavır almışlardır. Çekilen acıları ise ya "günahtan arınma", ya da "bedel" olarak görmüşlerdir.

Uygulamalarla ötanazi

8 Kasım 1984 tarihli **Cumhuriyet** gazetesinde "ölümcül hastalıklarda yaşama son verilsin" başlıklı, dış kaynaklı haber-yazı ve 26 Şubat Salı akşamı TV'de "Karar Kimin" adlı filmle ötanazi konusu bir kez daha gündeme geldi. Konunun anlaşılabilmesi için ötanazi uygulamalarını kısaca da olsa özetleyelim. Ötanazide üç yöntem önerilmektedir. Birincisi; destek olma yöntemi; burada "ölüm stratejisi" adım adım uygulanmaktadır. Hekimden hastabakıcısına kadar tüm ekip psikiyatrist bir hekim denetimin de "strateji"yi uyguluyor. İkincisi; pasif ötanazi; her türlü iyileştirici müdahale durdurularak, hasta ölüme terkediliyor. Buna Yunanca'da Ortothanasie de denmektedir. Üçüncüsü; aktif ötanazi, hekim kendi takdiri ve hastanın isteğiyle ölümü gerçekleştirebiliyor.

Adı konmasa bile ülkemizde pasif ötanazi kendiliğinden sessiz sedasız uygulanmaktadır. Birçok klinik ölümcül hastalık teşhisi konulan hastayı açıkça "yapılacak bir şey kalmadı" diyerek kabul etmez. Bazıları ise "kendi branşlarını ilgilendirmediği"ni ileri sürerek reddeder. Dinî nedenlerle, hastanın son anlarında eziyet görmemesi için, tedaviyi kabul etmeyip, evinde dinî görevleri eksiksiz yapmak isteyenler de bu biçimi ile ötanazi uygulamış olurlar. Bu son örnek, ülkemizde oldukça fazladır.

Felsefi bir seçiş

Ötanazinin hukuki ahlâki tıbbi, felsefi ve psikolojik boyutunu çeşitli uzman kişilerle konuştuk:

İlk düşüncesini aldığımız kişi, Nöroloji Uzmanı Prof. Dr. **Gencay Gürsoy.** Ötanazinin tarihçesi nedir? diye kendisine yönelttiğimiz soruya, ötanazi kelimesinin etimolojik kökenini irdeledikten sonra, "kültürel temeli ne olursa olsun, ölüm olayının türlü seremonileri süslendiği en eski çağlarda uygulanan törenler bile bir cins ötanazidir" diye söze başladı. Tarihî süreç içersinde çeşitli düşünürlerin bu konudaki olumlu, olumsuz düşüncelerini kısaca özetledikten sonra, "ötanazinin ilk kez ABD'de 1903-1906 yılları arasında ciddi şekilde tartışıldığını" ve "acı çeken, umutsuz hastalara, başlıca hekimlerden oluşan bir kurulun kararıyla ötanazi uygulanabilmesini" mümkün kılan bir yasa tasarısının Temsilciler Meclisi'nden geri çevrildiğini, "ama bununla birlikte vicdanî bir sorumluluk olarak belki de zannedildiğinden çok daha yaygın bir şekilde dünyanın her ülkesinde ötanazinin sessiz sedasız kendiliğinden uygulandığını" anlattı.

Zaman zaman sansasyonel davalara konu olan bu uygulamaların çoğunda hekimler kendi geleneksel deontoloji kurallarını çiğnemek pahasına da olsa, bu sorumluluğu üstleniyorlar. İşte bu noktada **Gencay Gürsoy**'a yönelttiğimiz soru şu: sizin ötanazi uygulanması gerektiğini düşündüğünüz, fakat yasal çerçeve ile elinizin, kolunuzun bağlandığını hissettiğiniz oldu mu? Verdiği yanıt şöyle: "Ben kendi hesabıma bu çatışmanın acısını birkaç kez tattığımı açıkça itiraf etmeliyim. Ama, yasal çerçeve ne olursa olsun acı çeken, umutsuz bir hastayla karşı karşıya geldiğim zaman, hekim olarak katı ve mekanik ahlâk anlayışının tutsağı olmayı reddediyorum. Daha da ötesi bilinci yerinde bir insanın felsefi bir seçişle kendi hayatına son verme hakkının olduğuna da inanıyorum."

Hastalığının ölümcül olduğunu öğrenen kişinin, ölümü istemesi psikopatolojik bir zeminden kaynaklanmaz mı? "Pekâla kaynaklanmayabilir de, öyle durumlar olabilir ki, hasta gerçekten bilinçli olarak böyle bir seçim yapmış olabilir. Üstelik ben bunu sadece hastalar için geçerli bir kural olarak görmüyorum. Yani her intiharın patolojik olduğu kanısında değilim" diye sözlerine devam etti.

Ya ölümcül hastalığını bilmesine rağmen, ölüme direnen, yaşamak için mücadele edenlere ne demeli dediğimizde, "bunlara kesinlikle ötanazi uygulanmasının söz konusu olmadığını, son an'a kadar yaşamaları için bütün tıbbi olanakların kullanılması" gerektiğini vurguluyor. Ötanazi uygulamasında ölçüt olarak neler alınmalıdır diye sorduğumuzda, "çekilen acı ve hastanın bilinç düzeyi dikkate alınarak onunla varılacak bir anlaşma ya da onun özgür seçişi temel olmalıdır" diyor.

Konuşmamızda hastanın iç huzurunu etkileyen etmenlerden birisinin din olduğu konusunda görüş birliğine varıyoruz. **Gürsoy** devam ederek, "Bu kişi eğer gerçekten müminse acı çekme olayını, bir cins öteki dünyaya hazırlık ya da sonsuz hayata hazırlık olarak düşünebilir. Ve bunun sağladığı dinginlik, senin uygulayacağın en yetkin ötanaziden daha etkili olabilir, ama doğrusu ben can çekişirken günahlarından arındığını düşünen bir mümini İbrahim Peygamber'in oğlunu kurban ederken duyduğu kuşku gibi bir kuşku duymadığından, o anda son-

suz hayata doğru gittiğini zanneden insanın acaba gerçekten sonsuza mı gidiyorum, yoksa hiçliğe mi gidiyorum diye bir kuşkuyu içinde taşımadığından emin değilim."

Gencay Gürsoy

"Şu anda ötanazinin kabul edilmediği Türkiye'de ciddi, ağır bir kanser hastasına yapılan nedir?" diye sorarak konuşmasını sürdürüyor: "Ağrıların azaltılması için mecburen morfin yapılır. Şimdi verdiğimiz morfin tedavi aracı mıdır? Kesinlikle değil. Amaç hastanın acılarını hafifletmektir. Kaldı ki, birçok durumda morfin ve ağrı giderici ilâçların hayatî fonksiyonlar üzerine olumsuz etki ettiğini biliyoruz. O halde biz kendi aramızda deyim yerindeyse ötanaziyi pekâla uyguluyoruz" diye sorusunu kendisi cevaplıyor.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) son yıllarda ötanazi konusuna yeniden eğilmiştir. Fakat ötanazi kelimesini kullanmadan ölüme hazırlık hastanelerinden bahsetmektedir. Dr. **Gürsoy**'a bu hastanelerin kuruluş amaçlarının ne olduğunu sorduğumuzda, verdiği yanıt ilginç. "Bu kurumlar aslında çok yeni değil. 19. yüzyıl ortalarında İrlanda'da ilk örneğini görüyoruz. Mary Aikenhead adlı bir kadın tarafından kuruluyor. Kurumun adına da Batı'da bu tip yaklaşımların hepsine damgasını vuran dinî deyimlerden biri konarak 'Hospice' denmiş. **Hospice** şu anlama geliyor: Ortaçağ'da hacıların yol boyunca kalıp dinlenecekleri yerler. Bu kurumlarda çalışanlar da rahibedir. Yani dinî nitelikleri ağır basıyor. 1947-48'de biraz daha kurumsal, tıbbi niteliğe bürünüyor. Cicely Saunders adlı bir kadın da bu hastanelerle ilgili ilk kitabı yazıyor. Bunlar WHO'nun yayınlarını okuduğumuz zaman ötanazi uygulanan yerler diye geçmiyor. Ama yapılan şeyleri gözden geçirdiğimizde, acı çeken bir insanın ölüme hazırlanması için çalışan kurumlar olduğunu görüyoruz. Buradaki tıbbi girişimler, acının dindirilmesinin ötesinde ömrü uzatmayı amaçlamıyor. Bir de hastayı psikolojik olarak ölüme hazırlıyor. Hastaya elden geldiği kadar terketmekte olduğu dünyaya ait son güzellikleri tattırıyor."

Hippokrates yemini

Dr. **Gürsoy**'a son olarak Hippokrates'in "insan hayatına, ana karnına düştüğü andan itibaren mutlak surette saygı göstereceğim" sözünü hatırlatarak, bunun ötanazi ile çelişip çelişmediğini soruyoruz. Verdiği cevap şöyle: "ötanazide benim amaçladığım hedef, tam da Hippokrates yemininde sözü edilen insan hayatına duyduğum saygıdan dolayıdır. Çünkü ölüm acısı, can çekişme acısını uzatmak gayrı-insanî bir şeydir. Bu acı tabiî yaşanmadan bilinemez, ama tıbbi olarak sezebildiğimiz kadarıyla onursuz bir şeydir. İnsanı bundan kurtarmak lâzımdır."

Ötanazi sorunsalının psikolojik yanını da Dr. **Gündüz Vassaf**'la konuştuk. Söze "son 40-50 yıl, ölümden en az söz edilen dönem" diye başlayan Dr. **Vassaf**, "Ortaçağ'da ölümle hayat haşır neşirdi, sık söz edilen bir şeydi ölüm. Ölüme hazırlık törenleri vardı. Şimdilerde ise ölüm kelimesini, ölümün en yakın olduğu yerde bile telâffuz etmekten kaçınıyoruz. Bu bir ölçüde sanayileşme ile ilgili, bir ölçüde kapitalizmle ilgili." Burada "ölüm, işe yaramayan insanları ilgilendiren bir sorun olduğu için, toplumu ilgilendiren bir sorun da olmuyor. Ama işe yarayan insanların korktuğu bir sorun oluyor. Çünkü yaşlanma olayı ise yaramamakla eşdeğer." Çağdaş toplum ise yaramayan insanı safdışı bırakıyor Dr. **Vassaf**'a göre. İşte bu şekilde ölüm, korkulan bir sorun da olduğundan sözü edilmemektedir. Bunu "dinî inançların azalmasına", bir de "insanın tek başına bırakılmasına" bağlayan Dr. **Vassaf**, sonunda bunun "hem yabancılaşmayı, hem yalnızlaşmayı, hem de işe yaramazlık olgusunu" birlikte getirdiğini ve Batı toplumlarında bunun böyle algılandığını vurgulayarak, hümanist akımdan söz etti.

Gündüz Vassaf

Yabancılaşmaya, yalnızlaşmaya karşı çıkan hümanist akımın, rönesanstan bu yana "Hospice" olayı ile doruk noktasına ulaştığını, çünkü burada amacın "insanın biyolojik hayatını uzatmak değil, insan hayatını uzatmak" olduğunu belirten Dr. **Vassaf**, sözlerini biraz daha detaylandırdı. "Sadece biyolojik olarak yaşamak insana lâyık bir yaşama biçimi değil diyor hümanistler. Ölümü; biyolojik, psikolojik ve sosyal kategorilerde ele alabiliriz. Biyolojik ölüm tıbbın tanımladığı ölüm, sosyal ölüm, sosyolojik olarak ölüm olgusunun yaşanması, yani toplum içinde ölüme verilen yer. Psikolojik ölüm ise, bireyin ölümle arasındaki ilişki. Psikolojik otopsi ile ölen kişinin ölmeden önceki durumunu, duygularını, düşüncelerini, davranışlarını ölüme ne kadar ızdıraplı gittiğini inceliyorlar. Ve burada da görülen, insanların çoğunun sözü edilmese dahi ölümü düşündüğü, ölüme hazırlanmak istediği ve bunu biriyle paylaşmak istediği. Hospice olayı bir ölçüde bu anlayıştan kaynaklanıyor." Öte yandan insanın ölürken güzel ölmek istediğini, bunun için de "saçının dağınık olmasını dahi istemediğini, başkalarını rahatsız etmekten korktuğunu, onurlu bir şekilde, acınacak bir duruma düşmeden ölmek istediğini" ve nasıl bir çocuk, yetişkinler gibi olmak istiyorsa "ölmek üzere olan insanın da kendisinden önce saydığı, takdir ettiği insanlar gibi ölmek istediğini", burada ölümü istemenin ötesinde, kendisine "yaraşır ölüm" olayının daha önemli olduğunu vurguladı.

"İnsan uygun bir ölüm arar"

Ölümcül bir hastalığı olan kişinin ölüm isteğini açıklamasını istediğimizde, soruna Freud'un kişilik kuramından hareketle yaklaşan **Vassaf**, "İnsan, diyor Freud, geriye dönmek ister ve geriye doğru dönüşün en son biçimi maddeye dönüştür. Dolayısıyla ölüme doğru gitmek için bir dürtüsü vardır insanın. Fakat bu dürtü haz ilkesinden ötürü sürekli ertelenen bir dürtü. Libido da sürekli kendisini tatmin ediyor, dışardan haz alıyor, ölüm dürtüsüyle giden bir organizmayı ayakta tutmak için. Yine ilginç olan Freud'a göre insan her an ölmeye hazır değil, uygun bir ölüm arar" diyerek, Freud'un haz ilkesiyle gerçeklik ilkesi arasındaki ilişkiyi açıkladı.

Daha sonra Brian Clark'ın "bir insan ölmek istiyorsa, bu kararın sorumluluğunu kendisi üstlenmelidir" sözünden hareketle ölümü isteme arzusuna "özgürlük sorunu" bağlamında yaklaşmak mümkün olabilir mi diye sorduk. Bunu, "çağımızda ölüme bakıldığında, bence özgürlük sorunu olarak ele alınabilir, özellikle yabancılaşan toplumda böyle ele alınmalıdır" diye cevapladı. Acı ölçütünün ötanazi uygulamasındaki yerine gelince, "onu engelleyen teknoloji var" dedikten sonra, "ama ölümü çirkin, kötü, acı yapan, konuşulmaması gereken bir şey yapan toplumun ölümü algılaması değişmedi. Bence asıl sorun orada" diyerek sözlerini bitirdi.

Ya ölümsüz olsaydık!...

*Jonathan Swift'in ünlü **Gulliver'in Seyahatleri** kitabında, gezdiği çeşitli hayalî ülkeler arasında bir tanesindeki "ölümsüz insanlar" anlatılır. Bu hayalî ülkeler yoluyla, bildiği dünyadaki inançların, değerlerin saçmalığıyla sürekli alay eden Swift, insanların ezelden beri varolan ölüm korkularının ve ölümsüzlük özlemlerinin anlamsızlığını sergiliyor.*

Bir gün kibar bir beyzade, **struldbrugg**'lardan ya da ölümsüzlerden herhangi birini görüp görmediğimi sordu bana. Görmediğimi söyledim ve ölümlü yaratıklara böyle bir ad vermenin ne anlama geldiğini sordum. Anlattığına göre, çok seyrek de olsa, bazan bir ailede doğan bir çocuğun alnında, sol kaşın tam üstünde, kırmızı yuvarlak bir benek olurmuş ve bu işaret o çocuğun hiç ölmeyeceği anlamına gelirmiş... Coşkuyla haykırdım: "Ne mutlu o millete ki en azından her çocuğun ölümsüz olma şansı var! Ne mutlu bu insanlara ki, kocamış erdemin yaşayan örneklerine sahipler; geçmiş çağların bilgeliğini onlara aktaracak ustaları var... Kısa bir sessizlikten sonra bu kibar bey, ölümsüz hayatın mutluluğu ve yararları üstüne söylediğim sözlere sevindiklerini belirterek, ben bir **struldbrugg** doğmuş olsam, hayatımı nasıl yaşayacağımı öğrenmek istediklerini açıkladı...

[Burada kahraman, yani Swift, neler yapacağını özetle şöyle açıklıyor: bütün sanat ve bilimleri inceleyerek en bilgili insan olmak, bütün tarihî olayların kaydını tutmak, altmışından sonra evlenmemek, insanlara öğüt vermek ve iyi örnek olmak, dünyayı gezmek ve öğrenmek, buna benzer birçok şey. Kahramanın sözleri oradakilerden bazılarını biraz güldürüyor. Bundan sonra, ilk konuştuğu adam ona bu **ölümsüzler** hakkında bilgi veriyor.]

"Bunlar otuz yaşlarına kadar normal insan gibi yaşarlarmış, sonra zamanla melankolikleşir, bitkinleşir, seksenlerine kadar bu ikisini iyice geliştirirlermiş... Bu ülkede sınır sayılan seksenlerine geldiklerinde, başka yaşlıların yığınla derdinden başka hiç ölmemek gibi korkunç bir gelecek nedeniyle başka tuhaflıklar da edinirlermiş. Yalnız dediği dedik, huysuz, haset, suratsız, kibirli, geveze olmakla kalmaz, her türlü doğal duygudan uzak, dostluk duygusundan da yoksun olurlarmış... Ne zaman cenaze görseler, kendilerinin hiç varamayacağı bir huzur limanına gittiği için dövünür, sızlanırlarmış... Aralarında en mutluları bütünüyle bunayanlarmış; bunlara daha çok acınır, yardım edilirmiş, çünkü ötekilerde mebzul olan kötü nitelikler olmazmış bunlarda.

Bir **struldbrugg** kendi cinsinden biriyle evlenirse, kralın izniyle, çiftin genç olanı seksenine geldiğinde evlilik geçersiz sayılıyormuş. Çünkü yasaya göre, kendi suçu olmaksızın bu dünyada sürekli kalmaya muhkûm olmuş birini bir de karısı olması gibi bir yükten kurtarmak anlaşılır bir hoşgörü olarak kabul ediliyormuş...

Doksan yaşlarında saçları ve dişleri dökülüyor, tad almaz oluyorlar, ellerine geçeni iştahsızca kemiriyorlarmış. Hastalıkları artmadan ve azalmadan devam ediyormuş. Konuşurken nesnelerin adını, insanların, hattâ en yakınlarının adını unutuyorlarmış. Okuma eğlencesinden de yoksunmuşlar, çünkü bellekleri bir cümlenin başından sonuna kadar gelemiyormuş...

Bu ülkenin dili de ikide birde değiştiği için (Türkiye gibi çeşitli "dil devrimlerine" uğrayan bir ülke) bir yaştan **struldbrugg**'lar ötekilerle anlaşamazmış. Bir yüzyıl sonra ölümlü komşuları da konuşamaz hale geldikleri için kendi yurtlarında yabancı gibi yaşarlarmış...

Gördüğüm en feci manzara onlar oldu. Kadınları erkeklerden de beterdi. Aşırı yaşlılığın bilinen bozukluklarının yanı sıra yaşadıkça fazladan bir korkunçluk ediniyorlardı...

Gördüğüm ve işittiğim şeylerden sonra sürekli hayata duyduğum hevesin kaçtığını okur kolayca anlamıştır.. □

İsmet Özel

Şair, düşünür **İsmet Özel,** İslâmî bakış açışı ile ölüm ve ötanazi sorununa yaklaşarak, "Biz, genellikle insanlar ölümü nasıl anlıyorsa, biraz öyle anlarız" diyerek söze başladı. Ölümü nasıl anladığını şöyle anlattı: "Kişi olarak ben ölümü hiçbir zaman mutlak kesinti olarak anlamadım. Bunu özel seçmelerimle çok bilinçli olarak yapmadan da böyleydi. Şimdi ben bir Müslüman olarak ölümü birçok dindar gibi, Hıristiyanlar gibi, hatta belki bir yerden bir yere gidiş olarak anlıyorum."

Ölümü istemek normal bir duygu mudur? diye sorduğumuz soruya, "bu duygunun insanlarda çok temel bir duygu" olduğunu, bundan dolayı "İslâmiyette ölümü istemeyin' diye bir Hadis-i Şerif'le buna bir sınır konulmak istendiğini" bize anlattı.

"Modern tıbbın hayatı tıbbileştirmesi sonucu belli bir müdahale hakkını kendi elinde tuttuğuna inandığından, yaşatabileceğine de inandığına göre, öldürebileceğine de inanıyor" diyerek, "ötanazi tartışması ile modern tıbbın sorunu zaten ortaya koyduğuna inandığını söyleyen **Özel,** "adamı ölümün eşiğine getirmişsiniz, öldürelim mi, öldürmeyelim mi diye tartışıyorsunuz" diyor. Hatta 19. yüzyıldan sonra insanların "bir çeşit tıbbın diktatoryası altına girdiğini" ileri sürüyor. Gerekçesi ise şöyle: "Çünkü tıp insanlara ister istemez hasta gözüyle bakıyor. Siyasi iktidar insanlara nasıl suçlu gözüyle bakıyorsa, tıp da insanlara hasta gözüyle bakıyor. Yani normal sağlıklı insan isteniyor, tıpkı iyi vatandaş istenir gibi. Bunu tıp üretiyor. Sağlıklı insan, üretmeye çalışıyor. Ama bugüne kadar ne siyasi iktidar iyi insanı ideal bir noktaya vardırabildi, ne de tıp sağlıklı insanı bulabildi."

Konuyu ötanaziye getirerek, bu konuda ne düşündüğünü soruyoruz, "niçin ötanazi isteniyor?" diye bir soruyla başlıyor konuşmasına. "Toplum için. Öyleyse bu toplum tartışılmalı. Primitifler bizden farklı. Biz sanayi ve ötesi toplumun sağlığı için ümitsiz hastayı öldürmek istiyoruz" yine tıbbın sun'i olarak bunu yarattığını ve "tıbbın hedefleriyle uyum içinde olduğunu", tıbbın insanlığa en büyük kötülüğünün ise "hastayı profesyonel bir ortamda yalıtmak ve buna karşılık toplumda hastanın dışlanmasını zorunlu kılmak" olduğunu söylüyor. Bunun sonucunda "insanların hijyenik ölüm isteği sonucu, hayat da steril hale getirildi." Burada steril kelimesinin tikel anlamından hareketle "halbuki steril iyi bir şey, mikropsuz anlamında kullanılıyor. Öte yandan steril, kısır, verimsiz demek. Yani bir çeşit, tıp hayatı da, ölümü de steril hale getiriyor." Hayatın steril hale gelmesi ise ta ilkokuldan başlamaktadır **İsmet Özel**'e göre.

Söyleşimizin devamında, Eskimo yaşlılarının buzların ortasına bırakılışı, ötanazi uygulaması mıdır? diye sorduğumuzda, aldığımız cevap şöyle: "Ölümü terketmek midir acaba? Şimdi meselâ, grup tarafından terkedilen Eskimo şöyle bir mantık yürütüyor. Ben burada duruyorum. Ayı gelip beni yiyecek. Oğlum ayıyı avlayacak ve ayıyı yiyecek. Ben ona kavuşacağım." Bunun "ötanazi olup olmayacağı kabul edilebilir değil." Bunun tam da maddeci bir anlayış olduğunu söylediğimizde "tabiî, maddeci kelimesine ne anlam yüklediğimize bakar. İnsanlar bizim madde diyebildiğimiz şeye o zaman nasıl bakıyorlardı. Acaba onlar için bilinen ve bilinmeyen dünya, çok kolaylıkla birbirinden haberdar olabilen, birinden öbürüne yumuşak geçiş yapılabilen iki dünya mıdır? Bunları bilirsek o zaman meseleyi daha iyi çözebiliriz" dedi.

Burada Dr. **Vassaf**'ın görüşlerine paralel bir yaklaşımla, "Ama, şimdi biz modern dünyada insanların kendi ölümleriyle tanışma imkânını ortadan kaldırmışız" dedikten sonra, "bir kere ölümün çok yabancı bir şey olmadığını kabul etmek gerekir. Yani ölümün içimizde olan bir şey olduğunu anlamamız lâzım. Ölüm bir çeşit aktivitenin son bulması değil, belki başka bir aktivitenin başlaması şeklinde anlaşılabilir. Bu çok tabiî anlaşılan bir şeydir. Yani bizim toplumumuzun geçmişinde ölüm mutlaklaştırılmış değildir. Zaten hayatı sertleştirdiğimiz oranda ölümü de sertleştiriyoruz" diyor. Öte yandan acı çeken insan-ölüm ilişkisinde ise "Fizyolojik olarak acıyı duymak da bence ahlâkî değer yargılarıyla ilgili bir şeydir. Yani işkence karşısında kalan bir insan acaba nasıl acı duyuyor. Bunu bilebilmek lâzım. Diyoruz ki, bazı insanlar işkenceye dayanır. Bazıları dayanamaz. Acaba dayananlar fizyolojik olarak güçlü insanlar mıdır, yoksa onları dayanıklı kılan başka temel dayanak noktaları mı var? Eğer böyleyse ölüm karşısında insanların acıyla ilişkileri buna benzer bir şey olacaktır. Hatta kimisi sevinçle karşılar. Çünkü Müslüman halkın arasında şöyle bir inanç vardır. Bu çekilen acılar günahların kefâretidir." Bundan dolayı ötanazi uygulamasında kabul edilebilecek önemli ölçüt olan acıyı, inanan insanın "bir felâket olarak değil, belki de bir saadet olarak" göreceğini söyledi.

"Ölüm hayatın eksenidir"

Ölümden neyi anladığını ise "ölüm hayatın eksenidir, odak noktasıdır, ölüme göre yaşanır. Eğer ölüme göre yaşanmıyorsa insan bilmediği bir alanda yaşıyor demektir. Şimdi biz genellikle ölümü bilinmez kabul ederiz. Halbuki ölüm bilinen olarak kabul edilirse, hayat anlam kazanır. Eğer ölümü bilinmezlik olarak alıyorsa, hayat da bilinmezlikle dolu demektir" diyerek açıklıyor.

Yine ötanaziye dönüyoruz. Bu konudaki görüşleri, modern tıpla içiçe. Şöyle devam ediyor **İsmet Özel,** "Bir kere hekim kendini kim olarak görüyor ve hastayı ne olarak görüyor. Kendimizi kimin yerine koyuyoruz, kendimizi ne hale getiriyoruz. Biz dünyaya müdahale edilebilecek, edilmesinin gerektiğine inanan bir ideoloji içinde yetişiyoruz. Yani bize göre topraktan daha iyi verim alınabilir, netice itibarıyla insanlar tedavi edilebilir, sonra da öldürülür" diyerek, sanayi toplumunda modern tıp "diktatoryasını" sürdürüyor görüşünde. Ötanazi-hekim ilişkisinde son olarak bize şunları söylüyor: "Pasif ötanazi de bence hekim, insanı at yerine koyuyor. Fakat iş aktif ötanaziye gelince, o zaman ben bundan hekimin de etkilendiğini, artık onun hekim olmadığını, hatta veteriner olduğunu düşünüyorum. Yani aktif ötanazi yapanların artık insanların tedavisiyle uğraşan insanlar olmadığını, ama aynı zaman da insanlıklarını feda ettiklerini sanıyorum."

Aydil Kurtkaya

Yaşama hakkı/ölme hakkı

Son olarak kendisiyle konuştuğumuz Avukat **Aydil Kurtkaya** ise ötanazinin hukukî anlamını şöyle anlattı: "Ötanazi, temel bir hak olan yaşama hakkından, kendi isteği üzerine belli koşullarda, vazgeçme olarak tanımlanabilir." Doğuracağı hukukî sorunlar için ise "Her hak gibi, hakkın kötüye kullanılmasına ilişkin sorunlar yaratacaktır. Bilinç kaybı halinde, ötanaziye kimin karar verebileceği bir sorun olduğu gibi, bilincin açık olması halinde de özgür iradenin varlığı tartışma yaratacaktır." Öte yandan "büyük acılar içinde olan kişinin özgür iradesi ile mi ölümü seçtiği her zaman tartışma konusu olacaktır."

Ötanazi uygulamasının TCK'ya göre, "Kasten adam öldürme suçu" olarak 448. maddeye girdiğini belirtti. Yalnız, "bu yorum çok sert olduğundan, ötanazi konusunda ayrı bir düzenleme gerekir. Ancak, yaşama gibi en temel haktan vazgeçme, kolay benimsenir bir şey olmadığından yaptırıma bağlanması zorunludur kanısındayım" dedikten sonra, "bilinç kaybı halinde, bu kararı başkaları vermek durumunda olacaktır. Oysa hiç kimse başkasının hayatı konusunda karar vermeye yetkili olamaz" diyerek, bu uygulamanın kötüye kullanılmasının, tarihte en belirgin örneği olarak Nazi Almanyası'nı gösterdi.

Bütün tartışmalardan sonra, ölümü anlamlı kılanın ne olduğunu düşündük. Şimdi ise hayatı bunca anlamlı kılan nedir diye düşünüyorum. 15 yıl sadece duyuyor, hafifçe bir baş hareketi yapıyor, tıpkı rüzgârla sallanan bir bitki gibi. Ama o yine de direniyor. Bunu ister Freud'un Libido teorisi ile açıklayalım, ister "yaşama içgüdüsü" diyelim, sonunda, ölüme karşı bir direnme söz konusu. Belki de Amerikan Euthanasie Cemiyeti'nin kurulduğu New York'ta ötanazi metodları tartışılırken, Hibernation (Sun'i kış uykusu) yoluyla "Ölümsüzlük Peşinde Koşanlar Derneği"nin faaliyetleri de hayatın başka bir paradoksal yanıdır.

Eskimo, ayının bünyesinde oğluna kavuşuyor, başkası biyolojik hayat sona ererken, "gerçek" hayata geçiyor, bir başkası da biyolojik ölümle, maddenin bir biçiminden başka bir biçimine geçerek şöyle ya da böyle "yaşamaya" devam ediyor. Ama sonunda hepsi "yaşamaya" devam ediyor. İşte hayatı bu kadar anlamlı kılan yine kendisidir, yani yaşamak. Kanser olduğunu bilerek "Hücrelerim ihtiyarladı mı ki / Kapımı çalıyor ölüm" diye soran öğretmen okulu son sınıf öğrencisi **Mustafa Perçin,** ölüme meydan okuyabiliyor son şiirlerinin birinde. Yine de "yaşamanın ne güzel olduğunu" söyleyebiliyor insan. Hümanist görüşün aksine "Izdırap içinde de olsa, yaşamak evlâ"dır demek geliyor içimizden. □

Karar kimin?

26 Şubat Salı akşamı TV'de, John Batham'in Brian Clark'ın bir tiyatro oyunundan senaryolaştırarak yönettiği "Karar Kimin?" adını taşıyan bir film gösterildi.

"Bir insan ölmek istiyorsa bu kararın sorumluluğunu kendisi üstlenmelidir" (B.C.). Filme; sona kadar gerilimi ayakta tutan bu ana temanın yanı sıra, Richard Dreyfuss'un güzel oyunu da eklenince son derece etkileyici bir melodram denilebilir.

Özellikle, en büyük hüneri elleri ve ona yön veren hayal gücü olan bir sanatçıyken onları kullanamamak, biyolojik ölümden de önemli. Ken Harrison'un yaşamaktan ne anladığı ise belli. *İlkin* "kendi kendine yetmek, yani başkalarına yük olmamak"; *ikincisi,* ellerini ve hayal gücünü kullanarak yaratmak; *üçüncüsü*, dünyanın güzel nimetlerinden yararlanmak: bir kadının sıcaklığını duymak, koşmak, eğlenmek. Brian Clark'ın hümanist akımdan etkilenerek "biyolojik olarak yaşamanın insana layık bir yaşama olmadığı" tezi filmde gündeme getiriliyor. "Bu bölümde sebze yetiştiriyorsunuz. Manav başka bir bölümde" deniliyor, yaşamın uzatılması ve rehabilitasyonuna karşı çıkılıyor.

...

Hekim - hasta ilişkisine gelince; hekimin biraz "profesyonelleştiği" doğrudur. Her gün yaşanan yüzlerce olay onu ölüme karşı küntleştirebilir, duyarsızlaştırabilir. Tıp öğrencisini daha işin başında "küntleştiren", onda "uyku getiren" *yaşanan olaylar*dır. Buna rağmen, onu tam bir "profesyonel" gibi koymak, biraz haksızlık olsa gerek. Nitekim, filmde görüldüğü gibi, *sorun yalnızca yaşatabilmek değil.* Ama, *yaşatabilmek önemli bir başlangıç.*

Bir hekim, hastasını baştan ölüme mahkûm etmemeli, yani onu öldürme kararını kendi elinde bulundurmamalıdır. Böyle olsaydı, tam bir "profesyonel" olurdu. Tam bu noktada, filmde de hastabakıcının sorduğu "Bunu yaşatmak kaça maloluyor?" sorusu, pragmatik bir yorumla yazarın savunduğu "kişinin kendisi hakkında kararı kendisinin vermesi"nin tersine, hekimin kararı belirleyici olurdu.

Öte yandan, kişilerin ölümü seçme kararını etkileyen yüzlerce faktör söz konusu. Belki üzerinde en çok durulması gereken nokta kişinin kendisi hakkında verebileceği kararı anlayabilmek. Filmde, sevgilisi, "Ken Harrison yok artık" derken; *yaratan, yaşayan* Ken Harrison'un öldüğünü vurguluyor. Biyolojik olarak varolan Ken Harrison ise "Bırakın ne istiyorsa yapsın", bu kararа saygı duymamak elde değil. □

Liberalizm, Türkiye ve İslâm toplumları

Nur VERGİN

Tokyo'dan Londra'ya, Los Angeles'dan Pretoria'ya kadar dillerde dolaşan bir söz liberallik. Friedman, Hayek ve Debreu gibi iktisatçıların Nobel Ödülü'ne layık görülmeleri, siyasal bilimlerde ise Tocqueville, Aron ve Oakeshott'un yıldızlarının giderek parlaması çağdaş kapitalist toplumlarda liberalizm doğrultusunda yeni bir arayış ve çağrının yaygınlaşmasının göstergesi. Oysa ki daha on yıl öncesine kadar hâkim görüş şuydu: Birey, toplumsal yapıların bir oyuncağıdır, özgür ve bağımsız bir iradesi olamaz ve devlet de onun içinde bulunduğu yapıları düzeltmekle yükümlüdür. Yeni-liberal akımın sözcülerine göre böyle bir düzen bireyselliği tehdit ediyor. Onlar "bireyin hakları vardır" diye haykırıyor (Nozick) ve çağdaş demokrasilerin sadece siyasal ve toplumsal hakları sağlayan bir sistemden de ibaret olmadığını vurguluyorlar. Çağdaş demokrasiler özel alanın, özel hayatın dokunulmazlığını savunarak bireye bir garanti de getiriyorlar. Temel ilkesi, toplumun gerçekten hayati çıkarları tehdit edilmedikçe kamu gücünün bireysel hakları ve özgürlükleri ihlal etmemesine dayanıyor. Çoğunluk, insan hakları ve bireyin temel haklarına karşı kısıtlayıcı bir eylemde bulunamaz, yasa çıkaramaz. Daha sınırlı, daha çekingen ve belirsiz bir şekilde ifade ediliyorsa da, Türkiye'de de bireyi hareket noktası olarak alan bazı soruların ortaya atıldığına tanık olunmakta. Devletin faaliyet ve yetki alanı genişletilmeli mi, yoksa sınırlandırılmalı mı çerçevesinde sorular sorulmakta. Burada da "daha fazla devlet" ile "daha az devlet" arasındaki ikilem gündemde.

Devletin konumu ve yetersizliği

Devleti liberal düşünürlerin öngördükleri biçimde geleneksel faaliyet alanlarının sınırları içinde tutma isteğinin, kuşkusuz bir dizi toplumsal-tarihsel nedenleri olmalı. Gerçek şu ki, devletin toplum içindeki konumu çok ağırlıklı. Buna karşılık yetersizliği de aynı ölçüde göze çarpıcı. Bu nedenle, devletin yayılmacı varlığından yakınmalar duyuluyor. Kamuoyunda filizlenen fikir, devletin giderek artan sayıda faaliyet alanlarına el atmasının gerçekte bu alanlarda daha verimli bir örgütlenme düzeyi ve düzenlemeyi amaçlamadığı doğrultusunda. Devletin asıl amacının kendisini güçlendirmek dışında olan ya da oluşma potansiyeli taşıyan iktidar ve etkinlik odaklarını yok etmek olduğundan endişe duyuluyor. Endişe duyuluyor, ama bu kuşkuyu besleyen yeni-liberaller için sorun devleti yadsımak değil. Onu hele hele yıkmak, içten fethetmek ve çökertmek hiç değil. Çünkü liberallerin yadsıdıkları devlet değil, devletçilik. Amaçları, devletin, toplumun ve bireylerin yapmaları gereken işleri de üstlenmesinden ötürü onu yetersiz ve etkisiz hale sokan hastalığı gidermek, devletçiliği ortadan kaldırmak.

Devletin müdahaleci aşırılıklarının toplumu felce uğrattığının ve bireyi massettiğinin bilincine varmış olmak, işte, Türkiye'de de liberal bir akımın şekillenmesine, çeşitliliğin, sivil toplumun ve bireyin öneminin vurgulanmasına yol açıyor. Bireysel özgürlük fikrini tartışmaların merkezî önem taşıyan bir konumuna getiriyor. Gerçekten de, ayrıntılara inmeksizin özetlenecek olursa, liberalizm özünde devlet karşısında insanı gözeten, bireysel özgürlüğü ön plana çıkaran bir görüş. O özgürlük ki, bireyciliğin klasikleşmiş havarilerinden B.Constant'a göre, toplumun (yani devletin) birey haklarını kısıtlama hakkına sahip olmamasında aranmalıdır. O özgürlük ki, bireye bağımsız olmanın hedonist zevkini tattıracak, insanlara tıpkı Mandeville'in **Arıların Masalı**'nda olduğu gibi, yanlış ve doğrularıyla, özünün ve ilkelerinin aslında farkında bile olmadıkları bir kolektif düzeni kurma olanağını verecektir. O özgürlük ki, insanı çemberleyen izm'lerin vaız ettiği düzenlerde yaşaması yerine, onun kendiliğinden oluşan **Kosmos**'la bütünleşmesine yol açacaktır. Ama, tabiî ki, devlet fonksiyonlarını ifa etmeye devam edecek, bireysel girişimlerin toplamından meydana gelen toplum düzenini kollayan bir güven kaynağını teşkil edecektir. Tüm liberaller bu konuda birleşiyorlar: Yasanın egemenliği liberal özgürlükler için bir garanti ve dayanak oluşturuyor. Bu konuda, ultra-liberal Oakeshott bile, hukuk devletinin gerçekte bir soyutlamadan ibaret olduğunu belirtmekle beraber, onun varlığını savunmakta, vazgeçilmezliğine işaret etmekte.

Liberal bir kültür

Hemen görüyoruz ki, liberalizmin uzantısında, hatta içeriğinde, bir felsefi yaklaşım olan bireysellik yer alıyor. Bireyin üstünde olan herhangi bir otoritenin varlığının fikrini yadsıyan bir görüş. Her tekil bireyin diğer bireylerin ve insan hayatına ister istemez kısıtlayıcı bir etkide bulunan geleneğin karşısında bağımsızlığını, özsel özgüllüğünü esas alan bir düşünce. Bu görüş doğrultusunda bir toplum düzeninin oluşabilmesi için, kuşkusuz, belirli bir sosyo-ekonomik düzen ve ideoloji gerekli. Klasik yorumculara göre, çağdaş sanayi kapitalizminin ve Protestanlık gibi bir dünya görüşünün varlığı, kilise ile kralın karşısında bireyin haklarının dokunulmazlığını sağlayan bir yapı ve kültürün varolması gerekli. Ekonomik kâr güdüsünün üstünlüğünü benimseyen bir toplumsal ortamın varlığı. Belki bunun içindir ki, işte, Prens Sabahattin'den bu yana yapılagelen özel hayatın savunusu, merkeziyetçi olmayan bir siyasal sistem projesi, çevrenin merkez karşısındaki girişimleri ve bireysel hak ve özgürlüklerin vurgulanması, Türk toplumunda kısa vadeli ve sonuçsuz kalmış kıpırdamalar şeklinde meydana gelmiştir. Günümüzde de seslendirilen liberalizm özlemi ile bireyci denemeleri sadece karşıtlarının direnciyle karşılaşmakla kalmayıp, liberal dünya görüşünün temelsiz oluşu ve köksüzlüğünden ötürü de çıkmaza girmiş gibi görünüyor. Burada umut devletin liberalleşmesinde. Bizzat yönetici sınıfın istenilen liberalliği adeta bahşetmesinde ve bu nedenle, iktidar içinde yer alan kişi ve grupların liberalliklerinin gün ve gün derecesi alınmakta, verilen demeçlerle alınan kararların perde yorumuna gidilmekte ve gözlemciler kah yüreklenmekte, kah umutsuzluğa kapılmakta. Devletle toplum, devletle birey arasında bireysel inisiyatiflerden kaynaklanan ara güçler geliştirmeye, yasal baskı grupları oluşturmaya çalışılacağı yerde devletin bireyi bizzat kendisinden korumasını sağlaması beklenmekte, bir başbakanın ve yakınlarının gözünün içine bakılmakta. Oysa, devletin eylem alanını sınırlayacak, bürokratik ağırlığı hafifletecek olan bir devlet adamının peşinden koşmanın, ona yaslanmanın pek de liberalce bir tutum olmadığını liberal kişinin bilmesi gerek. Ama bilse de, toplum içinde belirli bir liberal kültürün varolmayışı onu, zahir, bu türden bir çaresizliğe itmekte, emir, yasa, kararname ve genelgeyle ihdas edilecek bir liberal düzeni beklemeye sevketmektedir. Bu da Türk liberallerinin tek değil, ama temel çelişkisi.

Türkiye'de liberallik yanlılarının içine düştükleri -ya da yarattıkları- bu paradoksu anlayabilmek için belki de kültür ile siyaset arasındaki ilişkileri gözönünde bulundurmak ve kültürün siyasal eğilim ve eylemler belirleyen bir etken olduğunu varsaymak anlamlı olacak. Bu bağlam içerisinde liberalizmin bir siyasal ve ekonomik proje olarak temel taşını oluşturan birey olgusu ve nosyonunun onun, bir yandan tarihsel geçmişinde, diğer yandan da kültüründe bulunmayışı göze çarpıyor. Yani, merkeziyetçi ve mutlakiyetçi bir devlet yapısından gelen, Weber'in ünlü deyimlemesiyle "patrimonyal" bir siyaset birikimiyle donatılmış Türk insanı için bireysel özgürlük oldukça yeni ve alışılmamış, değerler sisteminde gerçek bir dönüşümü ifadelendiren bir erek. Diğer yandan ve daha önemlisi, onun yaşama biçimini belirleyen ve hayatının "anlamlar ağına" yön veren İslâmiyet'te de din-devlet-dünya ilişkileri içerisinde bağımsız ve özerkleşmeye müsait bir birey unsuru yok gibi.

Çünkü İslâmiyet'in vaız ettiği birlik ilkesi uyarınca, İslâm toplumlarında tekçi bir kültür kodu geliştirilmiş bulunuyor. İslâmiyet'te iktidar ilahi kelâm ile hukukun birleşmesinden meydana geliyor. Allah yetkisini, otoritesini kimseye devretmiş değil. Hıristiyanlık'ta olduğu gibi yeryüzüne oğlunu da göndermiş değil. Dünya onun iradesi ve vahiyi ile düzenlenmiş. O halde, aracıya ya da ara güçlere yer yok. Bu tekçi yaklaşımın yeryüzünde şekillendirdiği olgu ümmet, yani gerek dinsel ve siyasal, gerek ekonomik ve askerî bir birlik teşkil eden bir toplumsal varlık. Burada insan eyleminin kesimlere ayrılmasını ve farklılaşmasını gerektiren ve meşru kılan bir şey yok. Eylem alanları arasında öngörülen içiçelikten ötürüdür ki, mesela, İslâmiyet'te siyasal sistemden ayrı olarak meydana gelen ve uzmanlaşmış bir din adamları grubu veya örgütlenmiş bir bütün oluşturan bir kilise de yok. Din-dışı bir alanın varlığı düşünülmüyor. Diğerleri gibi siyasal alan da ilahi hükmün, Şeriat'ın gerçekleştirdiği bir alan.

Müminlerin meydana getirdikleri topluluğu ve birliği somutlaştıran ümmet özellikle siyasal bir cemaat. Demek ki, dünyevi alanın dinden arınması ve özerkleşmesi söz konusu olmadığı gibi siyasal eylemi de dinsel eylemden ayrı tasavvur etmek mümkün değil. Tekçi model uyarınca, siyasal eylemin hatta müminin yerine getirmesi gereken bir vecibe olarak değerlendirildiği de bir gerçek. Nitekim, İbn Teymiyye gibi bazı İslâm alimlerine göre, siyasal eylem mümini Allah'a yakınlaştırdığı için teşvik edilmesi gereken bir hareket. Çünkü ümmetin siyasal bir niteliğe sahip oluşu devlette dinsel boyut kazandırıyor ve her an bozulma, Allah'ın ve peygamberin gösterdikleri yoldan geri dönme tehlikesi içinde olan devleti sürekli onarmak, ilk sahih kutsallığını yitirmemesi için çabalamak müminlerin görevi. Peygamberin kurduğu devletin aynısını yapmak ya da muhafaza etmek veya Efgani'nin öngördüğü gibi, bazı çağdaş unsurları da katmak suretiyle onu yaşatmak ve idame ettirmek ilkesi, tabiî ki, tek-doğrusallı bir ilerlemeyi yadsıyacak ve salt usa dayanan bir devlet kavramına yabancı kalacak, onu dışlayacak.

Dinsel ve siyasal alanların farklılaşmamış olmaları ekonominin de özerkleşmesine engel teşkil ediyor. Dumont, bu özerkleşmenin Batı'da meydana gelmiş olduğunu, dinden ilk önce siyasal alanın bağımsızlaştığını, bunun da bireysel eylemi özgürleştirici bir çığır açtığını yazmıştı. Din-dışı bir öznelliğin gelişmesinin ise ekonominin farklılaşmış bir alan olarak ortaya çıkmasına imkân verdiğini belirtmişti. Bir Batı özgüllüğü olan bu oluşuma İslâm toplumlarında tanık olunmuyor. İslâmiyet'teki tekçilik ekonominin zihinlerde veya eylemde ayrı bir alan olarak oluşmasına elvermiyor. Tekçi yaklaşım, gerçekte, insanın birliğin ve dayanışmanın yeniden-üretimi için bir araç olarak belirlenmesine yol açıyor. Asabiyyetin, grup bilincinin oluşmasına neden oluyor. Bireysel bilincin gelişmesine değil. Çünkü, ümmet bireysel bilinçleri birleştirerek, kaynaştırarak yekvücud hale getiriyor. Durkheimgil bir deyimlemeyle ifadelendirecek olursak, kolektif bilincin bireysel bilinci "örtmesi" sonucunu yaratıyor.

Bireysel çıkarlar doğrultusunda hareket etmenin bir erdem olduğu fikrinin mevcut olmadığı bir toplumda Batı tipi bağımsız bir piyasa sisteminin benimsenmemiş olması doğal. Zira burada, ekonomik alan, sosyal grubun, Ümmet'in, bütünleşmesini sağlayacak şekilde düşünülüyor ve düzenleniyor. Ekonomi, bireysel eylemin, girişim ve kâr güdüsünün belirlediği bir alan olarak tanımlanmıyor. Bu nedenledir ki, İslâm toplumlarında liberal ve kapitalist bir ekonominin yapılarını geliştirmek zor. Tekçi model toplumsal ilişkilerin niteliğini de belirleyip, Batı liberalizminin öngördüğünden farklı bir tipi meydana getiriyor. Gerçi, İslâmiyet'te Allah ile insanlar arasında, insanların teorik olarak özgür olduklarını düşündürecek bir misak da var. Ama bu misakla, işte, insanların Allah'ın iradesine teslim olduklarını gösteren Ümmet'in temelleri atılmış olunuyor. Kaldı ki, bu misakta taraflardan birinin bireyler değil, bir bütün olarak cemaat olduğu telakki ediliyor. □

Dört İslamcı vaız;

Günümüzde kadın ne yapmalı?

Zeynep AVCI

İslam öğretisinin günümüzde kadın ve onun toplum içindeki yeri üzerine neler vaız ettiğini ince ve kalın hatlarıyla ortaya koyabilmek, bu hatların önünde arkasında hangi dünya görüşü ve görüşlerinin rol oynadığını belirlemek, gerçek İslam öğretisiyle bugünkü görüşler arasında beliren farklılıkların, hatta aykırılıkların öncesini sonrasını irdelemek bir çırpıda yapılacak işlerden değil. Benim de şu sırada yapacağımı iddia edebileceğim şey bu değil. Uzun vadede niyetim bu da olsa, şimdilik yalnızca yaygın dağıtım yöntemleriyle kitlelere İslam'da kadın ve aile konusunda bilgiler veren birkaç kitap ile başbaşa kaldığımızda göreceklerimizi irdeleyebileceğim.

Bu birkaç kitabı ortak noktalarını ön plana çıkararak ele almadan önce üzerine durmak gereken bazı noktalar var. Bu kitaplar, genelde İslam öğretisi üzerine yazılmış birçok (ciddi diye adlandırılabilecekleri dışında) kitap gibi, standart dağıtım şebekelerinden değil, özel yöntemlerden geçerek kitlelere ulaşırlar. "Şeytanın hileleri ve Kurtuluş çareleri"ne varana dek birçok konuda İslam ilkelerini temel alırmış gibi görünüp, sık sık batılla iştigal eden birçok kitap vardır özel yöntemlerle dağıtılan. İslam öğretisinin kadın konusunda (çağdaş ağızlardan) neler dediğini araştırmaya başladığımda, ilk dikkatimi çeken, bu kitapların cami avlularında, türbe duvarlarında, bazen mezarlık girişlerinde ne kadar ciddiyetle dağıtılıp satıldığı ve ne kadar ucuz olduğu idi.

Özel dağıtım yöntemlerinin büyük bir beceriyle Türkiye'nin dört bir yanına ulaştırabildiği bu kitapların arasından kadını ve aileyi ele alanlarını gözden geçirip bunların da içinden dördünü seçtim. Bu dört kitabın düşünsel ya da ideolojik yönlerine bakmadan önce dikkat çeken bir ortak özelliklerini belirtmeden geçemeyeceğim. Tümünün baskısı, kâğıdı, dizgisi son derece birbirine benzediği gibi, yine tümünün kapakları (biraz farklı tonlarda da olsa) gül resimleriyle süslüydü. Genelde kırmızı olan kimi desen, kimi fotoğraf bu gülleri, yazıda konu etmeyeceğim başka kitaplarda da gördüm. Kırmızı gül ile İslam kadını ve aile arasındaki ilişkinin ne olduğunu ne yazık ki bilmiyordum. Bu simge kafamın bir yerinde takılı kalmışken, kitapların içerikleriyle ilgilenmeye başladım.

Kitapların ana yapıları

İslam düşüncesinin kadını ve onun toplum içindeki yeri ve görevini anlatmayı, bu anlatıya uygun hareket edilmediğinde insanın başına neler gelebileceğini, zaman zaman hakarete, zaman zaman tehdide varan üsluplarla ele alan bu kitaplar, temelde Hz. Muhammed'in kimi kitaplarda geçtiği ileri sürülen davranış biçimleri ve örneklerle destekleniyor.

Tümüne birden aynı kimlikleri vermek, tümünde aynı üslubun varolduğunu ileri sürmek olanaksız. Ancak, kitapların ortak tavırları sonucu ortaya çıkan şu tabloyu görmezden gelmek olanaksız:

a. "İslam'da kadın ve aile" konusu çevresinde verilen vaızlar, bu kitapların 1900'lerin sonunda, Türkiye Cumhuriyeti adını taşıyan bir hukuk devletinde yazılmış, basılmış ve yayılmış olmalarıyla bağdaşan bir gerçek ortaya koymaz. Çünkü:

1. Ülkemizde, zaman zaman değişiklikler görse bile, geneliyle geçerli olan Medeni Kanun, bu kitaplarda yok sayılmıştır. Örneklerini birazdan sıralayacağım.

2. Miras hukuku görmezlikten gelinmiştir.

3. Anayasa ile tanınan temel hak ve özgürlükler yok gibi davranılmış, günümüz Türkiyesi'nde "köle" bulunacağı kesin kabul edilerek, bu kesinliğe dayalı önlem ve öneriler sıralanmıştır.

b. Bu kitaplar kadın-erkek-aile ilişkilerini, haberleşmenin, teknolojinin, nükleer savaş tehlikesinin bulunduğu bir çağ ve ortamda değil, "huzur" dolu günlerin yaşandığı birkaç yüzyıl öncesinin sözde "güzel dönem"inde görmek gibi bir inat içindedir.

Dolayısıyla, tüm sorunlar insanların kadın-erkek ve din ilişkileri üzerinde yoğunlaştırılmakta, toplumun ve dolayısıyla bireylerin ekonomik ve toplumsal görevleri, sorumlulukları (üstelik sıkıntıları) hiçe sayılmaktadır. Ayrıca, kitapların yüzyıllar öncesinden burnumuza ulaşan kokuları süzgeçten geçirilmediği için, örneğin, günümüz Türkiyesi'nde ölçü olarak "deve yükü"nün, para olarak riyalin, tartı olarak dirhemin söz konusu edilmesi mümkün olmaktadır!

c. Yine bu kitaplar, insan bedeni üzerine günümüze dek tıp biliminin ve başka bilim dallarının yaptığı çalışmaları silip süpürmekte, özellikle kadın bedeni üzerinde bilinen çok basit gerçekleri bile görmezlikten gelip, zaman zaman tehlikeli boyutlara varan kurallar koymakta, gerçekler ileri sürmekte, dahası, önlemler, öneriler sıralamaktadır.

d. İslam'ın kadın ve aile üzerine kural, görüş ve önerilerini kendilerince açıklamaya çalışan bu kitapların yazarları hep erkektir...

e. Kitaplar dinsel öğüt ve felsefelerden söz ederken, metafizik bir tavır içindedirler. Bu tavır yüzünden, sayfalarda cinler, şeytanlar, gulyabaniler cirit atmakta, yeni doğmuş bebekler konuşmakta, insanlar kötü davranışları yüzünden kör, sağır, topal olmakta, Kur'an-ı Kerim'de sözü edilmeyen cennet-cehennem hikâyeleri anlatılarak "gözdağı" verilmektedir.

Kitaplara göre kadın ve aile

Kur'an-ı Kerim'in "En-nisa" (Kadın) suresi, bu kitapların birçoğunda, bazı vaazların temeli olarak alındığına göre, önce bu surenin gerekçesine bir bakmakta yarar var. "En-nisa" suresi, Uhud Savaşı'ndan sonra oluşmuş, bu savaş sonrası yetim kalan çocukların, dul kalan kadınların durumu yüzünden söylenmesi gerekenleri içeren bir sure. Görüldüğü gibi, son derece önemli toplumsal bir gerekçesi var. Kur'an-ı Kerim'in önemli surelerinden biri oluşu, bu gerekçeden hareketle, İslam aile yapısı, erkek ve kadının bazı görev ve sorumluluklarını ele alan içeriğinden de ileri geliyor.

İyi kadın kocasının ruhunda çocuklarının nazarında mukaddestir. İyi ve ahlâklı kadının evinden nur çıktığı gibi, mezarından da nur çıkar. Akıllı, faziletli ve ahlâklı kadın ev yapar.

Yerimiz çok fazla olmadığından, bu surenin geniş anlatımı ve yorumu yerine, bu sure ve Kur'an'ın başka surelerinden çıkılarak, sözü edilen kitaplardaki kadın tanımı üzerinde duracağım.

Kadın, ele aldığımız kimi kitaba göre Adem'in eğe kemiğinden yaratılmıştır, kimine göre ise, bu durum pek açık-seçik ortada değildir. Yalnız şöyle bir sözün yorumu yapılarak, eğe kemiği meselesi üzerinde duranlar var:

"Kadın eğe kemiği gibidir, eğer onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Eğer ondan faydalanmak istersen, kendisinde eğrilik bulunduğu halde faydalanırsın." ("Buhari"den alındığı belirtiliyor.)

Yukarıdaki ifade, söz konusu kitapları yazanlar tarafından, "bu hadis kadının yaradılıştan asabi ve geçimsiz olduğunu, tamamiyle erkeğin isteklerine râm olamayacağını temsil eder." diye de yorumlanıyor.[1]

Bu kitaplarca tanımlanan kadının şu ortak özelliklerle belirdiğini görüyoruz:

— Kadın bedensel olarak erkekten güçsüzdür.

"Kadın, güçsüz, kuvvetsiz ve çabuk müteessir olan bir varlıktır. Şekil, biçim ve ruh halleri itibariyle erkekten pek farklıdır. Kadın, hayız (aybaşı), hamilelik (gebelik), emziklilik vs. gibi birtakım engellerin tesiri altında vücutça daima kayba uğramakla sinir gerginliğinden bir türlü kurtulamaz. Yine bu engellerden dolayı zaman zaman dinî vazifelerini yerine getirmekten mahrum olur."[2]

— Kadın, dünya düzeninde erkekten sonra gelir. Erkekler dünyanın düzenini kurmak ve korumak için, kadınlar da onlara bu görevlerinde hizmet etmek için yaratılmışlardır.

"Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler. (Ailenin reisidirler.) O sebeple ki, Allah onlardan kimini (erkekleri), kiminden (kadınlardan) üstün kılmıştır. Bir de (erkekler onları) mallarından infak etmektedirler. İyi kadınlar itaatli olanlardır. Allah kendi (hak)larını (Kur'an-ı Kerim'de) nasıl koruduysa, onlar da öylece göze görünmeyeni (erkeğin gıyabında malını, onun ve kendisinin şeref ve namusunu, bir de ev sırlarını) koruyanlardır. Şerlerinden, serkeşliklerinden yıldığınız kadınlara gelince: Onlara (evvela) öğüt verin, (vazgeçmezlerse) kendilerini yataklar(ın)da yalnız bırakın. (Yine kâr etmezse) döğün. Size itaat ederlerse aleyhlerinde bir yol aramayın." (Kur'an-ı Kerim'den.)[3]

— Kadının esas görevleri, ailenin korunmasında, Müslüman ahlakının devamında erkeğe yardımcı olmak ve çocuk büyütmek olduğuna göre, kadının başka toplumsal sorumluluğu yoktur. Tam tersine, böyle şeylere kalkışması, yani toplumsal işlev üstlenmek istemesi, toplum içinde "bir şeyler" olmaya çalışması dinsel olarak yasaktır. İslam kadınına böyle şeyler yakışmaz.

Sözkonusu kitaplardan yalnız birinde, kadının çalışması, okuması, toplumda bazı görevler edinmesi, hattâ seçmesi, seçilmesi gibi konulara yer verilmişti.

"Şunu da söyleyelim ki, biz mutlak 'İslam kadını'ndan bahsediyoruz. Asrımızın herhangi bir İslam memleketini nazar-ı itibara almıyoruz. İslam'ı kül olarak düşüneceğiz. 'İslam Cemiyeti' deyince, İslami hükümlerin tatbik edildiği cemiyeti kasdediyoruz. Böyle bir cemiyette kadını tacir, tabib... olmaktan meneden bir şey yoktur. Ancak tekrar edelim ki, bunları yaparken İslam ahlakına uymak mecburiyetindedir."[4]

Yani, kadının birçok toplumsal işlev üstlenmesi, hattâ meslek edinmesi "olası" görülüyor ama ne yazık ki böyle bir "cemiyet" yok ortada. Söz konusu edilen, şimdilik bir ütopidir.

Kadın ev ve aile muhitinden uzaklaştıkça evlilik bağları da gevşemektedir... Akşamleyin yorgun argın eve gelince kocasına kafa tutar, çocuklarıyla kavga eder. Kim seye minnet edecek değildir. İstediği zaman eve gelir, istediği zaman çıkar, arzu ettiği meclis ve eğlencelere iştirak eder."[5]

Bu cümlelerin ortasında bir cümle var: "Kendi ekmeğini kendi eliyle kazanmaktadır..."

Böyle olunca, evdeki adam zor durumda kalır. Kimseye minneti olmayan bir küstah kadınla nasıl başa çıksın?

Ütopik İslam toplumunda kadının birçok işlev üstlenebileceğini söyleyen bu yazar, hangi toplumda olursa olsun değişmeyecek olan yukarıdaki durumu kadının çalışmasına engel olarak koyuvermiş...

Kadının toplum içinde "varolması", bir başka yazar tarafından da şu biçimde eleştiriliyor ve "zavallı, aldatılmış kadınlar"a çağrıda bulunuluyor:

"..... Yirminci asrın cehaleti seni yıkmak istiyor, koca himayesi ile kurulan şerefli aile yuvasından, seni sosyete züppelerinin kucağına itmek istiyor. Evet, seni benliğinden koparmak suretiyle, sıcak aile ocağından, sevdiğin eşinin himayesinden çekip, kötü yerlere, yani diskoteklere, pavyonlara ve randevuevlerine atmak istiyor. Çok, çok dikkatli olman gerek. Bu canavarlardan kurtulabilmen için çok gayret sarfetmen, ayağını denk atman gerek.

'Özgürlük' diyerek sana kocaya isyanı, büyüklere saygısızlığı, küçüklere merhametsizliği, komşu ve arkadaşlarına nezaketsiz davranmanı öğretiyorlar...

..... Tabiî bunların hepsi bir gaye ve maksada binaen yapılmaktadır. Biz senin uyanmanı ve irkilip kendine gelmeni ve "Ey kültür emperyalistlerinin paralı uşakları! Artık sizi dinlemiyorum, kendi öz benliğime dönüyorum. Bin yıllık tarihim bana ışık tutmaya yeter de artar bile" diye haykırmanı istiyoruz. Çünkü sen onların çirkef gayeleri için değil, Mehmetçikler yetiştirmek için yaratıldın. Senin görevin barlarda, pavyonlarda, orada, burada değildir. Senin esas görevin aile yuvasındadır."[6]

Bu kitap, okuduklarımın arasında söylediklerine en naif inancı gösteren, dolayısıyla da sık sık coşup, taşan yazarın üslubu, inançlarının dar çerçevesi yüzünden en ilginci sayılır.

"Kadın bir namus timsalidir. Namussuz kadın ne de olsa çirkeftir. Kadın bir vakar timsalidir. Vakarsız kadın kukla olmaktan öte geçemez. Namuslu, ahlaklı ve iyi terbiye almış kadın, milyonlar değerinde bir hazinedir. Kadının pisliği milleti pisler, ahlaksızlığı da milleti ahlaksızlığa götürür. Çünkü o insanlığın mektebidir demiştik.

Kadın üç kısma ayrılır:

1- Sokak kadını

2- Zevk kadını

3- Evkadını

Vatan ve millete yarayan, vatan ve millet için hayırlı işler gören kadın evkadını olanıdır...

İyi kadın kocasının ruhunda, çocuklarının nazarında mukaddestir. İyi ve ahlaklı kadının evinden nur çıktığı gibi, mezarından da nur çıkar. Akıllı, faziletli ve ahlaklı kadın ev yapar. Böyle olmayan kadın ise kendi evini de yıkar. Kadının vicdanını, iffet ve namusunu, ahlakını mahveden toplumun pisliklerdir. Kadın bir çiçektir, taze olduğu zaman başta gezer, fakat solup geçince atılır. Bu, onun fikrî kıymetini elde etmemesinin bir cezasıdır.

Kadını açalım, saçalım, sokaklarda istedikleri gibi çırılçıplak dolaştıralım; pekâlâ. Fakat bilinmiyor ki, altın ve cevher hırsızlar arasında bırakılmaz. Kadın bir bulaşık kabı değildir. O, ulvi bir cevherdir. Onun yeri neresi olmalıdır? Tabiî ki bulaşıkhane değildir. Kadının hak ve hürriyetini iddia eden medeniyet bezirganları, kadının yüzüne gülen sahtekârlardır."[7]

Ne yazık ki, evkadını tanımı dışında kalan "sokak kadını" ve "zevk kadını" kısımlarının ne anlama geldiğini yazar açıklamıyor. Ama bu kitabın temelinde yatan fikre uygun olarak, İslam adı altında topladığı öğütlere uymayan ve evkadını olmayan tüm kadınların "uygunsuz kadınlar" olduğunu, toplumsal işlev adı altında hepsinin fuhuş için kullanıldığını öğrenmiş oluyoruz.

Adam karısını yanına çağırdığı vakit kadın gelmekten kaçınırsa, (kocasının isteğini yerine getirmek üzere yatağa gelmezse) sabaha kadar o kadına melekler lanet eder.

Seçtiğimiz dört kitaptan örnekler almaya devam ederek, kadının aile çatısı içinde hangi özeliklere sahip olması gerektiğine, niteliklerinin tanımlanmasına bir bakalım.

Her şeyden önce, İslam ahlakının ön planda tuttuğu "evlenme" olayına layık olması gerekir. Yani, evlenilmesi, başka bir deyişle bir erkek tarafından "eş" olmaya layık görülebilmesi için kadının bazı özellikleri olmalıdır. Başka türlü söyleyeyim: Her kadın, bir erkek tarafından evlenilmeye uygun belirtiler göstermez.

Bir kere düşünelim: Erkek neden evlenir?

"İslam'da nikâh, erkeğin kadından cinsi münasebet yolu ile faydalanması demek olduğu için de, erkek tarafından kadına malik olma isteğini ifade eder"[8]

"Cinsi tatminin meşru yolu evlenmektir....

Er-Rum suresi, ayet 21'de, evlilik için üç büyük hususiyet zikredilir. Erkeğin kadında sükunet bulması. Bu sükunet, bedene bağlı ihtiyaçlar, itilmeler bakımından olduğu gibi manevi ve ruhidir de...

İkinci husus çiftler arası sevginin yaratılmasıdır. Ve nihayet, iki cins arasındaki şefkat...

Evliliğin tabiî neticesi olan nesilleşmeye işaret eden üçüncü bir ayette, kadınların erkekler için birer evlat yetiştirme tarlası olduğu beyan edilir."[9]

"Nikâh, kadına bakmanın ve ondan cima yoluyla faydalanmanın erkeğe ihtisasını ifade eden bir akittir."[10]

Tüm bu kitaplar, Hz.Muhammed'in evlilik öncesi erkeklere verdiği şu öğüdü tekrarlamakta yarar görüyorlar:

"Dünyanın hepsi faydalanılacak bir şeydir. Dünya metaının hayırlısı, iyi (huylu) kadındır."

"Adam karısını yanına çağırdığı vakit kadın gelmekten kaçınırsa, (kocasının isteğini yerine getirmek üzere yatağa gelmezse) sabaha kadar o kadına melekler lanet eder. Kadın kocasının yatağını terkederek yatarsa, sabaha kadar ona melekler lanet eder."[11]

Kadının "ay hali", İslam inanışına göre, Havva'nın Adem'e yasak meyvayı yedirmesi yüzünden, Tanrı'nın Havva'yı cezalandırmasının sonucudur.

Herhangi bir erkeğin, şu satırları okuyup da, "ay hali"nde olan bir kadından tiksinmemesi olası görünüyor mu?

"... rahimden zaman zaman gelen kirli kan, insan için pek büyük bir eziyettir. Yani, yaklaşana iğrenme ve eziyet verecek murdar bir şeydir. Çünkü kokusu fena, rengi bozuk, pis, acı ve yakıcı bir akıntıdır. Binaenaleyh, bu halde bulunan kadınlara tamamen temizleninceye kadar Cenab-ı Hakk'ın yasağına uyarak yaklaşmamalıdır, yani onlarla cinsi münasebette bulunmamalıdır. ...

Alusi tefsirinde yazdığına göre, hayız (kanama) halinde olan kadınla cinsi münasebette bulunmak, çocuğun cüzamlı doğmasına sebep olur."[12]

Böylece, kadın ayın belirli günlerinde o tiksindirici haliyle başbaşa bırakılır.

Kadının erkek karşısındaki bir başka önemli özelliği de, mülkiyetle ilgilidir. Ailenin reisi olan erkek, mülk üzerinde tam bir egemenlik sahibidir. Kadın, kocasının izni olmadıkça evden herhangi bir eşya veremez, yemeğe konuk çağıramaz. Bırakın yemeği, akrabalarını bile kocasının izni ile eve alabilir. Erkek, karısının "gereksinimlerini" karşılamakla yükümlüdür. Bunlar, üşümeyecek kadar giyim eşyası, temizlik malzemesi ve evin gündelik gereksinimleridir. Kadın bunların dışında şeyleri kocasından talep etme hakkına sahip değildir. Kadının kocasına karşı görevleri arasında "Kocasının kendine yapmış olduğu iyiliklere karşı kadının teşekkür etmesi de vazifelerinden biridir"[13] diye, teşekkür etme zorunluğu da yer alıyor.

"Kadının kocasının iyiliklerine karşı teşekkürde bulunmaması, ona karşı sevginin azalmasına sebep olur. Bu da nankörlük etmek demektir ki, kadının cehennemlik olmasına işarettir. Zira, İbni Abbas'tan rivayet edilen bir hadis-i şerif'te, Resulullah Sallallahu aleyhi ve sellem buyuruyor ki 'Bana cehennem gösterildi. Bir de gördüm ki cehennem ehlinin ekserisi kadınlardır. Onlar küfrederler."[14]

Kadın, toplum ile bağlantısını kocası kanalıyla kurar. Dolayısıyla, kocasının izni olmadan, hattâ kocası yanında olmadan evden dışarı çıkamaz. Bu konuda, tüm kitaplar ağız birliği etmişcesine, şiddetle aynı şeyi savunmaktalar: Kadınların sokaklarda dolaşmaları son derece tehlikelidir!..

"Kadın kocasının izni olmadıkça hiçbir şey yapamaz. Hattâ kocasının izni olmadan evinden bir şeyi başkasına veremez. Kadının kocasının izni olmadan dışarıya çıkması caiz değildir.....

"Kadının evinden dışarı çıkarken koku sürmesi hiç doğru değildir. Çünkü hadis-i şerifte beyan edildiğine göre, kadınlar, koku sürdükleri halde erkeklerin bulundukları yere uğrarlarsa zina yapmış gibi günah işlemiş olurlar." [15]

"Kadınların evde oturmaları asıldır. Dışarı çıkmaları, zaruri ihtiyaçlarını temin etmek gibi dinen meşru sayılan bir mazeretle caiz görülmüştür...

Ancak bu müsaade, renk renk, kolsuz, dar ve kısa etekli elbiseler giyip, ressam tablosuna dönmüş bir suratla sokağa, parka, çay bahçelerine ve benzeri yerlere gidip şehvetle açılmış gözlere endamını arzetmek için verilmiş değildir.

Bu müsaade, anne ve baba gibi yakın hısımlarını, itimad ettiği kadın arkadaşlarını ziyaret etmek, ahlakının olgunlaşmasına ve ilminin artmasına sebep olacak Va'z ve ilim meclislerine ve fetva sormaya gitmek gibi, zaruri ve meşru hallerle sınırlanmıştır."[16]

Sözün burasında, kadının evden dışarı çıkışına ilişkin hayret verici bir yorumu buraya not etmeden geçemiyorum.

"Kadın, itriyat kullandıktan sonra kokusu geçinceye kadar sokağa çıkamaz. İslam, gerekli müsaadeyi şarta bağlı olarak vermiştir. Müslümanım deyip de Karacabey harasındaki atlara bile tanınmayan bir hürriyet anlayışı ile hareket etmek, İslam dini ile bağdaşmaz."[17]

... Ve tesettür!

İşin en ilginç noktalarından birini, "tesettür" yani örtünmeyi sona bıraktım. Öylesine geniş ve ayrıntılı, öylesine çelişkili ki, tek başına kapsamlı bir çalışmanın nedeni olabilir.

İslam kadınının toplum içine çıkması için örtünmesi şart görünüyor. Örtünmenin gerekçesi de "Göz zinası"na engel olmak, erkeklerin "şehevî" duygu ve isteklerine hedef olmamak, böylece toplumda (elbette erkek toplumunda) uyanacak "kötü" duyguları uyandırmamak.

Tesettür yalnızca kadın için değil, erkek için de geçerli kılınıyor. Hem erkek, hem de kadın "avret yerleri"ni örterek insan içine çıkmak zorundalar. Aralarındaki en önemli fark, erkeklerin "avret yerleri"nin beli ile diz kapakları arası olmasına karşın, kadınınkilerin garip zenginliği...

"Erkek ve kadının avret sayılan uzuvları:
1. Tenasül uzvu ve etrafı,
2. Husyeler,
3. Def-i hacet mahalli ve etrafı,
4-5. Arka taraftaki kaba etler,
6-7. İki oyuklar (dizler oyluklara dahildir),
8. Göbek ile kasığın arası.

Kadında, bunlardan fazla olarak avret sayılan 16 uzuv daha vardır:
1-2. Topuklar dahil olmak üzere iki incikler,
3-4. Sarkmış haldeki göğüsler,
5-6. İki kulak,
7-8. Dirsekle beraber iki pazular,
9-10. Dirseklerle bileğe kadar olan iki kol,
11. Gerdan,
12. Baş,
13. Saç,
14. Boyun,
15. Ellerin üzeri (bunda ihtilaf vardır),
16. Omuzlar"[18]

Geriye de bir şey kalmıyor. Kadın, tepeden tırnağa örtündüğü takdirde tesettüre tam uymuş sayılıyor. Elleri ve yüzü açıkta kalabiliyor. Kokusuz, renksiz olması koşuluyla...

Bu kitaplarda, kadının yalnızca erkeğe değil, başka kadınlara karşı da örtünmesi gereği sık sık vurgulanıyor. Öyle ki, hele Müslüman olmayan kadınlar karşısında açılıp saçılması, neredeyse zina işlemişcesine günaha girmesi için yeterli bir durum.

İslamiyet'in şemsiyesi

İşi şöylece bir değerlendirmeye kalkarsak karşımıza çıkan tablo çok belirsiz değil. Söz konusu kitaplar Kur'an-ı Kerim'i esas aldıklarını söyleyerek, çağdaş topluma verdikleri öğütler, koydukları kurallarla, yalnızca kadını bir eşya haline sokmakla kalmıyorlar, İslam dininin çıkışına, çıktığı topluma göre attığı adımlara bile ters düşen bir tutumu yansıtıyorlar.

İslam dininin getirdiği yenilikler, toplum düzeyini ilerletmedeki katkıları o çağ için ne kadar cüretli girişimlerse, şimdi verilen bu vaızlar da, İslamiyet amaçlarıyla o kadar çelişkidedir. İslamiyet kuralları, çağının kadın-erkek ilişkilerine yeni bir boyut kazandırıp kadını tam bir satılıp-alınan mal olmaktan aile düzenini parçası olmaya getirmişken, aynı İslamiyet'in şemsiyesine sığınan bu vaızlar, tam tersini yapmakta. Bırakın çağdaş olmayı, İslamiyet'in çıkış döneminin atılımına bile yetişememekte. Sonuçta ortaya, hangi ülkede, hangi yüzyılda, hangi koşullar altında yazıldığına kesinlikle inanılamayacak şeyler çıkmakta.

Sözün burasında irdelenmesi, karşı durulması gereken belli başlı bir noktayı vurgulamak istiyorum. Tartışılmasını (öncelikle bir kadın, sonra da dengeli, sevgi ve eşitlik ilkelerine dayanan bir toplumu arzulayan bir insan olarak) istediğim nokta İslam kurallarının çağımız Türkiyesi'ndeki insanlara yansıtılmasındaki çarpıklıktır. Gönül, din gibi etkin ve önemli bir kurumun enine boyuna irdelenmesini, öğretilerinin tartışılmasını elbette ister. Ama dinsel öğretiyi kendi hayat görüşlerini zorla kabul ettirmekte araç olarak kullanıp, üstelik böyle bir kullanıma karşı çıkanları "dinsel buyrukları kötülemekle" suçlamak, bu yola başvuranlar için bir numaralı savunma biçimi olmuştur, olacaktır.

Her ideolojiyi çarpıtanların, konumunu kendilerince saptadıkları kadın ise, böyle yayınlarla zaman zaman insanı dehşete düşüren biçimlere sokulmakta. Çok okumaya gerek yok, çevreye bakmak yeterli. İslamiyetin bir düşün biçimi, bir hayat ilkeleri bütünü, bir toplumsal görüş olarak zamanında attığı adımları hiçe sayan kişilerin kalemi ellerine alıp İslamiyet adına fetvalar vermeleri, üstüne üstlük bu fetvalarla kadının toplumda varmak istediği insanca konuma kara çalmalarına öncelikle İslam düşüncesini savunanların karşı çıkmalarını beklemek yanlış mı olur? □

Mehmet Emre, *İslam'da Kadın ve Aile*, Bedir Yayınevi, İstanbul, dipnotları, 10, 17, 18.

Hüseyin Erdoğan, *İslam'da Kadın, Tesettür, İzdivaç*, Çelik Yayınevi, İstanbul 1983 (3. baskı), dipnotları, 1, 3, 6, 7, 8, 11, 13, 14, 15.

M.Cemal Öğüt, *Kadın İlmihali*, Bahar Yayınları, İstanbul (13 baskı), dipnotları, 2, 12.

Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, Yağmur Yayınları, İstanbul (13. baskı), dipnotları, 4, 5, 9, 16.

Çingeneler seyr ü sefer günlerini geride bırakıp, çekip gittiler:

Çingeneler yerleştiler

Sanayileşen toplum Çingene'nin hayat alanını sınırlasa da ince belli, oynak kalçalı Çingene kadını, nasıl vazgeçer raksetmekten. Nasıl bırakır Çingene davulu, zurnayı, kemanı, flütü.

Yiğit EKMEKÇİ/Kürşat İSTANBULLU

Nihat TUNA/Emre ÜNSEV

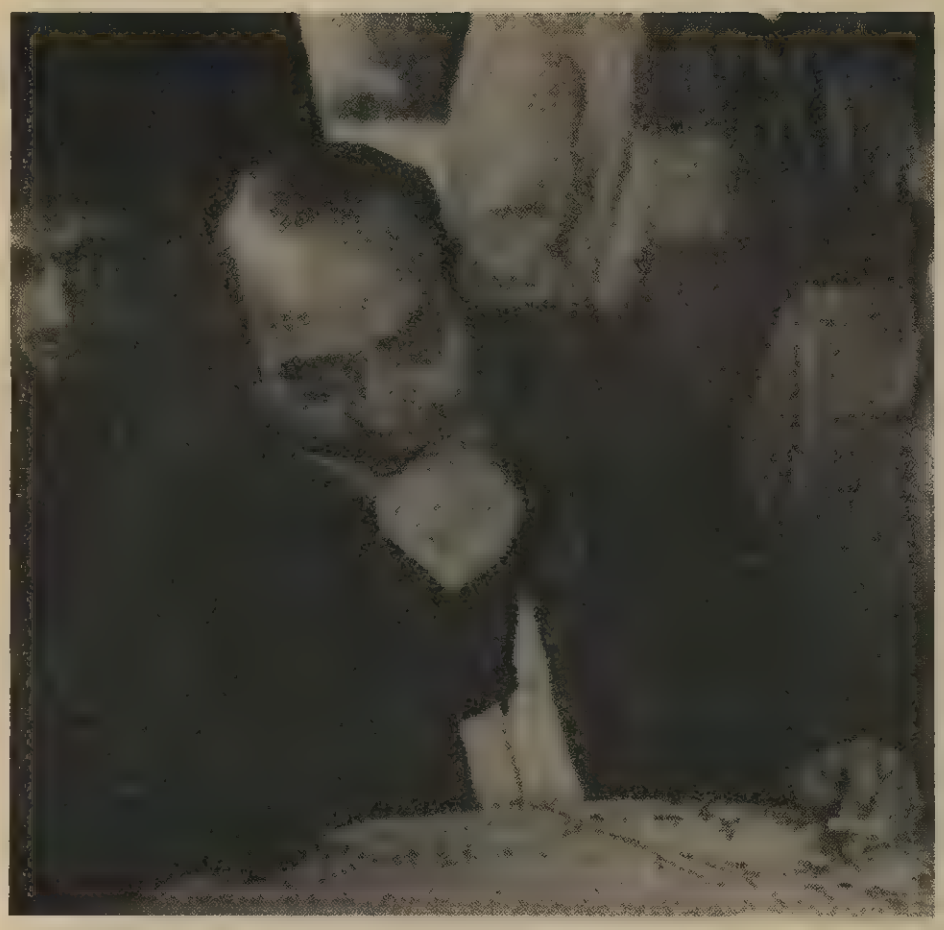

"Bu gece yiyeceğin var mı? Koy cebine de bir şişe şarap yarın senindir"

"KDV bizi de buldu. Acaba kurtulmak için kime ricada bulunsak?" Ahmet Demirdöven arkadaşımız Kürşat İstanbullu'ya KDV'yi anlatırken.

"Gövdesi yılan, vücudu uryan, bu yılan başka yılan. Gözleri ela ela sürmeli, kiraz dudaklı, inci gibi dişli bu güzeller güzeli, dilberler dilberi, bu yılan kadını görün. Bu kadın başka kadın, Şahmeran'ın ta kendisi. Gelin Şahmeran'ı görün. Afrika'nın en vahşi ormanlarından yakalanıp getirildi. Hiçbir sicimin zaptedemediği, zincirlere bağlı bu vahşi yaratığı görün."

(Anadolu'da gezginci Çingene'nin çadır önünde söylediklerinden...)

Anadolu'nun küçük kasaba ve köylerinde, yöre insanının gerçekle gerçek-dışını, düşle gerçeği birlikte yaşadığı o kapalı dünyasında, Çingeneler bu dünyanın dışarı açılan bir penceresiydi. Afrika'nın ismini duymamış, duysa bile fantastik dünyasında yeni bir Afrika yaratmış Anadolu insanı, Afrika denen bu gaip diyarın en ilginç yaratıklarını Çingeneler sayesinde gördüğü gibi, Özal'ın söylemekten bıkmadığı yabancı sigaraları da ilk defa, Özal'ın "mucizevi" neo-liberal politikası sayesinde dükkânlarda değil, Çingene tezgâhlarında görmüştü. Daha neler neler görmüştü, neler öğrenmişti Çingeneler'den.

Yıllar öyle bir hızla akıp geçti ki, piyasanın engel tanımaz kuralları teknolojinin yeni icatlarını Anadolu insanının hayatına sokmaya başladı. Dün Şahmeran'ı merak edenler, bilmem hangi artistin giydiğini, giyeceğini, çorabını, çantasını öğrenmeye, Ceyar'ı Ceyar'dan daha çok tanımaya, Hamburger'i Hassoburger yapmaya başlayınca, "Haydi" dediği gibi kızıyla kızanıyla yola koyulan ve her yaz yeni gaip dünyalardan haberlerle, yaratıklarla, yeni oyunlarla gelip geçen Çingeneler de seyr ü sefer günlerini geride bırakıp, çekip gittiler.

Tekirdağ'ın Aydoğdusu'nda bir Çingene'nin söylediği gibi Çingene yerleşti: "Devlet toprak verdi, yer verdi, yerleştirdi." Ve o geçmiş yıllar da Çingene'nin buruk bir nostaljisi olarak geride kaldı.

Zoraki olunca göçmesi zor

Savaş, bir Çingene için tanımı yapılamayan bir kavram. Belki de Stancu'nun bir kitabında Çeribaşı'nın dediği gibi "dünyanın büyüklüğünü göremeyen insanların anlamsız bir kavgası." İşte bu kavga ki gelip Balkanlar'da Çingeneler'i de bulmuş. İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte Çingeneler de oradan oraya göçer olmuşlar. Çingene için dünya hem küçük, hem büyük, göç kolay. Ama zoraki olunca göçmesi zor. "Elden ne gelir savaşa karşı, savaştan kaçmak yeğdir" demişler, çareyi göçmekte bulmuşlar ve göçe göçe bundan 45 yıl önce gelmişler Trakya'ya.

Tekirdağ'ın Aydoğdu mahallesi o zamanlar iki kayalık arasında bir düzlükmüş. Yaşlı bir Çingene Yaşar Akagündüz'ün dediği gibi, "ıssızmış buraları, baldıranlıkmış, gezmeye korkulan yerlermiş. Adı sanı olmayan bu ıssız tepede yerleşmişler ve tepeye Aydoğdu demişler. Şimdi bu tepede ne baldıranlık kalmış, ne düzlük. Üstüste baraka evler ve daracık sokaklarda yüzlerce çocuğun koşuştuğu Aydoğdu mahallesinde Çingene'nin başına büyruk hayatından çok az izler kalmış.

Gerçi, birisi "Haydi" der demez Aydoğdular yola koyulacakmış gibi eğreti kurulmuş evler, ama bu eğretiliğin ardında Çingene'nin artık yerleştiği görülüyor. Ve bu eğretiliğin ardında bir yoksulluk seziliyor. Yaşlı Çingene Akagündüz, Aydoğdular'ın ve tüm Çingeneler'in tarihini anlatır gibi konuşuyor: "Eskiden saz vardı, söz vardı. Artık herkes geçim derdinde. Herkes geçim derdine düşünce, ne eğlence kaldı, ne de oyun. Bundan, sen de 20, ben diyeyim 40 sene evvelsi geçim derdi zor değildi. Eskiden insanlar çadırlarda otururlardı, eğlentiler yaparlardı. Şimdilerde ne müzik kaldı, ne bereket. Şimdi her şey para için yapılır oldu. Şimdi düğünlere gidip çalıp söylenir oldu. Ekmek parası için çalıp söylenmeye başlayınca eski havası kalmadı bu işin."

Her şeye rağmen Çingene, yine eski Çingene

Sanayileşen toplum Çingene'nin hayat alanını sınırlasa da ince belli, oynak kalçalı, Çingene kadını nasıl vazgeçer raksetmekten. Nasıl bırakır Çingene davulu, zurnayı, kemanı, flütü. Aydoğdular da vazgeçmemiş raksetmekten, çalıp söyleyip, eğlenmekten. Aydoğdular'ın yaşayan tarihi Akagündüz, yeni dünyada geçmişi arasa da, Çingene yine çalıp söyleyip, eğleniyor. O daracık sokaklarda her an bir barakadan bir keman, flüt veya zurna sesi, ansızın bir kapı önünde davul gümbürtüsü geliyor. Çingene ister oynasın, ister zıplasın, ama yerleşik toplumun işbölümünden, ona karşı dirense de etkilenmiş.

Çingene yerleşip, yerleşik toplumun işbölümüne ayak uydurmak zorunda kalınca, kimisi düğünlerde, çalıp söylerken, kimisi boyacı sandığını kapıp boyacılığa başlamış, kimisi de hamallığa. Sokaklarda balık satanı da, ihtiyar Akagündüz gibi köşe başında Aydoğdular'a aşure satanı da var.

Bir zamanlar zaman ve mekânı gönüllerince belirleyen, isimlerini çiçeklerden, yağan yağmurdan, dağdan, ovadan alan, gönlünce raksedip, çalıp söyleyip, gülen Çingeneler'in çocukları, akreple yelkovan arasında yaşayan yerleşik çevrede garip kalsalar da hâlâ geçmişten bir şeyler barındırıyorlar. Atalarından kalan

"Biz bize benzeriz" de, Çingene bir türlü benzemez bize. Herhalde onun için hiç ısınamayız şu Çingenelere. Onların da bize ısındığını söyleyemeyiz ya. Onlar yine bildikleri gibi yaşarlar, ister at üstünde tüm Çingeneliğini kuşanmışcasına gezerken, ister bir köşe başında aşure satarken olsun, yazılmamış ve belki de yazılmayacak bir tarihi yaşar gibidirler.

tek mirasları hâlâ varlığını sürdüren yaşam anlayışları, değişmeden sürüyor. Belki de bu anlayışları başka insanlarla aralarında en büyük farkı. Bir müzisyen olan İsmet Satılmış'ın dediği gibi "bu mahallenin insanları cebine bu gece yiyeceği kadar parayı koydu mu, o günü yaşar. Koy cebine bir şişe şarap, o gün senindir". Ramazan Tezaldı, Satılmış'ın sözlerini tamamlayarak "Biz bugün kazandığımızı bugün yer, içer, eğleniriz. Hayat bu yarın belli olmaz. Biz bugüne bakarız. Başka insanlar böyle mi ya?"

Herkes gider de Çingene gitmez mi çalışmaya yad ellere. Ama Çingene başka türlü gider. Çingene için hayatı zorlaştırmak anlamsız. Ne gerek var zorluklara katlanmaya, yaşamak için. Reşat Türkseven de Suudi Arabistan'a gitmiş, çalışmak için. Almanya gibi düğmeye basıp para alacağım sanmış, yola düşmüş. Gel gör ki Arap eline kazma kürek vermiş "çalış" demiş. Türkseven 36 gün dayanabilmiş. Dayanamamış Aydoğdusu'ndan Aydoğdulular'dan uzak kalmaya. "Ben köle miyim" diyerek yine düşmüş yola ver elini Türkiye. "Hayat yok abi oralarda. Araplar bet. Gittik elime kazma kürek verdiler. Ne eğlence var, ne içki, ne de kadın. Onlar yaşamıyor. Burda çoluk çocukla günde 4000 lira alırım. Yaşar giderim."

"Estağfurullah erkeğiz"

Türkseven Aydoğdu'ya gelir de durur mu? "İçtim de içtim abi. Eve gittim. Kadınımı özlemişim, bir sarıldım bir sarıldım, o bile şaşırdı. Şimdi bir çocuk daha oldu." diyor.

Çingene için çocuk doğurmak da kolay. Bir ailenin en az beş çocuğu var. Kimisinde bu sayı 11'e bile çıkıyor. hem de Aydoğdulu bunların büyütülmesi için ne kreşe ihtiyaç duyuyor, ne özel bakıma, ne de doktora. Neden bu kadar çok çocuk yaptıklarını merak etmeye gerek yok. Kimisi "estağfurullah erkeğiz" diyor, kimisi de "çocuk kısmettir, eve katkısı olur". Ya okula gideni var mı? Ne gezer, ilkokulu bitireni bile zor bulunuyor. Ama "devlet okumak mecburi" demiş. Onun için çocuklar ilkokulu bitirmeye çalışıyormuş.

Çingene kadını da durumundan şikâyetçi değil. Bir kadın "Allah verdiyse gelene dur denir mi? Siz boynunuzdan şikâyetçi eden öküz gördünüz mü? Mesela ben yapmışım, bana ağır gelir mi çolukçocuk? Gelmiyor" derken, kocasının sorumluluğuna karşı "O da öküzün sürücüsüdür. O çalışıyor getiriyor, ben de çolukçocuğa bakıyorum" cevabını veriyor. Kocası ise kendisi ile ilgili açıklamayı yeterli bulmamış olacak ki ekliyor: "Hem sürücü, hem dürtücü."

Yaşariye Tezaldı da fazla çocuk doğurmaktan şikâyetçi değil. O yalnız doğurduğu çocuklar arasında kısmetli arıyor. Ona göre:

"Bazı çocuklar kısmetli doğar. Dört, beş derken belli olmaz da, bakarsın yedincide kısmetli çocuk çıkıvermiş. Kısmetli çocuk geldi mi bereketi de bol olur. Bereketi bol olunca geçinme de gür olur."

— Bu kadar çocuk da nasıl büyür? Bunları büyütmek için ne bereket kalır, ne de kısmet.

"Çocuk büyütmekte ne var? Bağlarsın sırtına, acıkınca emzirirsin, biraz büyüdü mü salarsın sokağa, sokakta büyür. Sokakta büyüyen çocuk sağlam olur. Bizim çocuklar sizin gibi doktor yüzü bile görmezler, ama yine de büyürler, üstelik de sağlam olurlar."

— Ya masrafları, yemeleri, giyinmeleri?..

"Çocuğun ne masrafı ola ki, önce anası babası getirir, çocuğun aklı ermeye başladı mı o da çalışmaya başlar. Yani danasıyla, toskasıyla yaşar gideriz. Çocuk bizde düğün dernek parasını bile kendi tedarik eder. Getirir parayı kor avucuma, o paradan düğün parasını bile biriktiririm, öttümüydü düğün derneği de kurarız. Bizim düğünler gibi düğün olmaz. Davul, zurna vurdu mu dünyanın kıçı yerinden oynar."

Genç Çingene ötünce

— Aydoğdu'da düğünler mevsime bağlanmış. Çingene genci baharda ötünce korsun parayı cebine, ödersin babalık hakkını, kurarsın düğünü derneği. Genç bir Çingene, şimdiden ötmüş, yaza evlenecekmiş: "Abi bizde evlilikler yazın artar. Ayrılmalar da kışın. Bizde evlenirken 150-200 bin lira babalık hakkı ödenir. Bu babalık hakkını verdin miydi başlarsın hazırlığa, sonra da gümbürdetirsin davulu, öttürürsün zurnayı başlar düğün." diyor. Çingene yerleşince mi? Yoksa yerleştirilince mi? Dünyası karışmış, biraz dinî, biraz resmî etkiyle üç tip nikâh ortaya çıkmış Aydoğdu'da: "Kimisi resmî, kimisi dinî, kimisi de nikâhsız."

Ya ayrılıklar? O da Çingene için sorun değil, evlilik gibi.

"Abi kadın kısmı çabuk deforme oluyor. O zaman da yeni birini alıyon."

—Boşadığın kadın ne oluyor?

"Onu da başkası alıyor."

— Çocuklar..?

"Çocuk ne olacak. Çocuk yine benim çocuk. Yeni evlendiğinden çocuk olursa, o da öbürünün çocuğu."

— Bu çocuklar aynı zamanda kadının da olmuyor mu?

"Oluyor tabî. Ama çocuklara esas olaraktan babası bakar. Büyüdümü de çocuk kendi harçlığını çıkarır. Çocuk emziklikse o zaman anasına kalır. Büyüdümü babasının yanına gelir veya anasının yanını sever, gelmez. Yani bu anlaşmaya bağlıdır."

— Ya başka ayrılma nedeni? Yani kadın deforme olmadan da ayrılma olmuyor mu?

"Olmaz olur mu. Evlisin paran bitti, iki baş aç mı duracak? Ayrılırsın tabî. Paran oldumuydu yine evlenirsin."

— Ayrıldığın kadınla mı?

"Belli olmaz, onunla veya başkasıyla."

Atalarına dünya dar gelen Çingeneler, bugün en az beş kişinin yaşadığı küçücük barakalara hapsolsalar da hayatın basit aritmetiğini bulmuşlar. Küçücük mekânlarında Beethoven'in Für Elise'sini cümbüş, dümbelek ve kemandan müteşekkil bir orkestra eşliğinde icra eden Çingene zekâsı her zamanki kıvraklığıyla zorlukları aşmanın basit yolunu buluyor. Allı yeşilli basmanın altında salına da salına yürüyen Çingene kadını, onca yoksulluğa karşın dünün baldıranlık kaplı tepelerinden Tekirdağ eteklerine gülerek bakabiliyor. □

"Çingeneler, bugün en az beş kişinin yaşadığı küçücük barakalara hapsolsalar da hayatın basit aritmetiğini bulmuşlar. Küçücük mekânlarında Für Elise'i cümbüş, dümbelek ve kemandan müteşekkil bir orkestra eşliğinde icra eden Çingene zekâsı her zamanki kıvraklığıyla zorlukları aşmanın basit yolunu buluyor."

Kim nizama sokmuş -ki biz sokalım? Objektif önünde bile nasıl Çingeneler.

FKP'nin bitmeyen gecikmesi

Ahmet İNSEL

Fransa'da solun ortak bir program veya en azından bir seçim platformunda yanyana gelmesi ihtimalinin önümüzdeki yıllarda çok az olduğunu, Fransız Komünist Partisi'nin şubat ayında yapılan 25. Kongresi bir kez daha açıkça gösterdi. 1965'te ilk adımları atılıp, 1972'de "Solun ortak programı"nın imzalanmasıyla en ileri noktasına ulaşan solun birliği stratejisi, aslında 1974 başkanlık seçimleri arefesinde, FKP yönetimi tarafından önce örtülü bir biçimde (21. Kongre'de), daha sonra da açıkça eleştirilmeye başlanmıştı. Bu açıdan bakılınca FKP'nin son kongresinin kendi başına pek önemi yok. Kongrenin anlamlı olmasının tek nedeni, komünistlerin hükümetten ayrılmalarından altı ay sonra, milletvekili seçimlerinden ise bir yıl önce yapılmış olması.

Bu kongreyle birlikte FKP, tarihinin en hareketli, en zengin dönemlerinden birini de kapattığını açıkça ilan etti. Gerçekten de 1965-77 dönemi, FKP yönetiminin bir taraftan ortodoks komünist söylem ve pratiklerden sıyrılmak, ama bir taraftan da, yeni bir kişilik ararken, çeşitli sol eğilimleri içinde eritme eğilimi yüksek olan sosyalist partisi karşısında önemli güç kaybına uğramak ikilemi arasında bocaladığı bir dönem olmuştu. Marksizm üzerine tartışmaların yoğunlaştığı, "burjuva demokrasisinin" birçok kurumlarının sosyalist toplumda da olmazsa olmaz kurumlar olduğu fikrinin komünistlerce benimsendiği, "proletarya diktatörlüğü", "şiddete dayalı geçiş", "Sovyet modeli", "proletarya enternasyonalizmi" gibi kavramların rafa kaldırıldığı ve bunların yerine çoğulcu, bazı cepheleriyle "özyönetimci", özgürlüklerin genişlemesi üzerine dayalı bir toplum projesinin el yordamı ve yeniçeri adımıyla oluşturulduğu bir dönem yaşadı FKP. Sosyalistlerle bir hükümet programı oluşturma fikri de bu ortamda yeşerdi.

FKP yöneticileri sosyalistlerle böyle bir işbirliğine hazırlanırken, iktidar olmaktan çok, bu programla partiyi güçlendirmeyi amaçlıyorlardı. O zamanlar küçük ve dağınık bir parti olan Sosyalist Parti'nin sürekli ikinci planda kalacağı, ama ittifakıyla FKP'nin meşruiyetini önemli ölçüde artıracağı varsayımı üzerine kurulmuştu komünist yöneticilerin kafasındaki strateji.

Aslında Mitterand da, 70 başlarında, Sosyalist Parti'ye çekidüzen vermeye çabalarken, "Ortak program"a yaslanıyor ve niyetinin zaman içinde komünistlerin iki milyon oyunu Sosyalist Parti'ye kazandırmak olduğunu açıkça söylüyordu. Bilindiği gibi, bu kıyasıya bilek güreşini Mitterand kazandı. On yıl içinde, komünistlerin oylarını %22'den %12'ye kadar geriletip, sosyalistleri Fransa'nın birinci partisi yapmayı başardı.

FKP yöneticileri aslında sonucun böyle olacağını önceden bilseler bile, bu bilek güreşine girmemezlik edemezlerdi 70 başlarında. Mayıs 68'in iyi bir gösterge olduğu, kendisini sürekli yenileyerek genişleyen bir toplumsal hareketlilik karşısında, FKP ister istemez sosyalistlerle ortak bir program çizmek zorundaydı. Üstelik iki dereceli çoğunluk sistemi de seçimlerde sol ve sağ olarak ikili bir kutuplaşma dışına çıkılmasına izin vermiyordu. Ortak program fikrini reddetmek FKP'nin 1984 yılında aldığı sonuca yakın bir sonucu, 74 seçimlerinde alması demek olurdu. Ortak program olgusu o dönemde iki partinin özel stratejileri dışında, sola oy veren seçmenlerin gündemde tuttukları bir toplumsal hareketlilikti.

Georges Marchais, Françoise Mitterrand: Artık bir arava gelmeleri zor.

Bu FKP-SP güreşinden komünistlerin yenik çıkmalarının nedenleri iki grupta toplanabilir. Birinci etmen, iktidar olma meşruiyetinin sosyalistler için kendiliğinden var olmasına karşılık, komünistler için oldukça dar olması. Komünistler daha güçlü olmalarına rağmen, hükümete ancak sosyalist başbakan ve bakanlar şemsiyesi altında girebileceklerini baştan kabulleniyorlardı. Zaten bu nedenle komünistler, iktidar olmadan önce sosyalistlerin ayrıntılı, yazılı ve açık angajmanlara girmeleri konusuna aşırı hassasiyet gösteriyorlardı. Bu dış etmenin yanında, ikinci etmen grubu ise FKP'nin köklü bir ideolojik dönüşüm, yaygın tartışmalar sonucunda "yenilikçi" tavırlar almamış olmasıydı. Parti yöneticileri yenilikçiliği, treni kaçırmamak için bir savunma aracı olarak algılıyorlardı genellikle. FKP çevresinde hareketliliğin billurlaşacağı temaların çoğu SBKP'yi ürkütmemek veya "Renault işçilerini üzmemek" kaygılarıyla geçiştiriliyordu. Doğu ülkeleri, reel sosyalizm, demokratik merkeziyetçilik, partinin öncü rolü gibi konularda yöneticilerin tartışmak yerine, klişeleşmiş bir sloganı gündemden kaldırıp, tartışmayı kesmeyi yeğledikleri gözlendi. Ayrıca "Moskova sempatizanı" komünist yöneticilerin ağırlığı, FKP'nin hızla değişen ve genişleyen sol muhalefete ayak uydurmasını zorlaştırdı. Bu durumda Mitterand'ın hem kendi sağını, hemde FKP'yi teslim alması kaçınılmazdı.

Sosyalistlerle aynı programda yanyana gelmenin, FKP'nin özgüllüğünün kaybolmasına yol açtığına kanaat getiren FKP yöneticileri, 1978 seçimleri arefesinde, ortak programın gündemden kalkmasını engellemek yerine, bu süreci maksimalist bir tavır takınarak hızlandırdılar. Bu yolla, sosyalistlerden bağımsız bir strateji ve kişiliği yeniden elde etmek, hem de gidişattan hiç memnun olmayan ve bunu yarı açık, yarı kapalı bir şekilde ifade etmekten çekinmeyen SBKP'nin endişelerini gidermek gibi, bir taşla iki kuş vurmayı amaçlıyordu partinin üst yöneticileri. İtalyan komünistleriyle ilişkilere mesafe konulması da bu dönemde başladı.

Ancak, FKP'nin gelişmesini incelerken, çok kesin kopmalar, çok açık geri dönüşler ve birbiriyle görünüşte çelişkili tavırların yanyana olmasına şaşırmamak gerekir. Örneğin FKP, 1979'da 23. kongresinde, sosyalistlerle programlı işbirliğini gündemden kaldırırken, "Marksizm-Leninizm", "tarihi materyalizm" gibi kavramların da "Fransa renklerinde bir sosyalizm" projesi içinde yerleri olmadığını ilan edebiliyordu.

Bu "çelişkiler" FKP içinde "yenilikçi" eğilimlerle "gelenekselci" eğilimlerin oldukça dengede olduğunu ve iki eğilimin de her şeyden önce partinin savunulması noktasında birleştiğinin göstergeleri. Yenilikçi akımın sözcüleri, tüm eleştirelerini partinin zayıflaması noktasına bağladıkları ölçüde, kimi zaman en ortodoks tavırların savunuculuğunu yapabiliyorlardı geçmişte. Yönetimin muhalefeti susturma yöntemi de zaten, partiyi düşmanlara karşı koruma refleksinin uyarılmasına dayanıyordu. Böylece 1985'te yenilikçi akımın sözcüsü Juquin, 1978'de sosyalistlerle ortak programın gündemden kalkmasının nedenlerini parti üyelerine açıklamak, onları ikna etmek görevini üzerine alabiliyordu.

1981 seçimlerinde Mitterand'ın başkanlığı kazanması, FKP için bir ölçüde maçın son raunduydu. Seçimlerin birinci turunda Mitterand'a rakip olarak çıkan FKP Genel Sekreteri Marchais, komünistlerin o zamana kadar aldıkları en kötü seçim sonucunu kabullenip, alelacele ikinci turda Mitterand'a oy vermeye çağırıyordu seçmenlerini. Hemen başkanlık seçimini takiben yapılan seçimde tek başlarına çoğunluğu elde eden sosyalistler, FKP'ye dört bakanlık verip, on yıldır sürdürdükleri

Sovyetler'in özgürlük anlayışı

Sovyet Komünist Partisi'nin XXV. Kongresi'ne katılan Fransız delegasyonu, 14 Nisan 1976 tarihinde FKP'nin Paris Seine-Saint-Denis bölge yönetimine, SBKP ile FKP arasındaki ilişkiler üzerine bir rapor sunmuştu. Bölge yönetiminin bir üyesinin toplantıda aldığı rapora ilişkin notları L'Express dergisi 8 Şubat 1985 tarihli sayısında yayınladı. Bu yazıdan, o dönemde Sovyet rejimiyle ilişkileri bir hayli soğumuş olan Fransız Komünist Partisi'ne Sovyet Komünist Partisi'nin, özellikle muhaliflere karşı davranış ve özgürlük anlayışı ile ilgili olarak yönelttiği eleştirileri içeren bölümü olduğu gibi aktarıyoruz. Tırnak içindekiler Sovyet yöneticilerin kullandığı deyimlerin tam karşılığıdır.

Batı'ya geçen muhaliflere gelince; gericilerden, kralcılardan (Soljenitsin gibi) ya da Strauss ve Thatcher hayranlarından (Bukovski gibi) oluşan bir grup oldukları hemen ortaya çıkıyor. Birçok kardeş parti, özellikle İngiliz, Hollanda, Avusturya, Portekiz, Yunan ve Finlandiya partileri bu gerçeğe dikkat çektiler. Fransız Komünist Partisi yöneticilerinin bundan tek kelimeyle bile söz etmemeleri hayli şaşırtıcı. Hatta daha da ileri gidip, bizden bu kimselere görüşlerini açıklama özgürlüğü vermemizi ve onlarla tartışmamızı istiyorlar. Genellikle bu tür istekler, özgürlüğün bölünemeyeceği fikrine dayandırılıyor. Bu tez bütünüyle yanlıştır, "sınıf dışıdır". Nitekim, eğer özgürlük bölünemezse, komünistler Fransa'da büyük üretim araçlarını özel mülk edinme özgürlüğüne karşı nasıl mücadele edebilirler? Hayır yoldaşlar, sınıf savaşına sahne olan bir dünyada tüm siyasal kavramlar nasıl sınıfsalsa, özgürlük de sınıfsal bir kavramdır. Bu bakımdan komünistler özgürlüğün her zaman "bölünebilir" olduğunu kabul ederler. Biz emekçilerin düşmanları için özgürlükten yana olamayız. □

FKP'yi etkisiz hale getirme stratejilerinin son perdesini oynadılar. FKP'nin ise bu zehirli şerbeti içmekten başka çaresi yoktu. Sonuç: 1984 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde, FKP aşırı sağın ancak bir adım önünde, % 11.5 oy alıyor ve ilk kabine değişikliğini fırsat bilip, önerilen bakanlıkları reddedip, apar topar hükümetten ayrılıyordu.

25. Kongre işte bu kendi üzerine kapanma eğiliminin bir kez daha ağır bastığı bir dönemde yapıldı. On beş yılda, FKP'yi, ülkenin oy bakımından ikinci partisi iken, çok uzaktan dördüncü partisi durumuna getiren bir yönetim kongrede aklanıp yeniden seçilirken, bu kanamayı durdurmak için cüretli bir yenilikçi dönem başlatmak gereğini vurgulayan tek politik büro üyesi, Pierre Juquin de politik bürodan uzaklaştırıldı.

Ancak 25. Kongre, kavramlar, siyasal strateji açısından olmasa bile, parti içi demokrasi konusunda yeni bir dönemin ilk işaretlerini verdi. Kongre kararlarını açıkça eleştiren tanınmış üç merkez komitesi üyesi (Juquin, Damette ve sosyalist hükümetteki dört bakandan biri olan Rigout) yeniden merkez komitesine seçildiler. Böylece FKP tarihinde ilk defa, açık muhalefet yapan bir üst yönetici, parti yönetimi tarafından ismen eleştirilmesine rağmen, Marty, Tillon, Garaudy, Fiszbin... gibi ilk kongrede partiden atılmıyor veya elinden tüm sorumluluklar alınmıyordu.

Buna karşılık eski merkez komitesinin kamuoyunda pek tanınmayan on beş üyesi ise muhalif oldukları için yeni komiteye alınmıyorlardı.

FKP tarihinde bu şekilde yaygın bir muhalefet ilk kez 25. Kongre tartışmaları sırasında ortaya çıktı. Kongre raporunu üç federasyon reddettiler, Renault, Michelin gibi geleneksel işçi sınıfının yoğun olduğu parti seksiyonlarında yönetim taraftarları azınlıkta kaldılar. Bunun karşısında FKP yönetimi, zaten kamuoyu önünde epey sarsılmış olan prestijini daha fazla sarsmamak ve demokrasi konusunda toplumsal meşruiyetine daha fazla gölge düşürmemek için, kongre raporunun oybirliğiyle değil de, çoğunlukla kabul edilmesini sineye çekti.

Aslında FKP'nin 25. Kongre raporunda pek öyle önemli bir yenilik de yok. Muğlak bir "tabanda birlik" kavramı, klasik sanayi proletaryasının yerine teknisyen, mühendis ve yöneticilerin de dahil oldukları, Marx'ın kolektif emekçi kavramından esinlenmiş bir emekçi kavramı ve 1956'daki SBKP'nin 20. Kongresi'nden gerekli dersleri zamanında çıkarmamış olmanın FKP'yi zayıflattığının bir kez daha vurgulanması gibi, 1976'dan beri söylenenlerin sistemleştirilmesi dışında içerikte büyük bir yenilik yok bu kongrede.

İlk kez bu yaygınlıkta ortaya çıkan ve spontane bir şekilde kimi federasyon ve seksiyonlarda çoğunluğu sağlayan muhalefetin de tavrı genelde başarısız yöneticilerin değiştirilmesi talebi üzerinde odaklanmış durumda. Juquin, partinin kendi üzerine kapanmasının intihar demek olduğunu, "değişen Fransa'da değişimin partisi olmadıkça", FKP'nin etkinlik kazanmasının mümkün olmadığını söylerken, sadece sorular sorup, somut öneriler getirmekten itinayla kaçınıyor. Zaten muhalefetin parti içinde kalabilmesinin sebeplerinden birisi de, projesinin olmayışı, yani söylenme durumundan söyleme durumuna geçemeyecek durumda oluşu.

Bir tek konuda, muhalif bir federasyonun konuyu gündeme getirmesiyle, kongre tartışmaları bir proje tartışması haline bir an için olsun dönüşebildi. O da iktisadi bunalımın toplumu dönüştürücü dinamikler taşıyıp taşımayacağı sorunuydu. Küçük bir kesim, olumsuz etkileri yanında, bunalımın donmuş toplumsal yapıların aşılmasını sağlayıcı bir yanı olduğunu hatırlattı. Parti yönetimi ise böyle bir bunalım analizinin, kapitalizm içinde kalarak, kapitalist ilişkileri düzene sokmayı meşrulaştırdığını iddia ederek, tartışmayı kestiler. FKP yöneticilerinin "çürümekte olan kapitalizmin son bunalımı" tezine sarılmaları, artık yakın bir zamanda hükümete gelme niyetleri olmadığını, bunun içinde iktidara gelebilirlik meşruiyeti aramadıklarının en açık ifadesi. FKP artık toplumsal muhalefet için tek olumlu tavrın kapitalizmin bütünsel olarak dışlanması olduğunu vurgulamaya hazırlanıyor. Bunun dışındaki çözümlerin ise "can çekişen" kapitalizme taze kan vermek olduğunu, bu kez III. Enternasyonal'in jargonunu kullanmadan vurgulamak FKP'nin 1986 ilkbaharındaki seçimlerdeki ana temasını oluşturacak herhalde.

Belki bundan on yıl sonra, FKP'nin yeni genel sekreteri, partisinin geçmiş yıllarda yaşanmış toplumsal bunalımdan gerekli dersleri çıkarmadığı için toplumun değişiminin gerisinde kaldığını bir kez daha vurgulayacaktır. FKP, toplumsal değişmelerden, olayların gelişmesinden ders çıkarmakta sürekli geciktiğini sonradan farkeder, ama bu sürekli gecikmelerden bir türlü ders çıkaramayan, iktidara gelmek için değil, kendini savunmak için mücadele veren bir parti olmaya, önümüzdeki yıllarda devam edeceğe benzer. □

Fransız sosyalistleri ve nükleer bomba

Serdar TURGUT

Paris'te 10 Mayıs 1981 akşamı bir araya gelen yüzbinlerce kişi Mitterrand'ın Cumhurbaşkanı seçilmesini kutluyorlardı. Sosyalistler hem mecliste mutlak çoğunluk elde etmişler, hem de Batı dünyasının en güçlü devlet aygıtını yedi yıl için kontrolleri altına almışlardı. Dolayısıyla artık toplumu kendi dünya görüşleri doğrultusunda dönüştürebilmeleri ve Fransa'yı Bloklar sisteminin dışında yepyeni bir konuma oturtabilmelerinin önünde görünürde hiçbir engel kalmamıştı. Ayrıca geleceğe umutla bakmaya başlayan sadece Fransız sosyalistleri de değildi. Bloklar sisteminin mantığı dışına çıkma iddiası taşıyan bir siyasi hareketin gelişmiş bir kapitalist ülkede iktidara gelmesi, "bağlantısızlığı" uygulamaya çalışan "Üçüncü Dünya Ülkeleri" açısından da son derece önemliydi.

Ne var ki geleceğe umutla bakmaya başlayan insanlar ğını söylemiştim. Yarın bunu yineleme imkânım olmayacaktır..." demektedir.

Aynı konuşmasında nükleer silahların "küçük köpekler gibi boğulup" yok edilemeyeceğini söyleyen Mitterrand'ın, en azından kendini çok iyi tanıyan bir kişi olduğu kesindi. Zira sosyalistler ile nükleer silahların evliliği onun cumhurbaşkanı olduğu 1981 yılında resmen açıklanmış, 1969 yılında başlayan aşk ilişkisi "kaçınılmaz" sonuna ulaşmıştı. Gaullizmin *güçlüye karşı zayıfın savunması* (dèfense du faible au fort) teorisini, bir başka deyişle Fransa gibi nispeten zayıf bir nükleer savunma sistemine sahip olan bir ülkenin bile, *potansiyel saldırganları* (Sovyetler Birliği'ni) korkutabilmesinin mümkün olduğu varsayımını tartışmasız kabul eden sosyalistler, force de frappe'i "bağımsız" bir sosyalizmin ve Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki özgürlük mücadelelerinin temel güvencesi olarak ilan etmişlerdi.

Bunu ilan etmekle kalmayıp, "sosyalist teoriyi" d

Mitterrand 1969'da nükleer silahlanma sürecinin artık "geri dönülemez" olduğunu belirtti.

force de frappe'ı (Fransa'nın nükleer silahlar sistemini) unutmuşlardı. Fransızların force de frappe ile ilk tanışmaları 13 Şubat 1960'da gerçekleşti. O gün radyoda de Gaulle "Yaşasın Fransa" diye bağırarak, ülkesinin ilk atom bombası denemesini gerçekleştirdiğini dünyaya ilan ediyordu. De Gaulle, Avrupa'yı da koruma iddiası taşıyan Amerikan "nükleer şemsiyesi"nin güvenilir olmadığını, bu nedenle Fransa'nın kendi nükleer savunma sistemini kurması gerektiğini öne sürmekteydi. Ayrıca bu, ABD'nin başı çektiği Atlantik Paktı'nın güç kaybetmesine yolaçmayacak, sadece Sovyet tehlikesi karşısında "Batı'ya oynayacak bir kart daha" sağlayacaktı.

Sosyalistler, komünistler ve radikal cumhuriyetçilerden oluşan Fransız solunun tümü, 1960'lar boyunca, Fransa'nın "bağımsız" nükleer silah sistemine sürekli karşı çıktılar. 1965 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, de Gaulle'e karşı adaylığını koyan Mitterrand nükleer silahlanmaya kesinlikle karşı çıkarken, sosyalist Gaston Deferre tüm seçim kampanyası boyunca nükleer silahları "ekonomik kalkınma için gereken işgücünü ve kaynakları aptalca harcayan" bir unsur olarak nitelendirmekteydi.

Oysa bir süre sonra Fransız solu "bombayı sevmeyi öğrenmeye başlayacaktı". Bu aşk ilk önce çok çekingen bir biçimde başladı. Nasıl ki her "aşk ilişkisinde" taraflar belirli bir eşikten sonra "soyut aşk"ın mantığına kapılıp rasyonel olmayan bir sona doğru kaçınılmaz olarak sürüklenirlerse (yani evlenirlerse), Fransız sosyalistleri de nükleer silahlar sisteminin kendi iç mantığına kendilerini kaptırmaya ve kaçınılmaz bir sona doğru sürüklenmeye başladılar. Bunun ilk işareti 1969 yılında geldi. O yıl yaptığı bir konuşmada Mitterrand, kendisinin hâlâ karşı olmasına rağmen, nükleer silahlanma sürecinin artık "geri dönülemez" bir nitelik kazandığını belirterek, "1965 seçimlerinde force de frappe'i yasaklayacaluslararası ilişkilerin "acımasız gerçeklerine" uyumlu hale getirmeye başladılar. Örneğin Fransa'nın güneyine yerleştirilmiş olan ve Doğu'ya yöneltilmiş olarak duran silahlar, 180 derece dönebilecek hale getirilecek ve böylece gerektiğinde ABD'ye çevrilebilecekti. ABD yönüne ateşlenen bir nükleer bombanın ancak Atlantik Okyanusu'nun ortasına veya olsa olsa Azor Adaları'na erişebilecek güçte olması "sosyalist savunma uzmanları"nı hiç ilgilendirmiyordu. Fransa'nın nükleer silahlara sahip olmasının Bloklar sistemi dışında yeni bir hareketin güvencesi olacağı iddiası, böyle bazı teknik sorunları ortaya atmakla yıkılamazdı. Bir zamanların gerillası Che Guevera'nın silah arkadaşı, şimdiki Cumhurbaşkanı Danışmanı Regis Debray de sol aydınlarca yaşanmakta olan bu dönüşüm sürecinin dışında kalmamış, arkadaşı eski Maoist Andre Glucksman gibi "bomba"nın en güçlü savunucularından biri olmuştur.

Fransız sosyalistlerinin sosyalizmin güvencesi olarak sundukları "bağımsız" nükleer silah sistemi özellikle İngiltere ve Almanya'daki barış hareketlerinin büyük tepkisini çekmekteydi. Ancak ne sosyalistler, ne de onların "organik" aydınları hiçbir şekilde geri adım atmamaya kararlıydılar. Bir yanda Mitterrand Bundestag'da (Alman Federal Meclisi'nde) yaptığı konuşmada Alman soluna son derece sert bir biçimde çatarken, Andre Gorz **Der Spiegel** dergisine verdiği demeçte Almanya'daki barış hareketini "özgürlüğe karşı kayıtsız kalmakla" suçlamaktaydı. Bu demecinden sonra Rudolf Bahro ile aralarında çıkan tartışmada Fransa'nın nükleer silahlara sahip olmasının "Avrupa'nın Amerikan koruması altından çıkabilmesi için tek umut olduğunu" söyleyerek iktidar partisinin dış politikasını meşrulaştırmaya çalışmaktaydı. Batı Avrupa ülkeleri içinde sadece Fransa'da bir barış hareketi olmadığı hatırlanırsa, bu "meşrulaştırma" çabasının başarıya ulaştığı söylenebilir. □

Anti-nükleer bir örgüt

CND

Serdar TURGUT

Sovyetler Birliği'nin Macaristan'ı işgal ettiği 1956 yılında işgali destekleyici bir tavır takınan İngiliz Komünist Partisi'nden on bin kadar üye ayrıldı. Ayrılma öncesinde parti içindeki, zaman zaman oldukça sertleşen tartışmalarda parti yönetimine karşı "sosyalist hümanizm" ilkesini savunmuş olan bu grubun gündemindeki en acil sorun. Soğuk Savaş mantığının belirlediği siyasi ortamdan bir çıkış yolu bulmaktı. Zira o dönemde varolan siyasi kurumların tümü, İşçi Partisi de dahil olmak üzere, Soğuk Savaş mantığını benimsemişlerdi. Günün siyasi koşullarının insanlarda yarattığı teslimiyet duygusunu en iyi kavrayanlardan biri olan Orwell, büyük bir balinaya benzettiği Soğuk Savaş ortamının mantığını şöyle tanımlamaktaydı: "balinanın içine girin... ona karşı mücadele etmeyi, onu kontrol edebilirmiş gibi numara yapmayı bırakarak onun mantığına teslim olun." Dolayısıyla sadece askeri ve siyasi rejimlerin düşmanca karşıtlığına dayanan Soğuk Savaş mantığının yarattığı kısır döngüden kurtulmanın tek yolu olarak, bir siyasi hareketin oluşturulması aciliyet kazanmaktaydı. Bu hareket, her yönüyle yeni olmalı, insanlara kendi gelecekleri açısından umut verebilmeliydi. Soğuk Savaş'ın mantığına inanmış olan bazı insanların, bu mantığın nükleer savaş olasılığını da içerdiğini keşfettikleri zaman, rahatsızlık duymaya başladıkları tespitini yapan yeni muhalif hareket, **Nükleer Silahsızlanma İçin Kampanya**'yı (Campaign for Nuclear Disarmament) oluşturdu.

Başlangıç yılları

Kuruluşundan itibaren CND hareketi, İngiliz insanını bir nükleer savaş tehlikesinin varolduğuna ikna etme hedefine yönelik güçlü bir kampanya başlattı. Bir yanda 1959 yılında yayınlanmaya başlanan ve muhalif hareketin gayri-resmî yayın organı olan **New Left Review**'da nükleer silâhsızlanma talebinin nasıl yeni bir siyasi kültürün temelini oluşturabileceğinin teorisi yapılırken, öte yanda insanları yeni siyaset anlayışına çekecek konferans, gösteri, bildiri dağıtma, yayın faaliyeti, reklam gibi etkinlikler de başarıyla sürdürülmekteydi. Sadece tek bir amaca, nükleer silâhsızlanma amacına, yönelik bir hareket olduğunu sürekli tekrarlayan CND Örgütü, bu amacı kabul eden her siyasi görüşten insana kapılarının açık olduğunu, yani örgüt içinde yer alabilmek için sol

---

Rahip Bruce Kent'e göre;

Böyle bir dünyada barıştan söz edilemez

— Avrupa'daki barış hareketi barışı dar ve statik bir biçimde ele almıyor. Savaşı önlemekten başka bir anlamı var mı barışın?

— Tabiî ki geniş bir nosyon söz konusudur. Birbirleriyle adalet ve sevgi bağı içinde yaşayabilen insanlar olmadıkça gerçek barışa ulaşılabileceğine inanmıyorum. Üstelik bu sadece belirli bir yerde değil, tüm dünyada olmalı. Muhakkak, barış dar anlamıyla, yani insanların birbirlerini öldürmemeleri anlamında da önemli, ama sadece bir ilk adım olarak. Toplumsal adalet olmadan gerçek barışa ulaşılamaz.

Örneğin, geçenlerde Kenya'daydım. Orada bütün bir ay içinde benim kaldığım kiliseye verilen para sadece 17 pound idi ve ülkede ortalama ömür 40 yaş civarındadır. Oysa İngiltere'de her aile silâhlanma için haftada 17 pound harcanmakta. Böyle bir dünyada barıştan söz edilemez.

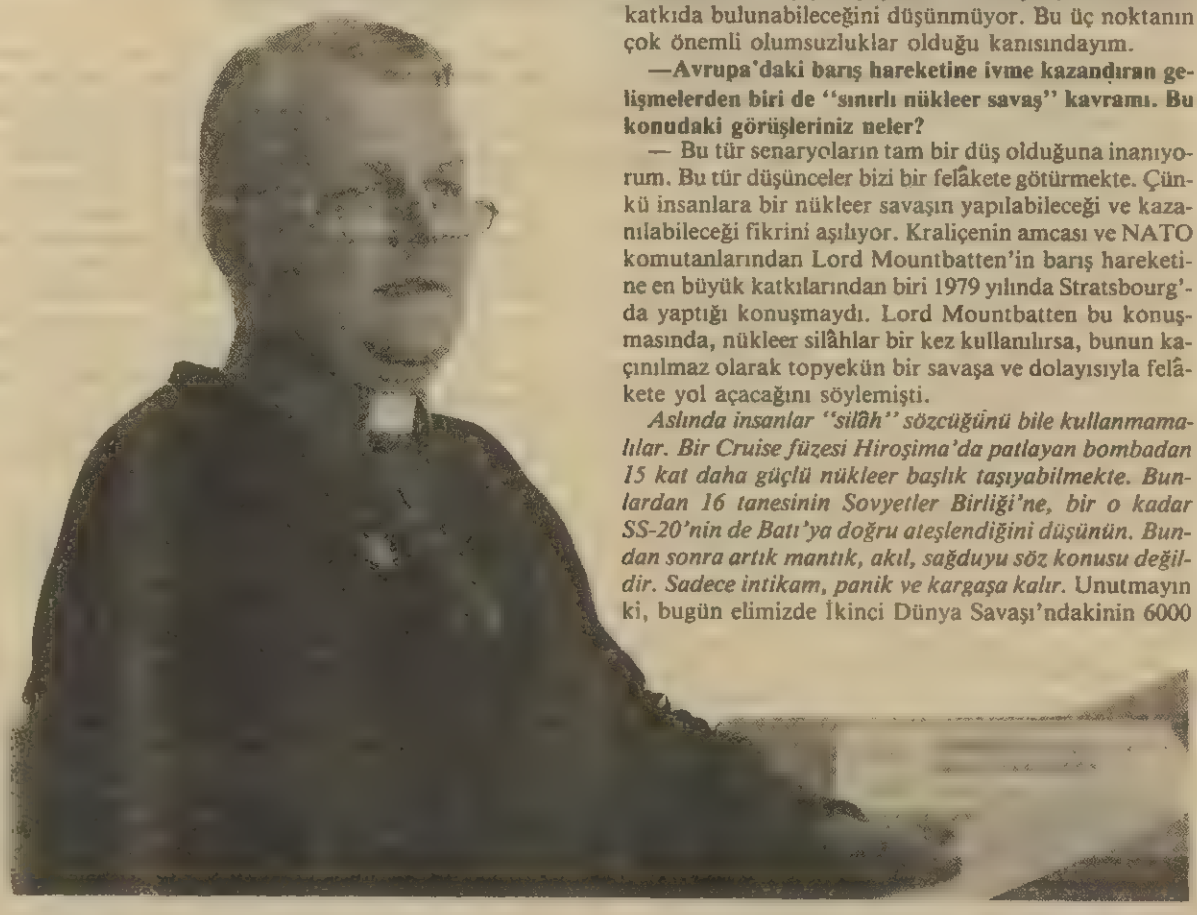

Bruce Kent

— Çağımızda barışa ulaşmadaki engeller, olumsuzluklar sizce nelerdir?

— Barışın önünde esas olarak psikolojik engeller var. Bunlardan bir tanesi kanımca korku duygusu. Tabiî korkuyu yaratan nesnel nedenler mevcut. Bununla birlikte işin bir de psikolojik yanı var. Hep insanlık dışı, korkunç bir "düşman" imajı yaratılıyor. Bu, ne yazık ki, tarihsel olarak böyle. İkinci olarak, 1930'lardan kalma bir askerî anlayış egemen. Kimse son bilimsel kanıtları ya da nükleer silâhlanma yarışının vardığı noktayı dikkate almıyor. Böyle olunca da *hâlâ "kazanılabilir savaşlar" düşünülebiliyor. Oysa, bugün savaşı kimse kazanamaz, bu tam bir saçmalıktır.* Üçüncüsü, içinde yaşadığımız karmaşık dünyada bireyin, sade yurttaşın çaresizliği. Bireyler hep başka insanların, örneğin kilisenin, politikacıların, üniversitelerin, yani hep kendi dışındakilerin bir şeyler yapmasını bekliyor, kendilerinin katkıda bulunabileceğini düşünmüyor. Bu üç noktanın çok önemli olumsuzluklar olduğu kanısındayım.

—Avrupa'daki barış hareketine ivme kazandıran gelişmelerden biri de "sınırlı nükleer savaş" kavramı. Bu konudaki görüşleriniz neler?

— Bu tür senaryoların tam bir düş olduğuna inanıyorum. Bu tür düşünceler bizi bir felâkete götürmekte. Çünkü insanlara bir nükleer savaşın yapılabileceği ve kazanılabileceği fikrini aşılıyor. Kraliçenin amcası ve NATO komutanlarından Lord Mountbatten'in barış hareketine en büyük katkılarından biri 1979 yılında Stratsbourg'da yaptığı konuşmaydı. Lord Mountbatten bu konuşmasında, nükleer silâhlar bir kez kullanılırsa, bunun kaçınılmaz olarak topyekün bir savaşa ve dolayısıyla felâkete yol açacağını söylemişti.

Aslında insanlar "silâh" sözcüğünü bile kullanmamalılar. Bir Cruise füzesi Hiroşima'da patlayan bombadan 15 kat daha güçlü nükleer başlık taşıyabilmekte. Bunlardan 16 tanesinin Sovyetler Birliği'ne, bir o kadar SS-20'nin de Batı'ya doğru ateşlendiğini düşünün. Bundan sonra artık mantık, akıl, sağduyu söz konusu değildir. Sadece intikam, panik ve kargaşa kalır. Unutmayın ki, bugün elimizde İkinci Dünya Savaşı'ndakinin 6000 kat fazlası ateş gücü var. Bir savaşın kazanılması mümkün değildir.

Reagan ve Çernenko'dan sonra bugün dünyanın üçüncü güçlü kişisi herhangi bir Trident denizaltısının kaptanıdır. Bu kaptan teknesinde yeryüzündeki herhangi bir ülkenin ateş gücünden çok daha fazlasına sahiptir.

— Siz hep "karşı taraf"la diyalogdan yanasınız ve demin de insanlık dışı, şeytanî "düşmanlar" yarattığımızı söylediniz. "Karşı taraf"tan kulak verilmesi gereken öneriler geliyor mu?

— Şimdi şunu söyleyebilirim... Tabiî bu arada büyük bir risk aldığımı da belirtmeliyim. İnsanı hemen Sovyet yanlısı bir ajan filan gibi damgalayabilirler. Ama şimdiye dek silâhsızlanma konusunda en yapıcı öneriler hep Sovyetler tarafından gelmiştir. Bunun birçok örnekleri verilebilir. Buna karşılık benim ülkem Birleşmiş Milletler'de bu konudaki 58 öneriden sadece 8'i için oy kullanmıştır. Bu korkunçtur. Bana "Sovyetler'e güvenilmez" diyenlere "Buna mecbur değilsiniz" diyorum. Sovyetler nükleer denemeleri donduralım, diyor. Onlara 6 aylık bir süre tanıyalım ve bakalım sözlerinde duruyorlar mı? Bunu uydularla saptamak mümkün. Daha geçenlerde gazeteler bir Sovyet uçak gemisinin uyduyla çekilmiş fotoğraflarını yayınladılar. Resimde her şey en ince ayrıntılara kadar görülüyordu. Bu resmi basına veren kişi şimdi ABD'de mahkemeye verildi, çünkü uydularla çok şeyin kontrol edilebileceğini dünyaya göstermiş oldu. Belki laboratuvarlarda nelerin yapıldığını uydularla saptayamayabilirsiniz, ama her yerde nükleer silâhların yerleştirilip yerleştirilmediğini kesinlikle görürsünüz.

— Bir din adamı ve barış yandaşı olarak okurlarımıza iletmek istediğiniz düşünceleriniz var mı?

— Bir din adamı olarak kabul etmeliyim ki, din yakınlaştırıcı bir güç olmaktan ziyade, çoklukla çatışmaya katkıda bulunan bir faktör olmuştur. Küçük bir Hıristiyan azınlık dışında, büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkedeki okuyuculara seslenirken şunu da söylemeliyim: Hepimiz tek Tanrı düşüncesini paylaşıyoruz. Bunun çok önemli olduğuna inanıyorum. İkinci olarak, Türk halkına ve aynı zamanda söylediklerimi Türk Hükûmeti'nin bakış açısından okuyacak olanlara, Batı'daki barış hareketinin Doğu'nun ya da Batı'nın bir ajanı olmadığını temin etmek isterim. Biz bağımsızız ve hükûmetlerden, onların bakış açılarından kesinlikle ayrıyız. Açıkça söylemek gerekirse, bu nedenledir ki hükûmetlerimiz nezdinde çoğu zaman sempatiyle karşılanmamaktayız. Çünkü onların her söylediğini kabul etmiyoruz. Ama barışa biraz olsun ilgi duyan herkesle de çalışmaya hazırız. □

Haluk GERGER

Fotoğraf: Peter SAYERS

görüşte olma önkoşulunun aranmayacağını vurgulamaktaydı. CND yöneticileri, ancak böylesine yaygın bir tabandan hareketle oluşturulacak bir siyasi hareketin varolan siyasi anlayışlara "alternatif" olabileceği düşüncesindeydiler. Nitekim, 1960'ların başlarında siyasi platformuna nükleer silâhsızlanma talebi CND'nin çabalarıyla sokulmuş olan İşçi Partisi dışında Liberal Parti, Katolik Kilisesi ve hatta Muhafazakâr Parti bile nükleer savaş tehlikesini tartışmaya başlamış, bunlara gönül vermiş olan birçok insan da CND saflarında yer almaya başlamıştı.

Yitirilen etkinlik

Ne var ki, Küba füze krizinden sonra CND hareketinin İngiliz siyasi yaşamı içindeki etkinliği aynı hızla azalmaya başladı. *Artık nükleer silâhsızlanma talebine karşı getirilen şu sav giderek daha çok kabul görüyordu: İnsanlar nükleer savaştan korkuyorlardı, ama aynı derecede savunmasız kalmaktan da korkmaktaydılar; Sovyetler Birliği'ni yeni Küba'lar yaratmaktan alıkoymaya yarayacak tek yol askeri açıdan güçlü olmaktı; Batı dünyasının Sovyetler karşısında güçlü olabilmesinin tek yolu da ABD'nin güçlü bir nükleer silâh parkına sahip olmasıydı.* Bu ideoloji öylesine güçlendi ve yayınlaştı ki, 1960'ların sonlarına doğru nükleer silâhsızlanma talebi muhalif hareketlerin bile gündeminde artık yer almaz oldu. İnsanların nükleer savaş tehlikesine karşı duyarlılıklarını büyük ölçüde yitirdiklerinin en açık göstergesi ise 1979 yılına gelindiğinde CND'nin adının bile hemen hemen tamamen unutulmuş olmasıydı.

1979 yılında CND hareketinin yeniden toplumun her kesiminden büyük destek alarak hızla güçlenmesine yol açan bir olay oldu. 1979 yılının aralık ayında NATO, Avrupa'daki nükleer başlıklı silâhları modernleştirme planı çerçevesinde, İngiltere dahil olmak üzere bazı ülkelere Cruise ve Pershing füzeleri yerleştirme kararı aldı. Bu karardan önce olası bir nükleer savaşın kendi toprakları dışında cereyan edeceğine inanan İngiliz insanının, ABD'nin SSCB ile bir nükleer savaşı Avrupa "sahnesi"nde *sonuçlandırma* kararına karşı tepkisi çok şiddetli oldu. Karara karşı tepkinin yarattığı ivme ile de CND, kısa sürede İngiltere'nin en güçlü kitle hareketi oldu.

Rahip Bruce Kent genel sekreter oluyor

CND hareketine 1960'lı yılların ortalarında katılmış olan Katolik Rahip Bruce Kent, örgütün çeşitli düzeylerinde aktif görevlerde bulunmuş, örgütün sorunlarını iyi bilen deneyimli bir kampanyacıydı. Kent'in CND'nin genel sekreteri olmasıyla birlikte, toplumsal hareketliliğe sahip çıkabilecek, onu yönlendirebilecek bir örgüt yapısı hızla oluşturuldu. Yeni genel sekreterin "kutsal kitapta yer alanlara benzeyen mucizelerden biri" olarak nitelendirdiği CND Örgütü'nün 1979 sonrası güçlenme hızı hakkında bir fikir vermek açısından şu göstergelere bir göz atmak yeterli olacaktır: 1979'da örgüt merkezine bağlı yerel grupların sayısı birkaç düzineyi geçmezken, 1985'e gelindiğinde bu sayı bini aşmış durumdaydı; 1979'da örgütün yıllık bütçesi 25 bin pound iken, günümüzde 1 milyon poundu aşmış durumdaydı; 1979'da örgüte üye ancak 3 bin kişi varken, bugün 110 bini aşmıştı.

Örgüt içi demokrasi

Ne var ki, CND'nin büyümesi ile birlikte örgüt içinde hizipleşmeler ve tartışmalar başladı. Toplumun her kesiminden karşıt fikirler taşıyan insanları bir pota içinde eritme iddiasında olan bir örgütte, hizipleşmenin olması belki de kaçınılmazdı. Ancak her hizip CND dışında gönül verdiği siyasi düşüncenin CND'nin yönetimini ele geçirmesi hedefini ön plana çıkarmaya başlayınca, özellikle Bruce Kent'in işi çok zorlaşmıştı. Bunun yanında en önemli tartışma noktası ise örgütün büyümesi ile birlikte hiyerarşik yapıların kurumlaşması ve örgüt içi demokrasinin işleyişinde aksamaların ortaya çıkmasıydı. Örneğin örgütün Londra merkezinde çalışan maaşlı kadrosu ile çeşitli komitelerin seçilmiş üyeleri arasında, hareketin gerçek temsilcilerinin kim olduğu konusunda şiddetli bir tartışma uzunca bir süreden beri devam etmekteydi. Her iki taraf da örgüt içi demokrasinin yaşayabilmesi açısından en elverişli ortamın ademi-merkeziyetçi bir yapı olduğunda hemfikir olmakla beraber, bu sefer de bu yapıya geçişin yöntemi konusunda tartışmaya başlamışlardı. Bizce Bruce Kent'in geçtiğimiz ay içinde genel sekreterliği bırakmasını bu tartışmalar bağlamında değerlendirmek gerekir. Zira demokrasiye inancı sarsılmaz olan Kent, "sıradan üye olarak mücadeleye devam etmesinin daha uygun olacağını" söylerken, örgüt içi demokrasiyi yerleştirme konusunda belki de en büyük adımı atıyordu. □

ABD'nin yolladığı olumlu sinyaller

Mehmet Ali Birand **12 Eylül-Saat: 04.00** adlı kitabının "Amerika'nın Yolladığı Sinyaller" başlıklı üçüncü bölümünde, ABD'nin 12 Eylül Harekâtı öncesindeki tutumunu irdeliyordu. Kitabın 102. ve 103. sayfalarında yer alan aşağıdaki ifade, ABD'nin "istikrarlı bir Türkiye" arzusunun, çeşitli kanallardan belli kesimlere ulaştırıldığını açıkça ortaya koyuyor:

> *"Washington'daki hava olsun, dış siyâsî-askerî veya finans çevrelerinden gelen sinyaller olsun, çeşitli kanallardan Silâhlı Kuvvetler'e yansıtılıyordu. Genelkurmay'ın bunun için özel bir çaba harcamasına, zemin veya nabız yoklamasına da gerek yoktu. İş çevrelerinden, MİT'ten, Ankara'daki Amerikan askerî kaynaklarından ve başta Brüksel'deki iki askerî temsilcilikten (biri NATO, diğeri SHAPE) olmak üzere, dışarıdaki ateşelerden bu sinyaller Ankara'ya iletiliyordu... İster istemez etkili oluyordu."*

Cumhuriyet muhabiri Ufuk Güldemir, 30 Aralık 1984-3 Ocak 1985 tarihleri arasında tefrika edilen mülâkatta, eski ABD Büyükelçisi James Spain'e bu konuyu sordu. Büyükelçi Spain'in cevabı şöyle:

> *"Birand bu sinyalleri nereden almış bilmiyorum ama, o zaman ABD Büyükelçisi bendim ve bir askerî müdahaleyi olumlu karşılayacağımıza ilişkin verildiği ileri sürülen sinyallerin hiçbirisi benden geçmedi. Ben de kimseye sinyal vermedim. 1980 Şubatı'nda Türkiye'ye büyükelçi olarak geldim. 12 Eylül'e kadar olan yedi aylık süre içerisinde, ABD yönetimi Türkiye'nin içişlerine müdahale etmek anlamına gelecek böyle bir girişimi ne olumlu, ne de olumsuz karşılayacağına ilişkin olarak en ufak bir belirti gösterdiği kanısında değilim. Ayrıca, savunma işbirliği açısından bizim için sivillerle ya da askerlerle masaya oturmamız bir şey farkettirmiyordu, çünkü daha önce de dediğim gibi Türkiye'de lider kadro, hangi siyâsî görüşte olursa olsun, savunma açısından birbirlerinden farklı düşünmüyordu. Demirel döneminde de üsler vardı, Ecevit döneminde de oldu. 12 Eylül'den sonra da. Ama herkes gibi Amerika da, ordunun ergeç yönetime el koyabileceğini kestirebiliyordu. Zaten bütün dünya gidişâtı görüyordu, ama yine vurguluyorum ki, bir askerî yönetim, alternatif bir çözüm olarak Türkiye'ye önerilmemişti."*

Bu konuda Mehmet Ali Birand ile yaptığımız kısa söyleşiyi aşağıda sunuyoruz:

— Sayın Birand, Büyükelçi Spain'in "Kimseye olumlu sinyal verilmedi" şeklindeki beyânı hakkında neler söylemek istersiniz?

— Büyükelçi Spain'in sözlerine bakılacak olursa, Washington'un 12 Eylül konusunda hiçbir olumlu sinyal yollamadığı görüntüsü çıkıyor. Sayın Büyükelçi, mutlaka kendi yönünden haklıdır. Yani, kendisi hiçbir resmî Türk yetkilisine "Bir darbe yapsanıza" veya, "Artık, bir müdahale yapma zamanınız geldi" dememiştir. Kendi ekibine de böyle bir mesaj verilmesi yolunda telkinde bulunmamış olabilir. Türk komuta heyeti de hiçbir zaman sefire ya da Washington'a, "Darbe yaparsak tepkiniz ne olur?" diye sormamıştır.

Ancak, Washington-Ankara ilişkileri sadece ABD sefareti ile Türk yetkililer arasındaki konuşmalarla sınırlanmaz. Üstelik, hiçbir akıllı, hem de Mr. Spain gibi yetenekli bir ABD büyükelçisi de kendisini riske atıp bu tip girişimlerde bulunmaz.

— Peki ne yapar? Yani, kanallar nasıl işler?

— Şöyle: Genelde senaryo daha değişiktir. Öncelikle şunu belirtmek zorunlu. ABD, özellikle müttefik bir ülkede, askerî bir müdahaleyi daima önceden haber alır. Bu da normaldir. Belki hangi gün yapılacağını tam bilemeyebilir, ancak gidişi gayet iyi izler. Önemli olan, işte bu geçiş döneminde takınacağı tavırdır. Eğer askerî müdahale istemiyorsa, ya sefaret direkt sinyalini verir veya yan kanallar kullanılır. Yan kanallar da, NATO'daki Amerikalı temsilcilerin Türk askerî yetkilileri veya diplomatlarla yaptıkları konuşmalardaki bir cümle, bir komutan ile konuşan Amerikalı bir komutanın bir sözü veya açıkça tutumunu belirtmesidir. Diğer kanallar, iki ülke arasındaki istihbarat servislerinin zaman zaman yaptıkları işbirliğindeki karşılaşmalar, Washington'daki Türk yetkililerle yapılan görüşmeler vb... Yani, kanal çoktur. Eğer yönetim bir askerî müdahaleyi mutlaka durdurmak istiyorsa, o zaman sinyallerini alt düzeyden yollamaya başlar. Anlaşılmadığını gördükçe üst düzeye çıkartır ve en sonunda sefareti araya sokar. Bu tip tehlikeli işlerde büyükelçisinin yıpranmaması için, bu seçeneği en son kullanır.

— 1980 yılı başından itibaren, ABD'nin tutumu nasıldı?

— Washington, her şeyin başında, Ankara'ya *olumsuz* hiçbir sinyal yollamayarak tutumunun rengini, 1980 Ocağı'ndan 12 Eylül gününe kadar açıkça göstermiştir.

— ABD'nin bir darbe ihtimalini olumlu karşıladığını aksettiren Amerikalı yetkililer kimlerdi?

— Kitabımda da ayrıntılı biçimde işlediğim gibi, dönemin NATO Kuvvetleri Komutanı Gen. Haig olsun, İstanbul'daki akademilerde konuşma yapan Amiral Sheer olsun, ABD Genelkurmay Başkanı Jones olsun, Türk komutanların açıkça anladıkları sinyaller vermişlerdir. Yoksa Büyükelçi Spain'in Evren'e gidip, "Müdahale ederseniz, biz karışmayacağız" demesi, herhalde beklenemezdi. Amerika, bir askerî darbenin, Türkiye'nin siyâsî ve iktisâdî istikrarı için kaçınılmazlığına 1979'un ortalarından itibaren karar vermişti. Emin olun, Washington bir şeye karar verdi mi, bunu çok da gizlemez. □

Jülide ERGÜDER

(Üstte) Eeanes ve askerler (Solda) Soares

Mario Soares'in yıpranışı

Portekizliler XIII. yy'da Müslümanlara karşı verdikleri mücadeleden sonra okyanuslara yöneldiler. İspanya ile rekabetin denizlere yöneltiği Portekiz, önce Hindistan'da sömürgeler kurdu, ama bu yeni imparatorluk XVI. yy'ın sonunda İspanya tarafından ilhak edilmekten kurtulamadı. 1640'da yeniden bağımsızlığına kavuştu. Bu kez, Brezilya'da bir imparatorluk kurabilecekken, Brezilya'nın 1822'de gerçekleşen bağımsızlığı, ikinci hayali de yıktı. 1890'da Rodezya'yı İngiltere'ye terketti. Mozambik ile Angola da 1974'te bağımsızlığını elde edince, Portekiz yine küçük bir ülke olarak kaldı.

Daha 1926'daki ağır iktisâdî buhran esnâsında Salazar ekonomi bakanı olmuştu. Salazar'ın ekonomiyi rayına oturtma çabası bir diktatörlüğe dönüştü. ABD ve İngiltere, alternatifinin komünizm olabileceği gerekçesiyle, Salazar'ın düşmesini engellediler. 25 Nisan 1974'te Silâhlı Kuvvetler Hareketi'ne (MFA) mensup genç subayların gerçekleştirdiği *Karanfil Devrimi*, ülkenin demokrasiye geçişini sağladı.

Portekiz 1974'ten bu yana iktisâdî sorunlarının üstesinden gelmeye çabalıyor. Sömürgelerden dönen Portekizlilerin varlığı, istihdam imkânlarını daha da daraltı; bazı sektörlerin millileştirilmesi ve ücret artışları da yeni meseleler doğurdu. 1978'de işbaşına gelen Mario Soares'in IMF ile birlikte yürürlüğe koyduğu tedbirler de, Sosyalist Parti'nin hırpalanmasına yol açtı.

Ondokuz ay önce büyük bir parlamento ekseriyeti ile iktidara gelen Sosyalist Parti ve Sosyal Demokrat koalisyonu yeni güçlüklerle yüzyüze. Ülkedeki enflasyon oranı yüzde otuz, işsizlik nisbeti ise yüzde onüç. Halkın satın alma gücü, geçen sene yüzde on nisbetinde düştü. Toplam onaltı milyar dolara yaklaşan dış borcun bir buçuk milyar doları aşan bölümünün bu yıl ödenmesi gerekiyor. Parlamentonun Şubat ayı başında onayladığı bütçe, iki milyar dolar açığa göre hesaplanmış. Yüzde üçlük bir büyüme hızına ulaşabileceklerini uman Soares, bu açığın altıyüz milyon dolarlık kısmını Londra bankerleri konsorsiyumundan alacağı borçla kapatmayı planlıyor. İş adamları ise, yüzde üçlük kalkınma hızının hayal olduğunu iddia ediyorlar.

Soares'in başkanlığındaki koalisyon, parlamentoda yüzde yetmişlik bir çoğunluğa sahip olmasına rağmen, ekonomideki başarısızlığı Devlet Başkanı Antonio Ramalho Eanes tarafından yeni yıl nutkunda sertçe eleştirildi. Eanes'in "hükûmet siyasetinin belirgin bir yön ve strateji" takip etmediği şeklindeki sözleri, Soares tarafından, *"Eanes, devlet başkanı gibi değil de, sanki bir muhalefet lideriymiş gibi hareket ediyor. Eğer hükûmetin demokrasiyi koruyamayacağını düşünüyorsa, görevimize her an son verebilir!"* sözleriyle cevaplandı.

Bilindiği gibi, 1979'da benzer bir olay cereyan etmiş ve Eanes, Soares başkanlığındaki hükûmeti görevden almıştı. Soares'in buna misilleme olarak, 1980'de ikinci bir dönem için devlet başkanlığına aday olan Eanes'den desteğini çekmesi bir işe yaramamış, Eanes yüzde elli altılık oy oranıyla yeniden seçilmişti. Soares ise 1983'te yeniden başbakan oldu ve kimilerine göre 1980-83 döneminde ülkeyi yöneten sağcı hükûmetin miras bıraktığı iktisâdî meselelerle boğuşmaya başladı. Bu arada, ülkesinin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girişini de -1986'da kesinleşecek- sağladı.

Siyâsî gözlemciler, Portekiz'in en önemli iki siyâset adamının böylesine ağız dalaşına girişmesinin gerisinde, önümüzdeki Aralık ayında yapılacak başkanlık seçimlerinin bulunduğunu ifade ediyorlar. Mario Soares'in aday olacağı biliniyor; Eanes'in üçüncü defa seçilmesine ise anayasa izin vermiyor. Ne var ki, subaylar, işadamları, çiftçiler ve meslek erbabının destekleyeceği yeni bir siyasi partinin kurulacağı ve Eanes'in, de Gaullecü yapıda oluşturulacak bu partide etkin bir rol oynayacağı bildiriliyor. Portekizlilerin popüler devlet başkanının, yeni fikirler öne sürmemekle birlikte, kişisel nüfuzunu kullanarak, kararsızları bu parti çevresinde toplaması mümkün görülüyor. Eanes'in danışmanı Yarbay Victor Alves'in söyledikleri bu açıdan ilginç:

"Portekizliler Soares'i tıpkı kendileri gibi bir insan olarak görüyorlar. Ama bir buhran anında, sert bir babaya benzeyen Eanes gibi bir lider tarafından yönetilmeyi tercih ederler." □

Kızıl Kmerler'in son kampı da düştü

Vietnam birliklerinin yoğun topçu ateşi karşısında, Çin yanlısı Kızıl Kmerler'in Kampuçya topraklarındaki son kampı *Phum Thmei* de düştü. Vietnamlıların Şubat ortalarında gerçekleştirdikleri saldırı esnâsında, Kızıl Kmerler küçük gruplara ayrılarak geri çekildikleri için fazla zayiat vermediler. Ancak, *Pnom Malai*'deki karargâhın da terkiyle birlikte, Kızıl Kmerler'in elinde Tayland sınırına kadar hiçbir direniş noktası kalmadı.

Phum Thmei'nin düşüş haberinden iki gün önce, Çin-Vietnam sınırında bir müddetten beri devam eden çarpışmaların şiddetlenmeye başladığı bildirilmişti. Siyâsî gözlemciler çarpışmaların, Çin Dışişleri Bakanı'nın, 1979 Şubatı'ndaki sözlerini tekrarlarcasına, "Vietnam'a bir ders verileceği" şeklindeki demecinden hemen ertesinde gerçekleştiğine dikkati çekiyorlar. Vietnam Haber Ajansı, Çin topçusunun sınır köylerini ateşe tuttuğunu ve ondört sivilin ölümüne yol açtığını bildirirken, iki ülke arasındaki gerginlik gün geçtikçe artıyor. □

Vatikan-İsrail yakınlaşması

Yahudi cemaatin ABD'deki önde gelen temsilcilerinden oluşan bir heyet, İsrail'e yaptığı gezi ertesinde İtalya'ya uğradı. Roma'da İtalyan yetkililerle bir dizi görüşmeler yapan heyet üyeleri, daha sonra Papa John Paul II tarafından kabul edildiler. On iki kişiden oluşan heyetin başkanı olan Howard Friedman, Papa huzurunda şöyle konuştu:

"İsrail'e yaptığımız gezi, Ortadoğu'da kalıcı bir barışın kurulmasına engel olan unsurun, İsrail'e komşu Arap ülkelerinin hatalı tutumu olduğu şeklindeki kanaatimizi pekiştirdi. Komşusu Arap ülkelerince resmen tanınmadığı sürece, İsrail'in varlığı ve güvenliği her an zayıf düşebilir."

Heyet üyeleri, ayrıca Vatikan ile İsrail arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasının, barışın *onsuz olmaz* şartını teşkil eden gerçeklik duygusunun yaratılmasına yardım edeceğini ifade ettiler. (Bilindiği gibi, İsrail Başbakanı Simon Perez, geçtiğimiz günlerde İtalya'yı ziyareti esnâsında Papa ile görüşmüştü.)

Papa John Paul II ise cevabî konuşmasında, İsrail'e doğrudan atıfta bulunmamaya ve İsrail ile diplomatik ilişki kurulmasından söz etmemeye çalıştı ve sâdece, "son senelerde, Yahudiler ile Hıristiyanlar arasındaki münasebetlerin gelişme kaydettiği"ni belirtmekle yetindi. □

Papandreu'ya döşenen kırmızı halı (!)

"NATO'ya çatıp durmanın iç politikada avantaj sağladığı açık; burada pek çok kimse, ilişkilerin seçim yılı nedeniyle özellikle karman çorman bir hale geleceğine inanıyor. Lâkin, hesaplaşma günü geldiğinde, Yunanistan bizim saftımızda olacaktır - ne de olsa, bir Batı ülkesi."
Time, 25 Şubat 1985, Brüksel'de görevli Batılı bir yetkilinin ağzından...

Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu, NATO görevlisinin dikkati çektiği gibi, Balkanların nükleer silâhlardan arındırılması ve *Pershing* ile *Cruise* füzelerinin Avrupa'ya yerleştirilmemesi gibi önemli noktalarda Sovyet yönetiminin görüşlerini savunan; üstelik, Bağlantısızlar hareketi içinde faal bir rol oynamaya çabalayan bir lider ve NATO ile AET'nin tam üyesi olan bir ülkenin başbakanı sıfatıyla gitti. Papaendreu'nun Şubat ayı ortalarındaki dört günlük resmî ziyareti, yukarıdaki unsurların yanısıra, Türkiye ile anlaşmazlık konularında Moskova'dan isteyeceği muhtemel destek açısından da önem taşıyordu. Dış basında yer alan haberlere bakılırsa, Sovyet yönetimi Papandreu'nun ziyaretine gereken önemi verdi. Hattâ, **Izvestia** geleneksel olarak sadece Sosyalist Doğu Avrupa ülkeleri için kullanılan "barışsever" sıfatını Yunanistan için de sarfetti. Papandreu da neşeliydi. Yunanistan sefaretinden verilen ziyafette, *Kalinka Moya*'nın tatlı nağmelerinin ardından, 66 yaşından hiç beklenmeyecek bir kıvraklık ve zerafetle *sirtaki* yaparak yüz kadar dâvetlinin coşkulu tezâhürâtına da sebep oldu.

Ama ne de olsa seçim yılıydı... Ve anlaşılan, Sovyet yetkilileri de bu gerçeğin farkındaydılar. Papandreu'nun, Sovyet Başbakanı Tikhonov'un şerefine verdiği yemekte yaptığı konuşmada sarfettiği, "Türkiye, Yunanistan için tehlike, bölge barışı içinse bir tehdit oluşturuyor" şeklindeki sözlerine **Pravda**'da yer verilmedi; sâdece, "Yunanistan'ın savunma amacıyla, Türkiye'nin faaliyetleri karşısında tedbirler almaya yöneldiği" şeklinde bir paragraf yayınlandı. Keza, TASS ajansının da benzer bir sansür uyguladığı görüldü. Dolayısıyla da, Sovyet yönetiminin Ege ihtilâfı ve Kıbrıs konularında tarafsızlığını koruduğu kanaatine varıldı. Ünlü "12 millik karasuları" mevzuunda, kapalı kapılar ardında ne konuşulduğu ise bilinmiyor.

Öte yandan, Papandreu'nun ne Çernenko, ne de Kremlin'in 2 numarası olduğuna kesinkes gözüyle bakılan Gorbaçev ile görüşememesi, Batı basınında bir ölçüde istihzâ ile karşılandı. Her ne kadar, Yunanlıların evvelce programlandığını iddia ettikleri buluşmadan yalnızca beş saat önce Çernenko'nun rahatsızlığı nedeniyle görüşmenin olamayacağı açıklandıysa da, aslında Sovyet liderinin uzun süredir Moskova dışında tatilde olduğu dedikoduları da yayılmadı değil. Yine de, Moskova'daki temaslarını bir bağlantısızlar ülkesinin lideri edâsıyla sürdüren Papandreu'nun, ülkesinde yitirdiği sol oyların bir kısmını geri getirebileceği öne sürülüyor.

Papandreu, seçmenlerine, Sovyetler ile yakın işbirliğinin iktisâdî avantaj sağladığını söyleyebilecek. Tikhonov'un, Rusya'dan Yunanistan'a ulaşacak bir doğal gaz boru hattı ve Atina metrosunun inşası gibi ortak projelere taraftar oluşu, bunu mümkün kılıyor. İhracat açısından durum aynı ölçüde parlak görünmüyor: son temaslarda, Yunanistan'ın SSCB'ye yönelik ihracat hacmini iki misline çıkarması için ilke kararı alındı, ama bu haliyle bile topu topu 200 milyon doları ancak bulan satış, Yunanistan'ın Ortak Pazar'a sattığının yanında pek cüzi kalıyor. □

Jaruzelski

Walesa

Jaruzelski'nin geri adımı

Polonya'da yönetimin besin maddelerine zam yapma kararını iptal etmesi *Dayanışma*'nın önemli bir başarısı olarak değerlendirilmelidir. Bu karardan sonra *Dayanışma* da 28 Şubat günü için yaptığı 15 dakikalık genel grev çağrısını geri aldı. Resmî sendikaların da zam politikasına karşı çıkmasından sonra, hükûmetin muhalefetle çatışmayı göze alamadığı anlaşılıyor.

Bir süreden beri yönetimle toplumsal muhalefet arasındaki gerginlik tırmanışa geçmişti. Nitekim, geçen yıl çıkarılan af sonucu serbest bırakılan *Dayanışma* liderlerinin, 13 Şubat günü genel grev uygulanmasını tartışmak amacıyla yaptıkları toplantı polis tarafından basılarak, Michnik, Frasyniuk ve Lis tutuklanmıştı. Toplantıda hazır bulunan Walesa'ya ise, davranışlarını değiştirmediği takdirde takibata uğrayacağı resmen bildiriliyordu. Gözdağına Walesa'nın yanıtı ise oldukça sertti: "Yönetim TKK (Dayanışma'nın yeraltındaki yönetimi) üyelerini yakalayamadı ve Dayanışma'nın başkanını tutuklamaya cesaret edemedi. Her zaman büyük bir mücadele azmi göstermiş olan militanlardan intikam almaya çalışıyor... Baskılar kararlılığımızı artırıyor."

Hükûmetin Katolik Kilisesi ile ilişkilerinin de giderek gerginleştiği gözlemleniyor. Hükûmet, vaizlarında rejim aleyhtarı propaganda yapmakla suçladığı 50 kadar rahibin (öldürülen Popieluszko da bunlardan biriydi) görevlerinden alınmasını istiyor. Ama Polonya Kilisesi'nin bir numaralı sorumlusu Glemp, "Kilise, rahiplerini savunacaktır" diyerek boyun eğmeye niyetli olmadıklarını gösterdi.

Rahip Popieluszko'nun katlinden suçlu bulunan dört siyâsî polisin ağır hapis cezalarına çarptırılmasının ardından, yönetimin zamları iptal etmesi toplumsal muhalefete verilmiş ikinci bir ödün niteliğindeydi. Bu gelişmeler Jaruzelski'nin iktidarının aşınmaya başladığını gösteriyor. Çatışmayı (en azından şimdilik) göze alamayan general, rejim düşmanı olarak ilân ettiği Dayanışma ile görüşmeyi kabul edecek mi? Eğer Dayanışma yeniden meşru bir güç olarak kabul edilirse, Polonya'da sosyalist rejim siyâsî liberalizasyon yönünde önemli bir adım atmış olacaktır. Ancak, Doğu Bloku'nda siyâsî dengeyi bozmaya aday böyle bir kararı Polonya İşçi Partisi yönetiminin tek başına alamayacağını da hatırlatalım. □

Fahişelerin haklar bildirgesi

Amsterdam'da çalışan yüzelli fahişe ile Batı Avrupa ve Kuzey Amerikalı destekçileri, Şubat ortalarında bir haklar bildirgesini kabul ettiler. Bildirgenin hazırlanmasından önce, fahişeliğin meşru olduğu Amsterdam'da *Uluslararası Fahişeler Kongresi* adlı bir kongre düzenleyen orospular, vergiden muaf tutulmak veya daha az vergi verebilmek için mücadele kararı aldılar.

Uluslararası konferans sonucunda benimsenen bildirge, genel olarak insan hakları ve medenî haklara ilişkin ilkelerin yanısıra, bireysel kararlar neticesinde ortaya çıkan fahişeliğin suç sayılmaması; orospuların dolandırıcılık, ırza tecavüz ve cinsel yönden kötü muamele gibi suçlara maruz kalmaları halinde, suç faillerine suç normal insanlara karşı işlendiği zaman takdir edilen cezanın aynısının verilmesi gibi hükümler yer alıyor. Kongre için Amsterdam'ın seçilmesinin nedeni, Hollanda'da onbeş bin profesyonel fahişenin bulunması. Bu fahişelerin altı ayda bir sağlık denetimine tâbi tutulmaları ve gelir beyânında bulunmaları, yaptıkları işe bir tür *serbest meslek* niteliği kazandırıyor. Fransa'da ise, orospuların çalışmalarına 1960'dan bu yana göz yumuluyor; ancak sürekli polis gözetimi altında tutulmaları, Federal Almanya ve Hollanda'daki meslekdaşlarına kıyasla hayatlarını oldukça güçleştirebiliyor. Amsterdam'da düzenlenen kongre, orospuların çeşitli meslek güçlüklerini dile getirmelerine fırsat tanıdı; yeni fırsatların yaratılması için de zemin hazırladı. O kadar ki, kongre sonucunda oluşturulan uluslararası komitenin kurucularından, Amerikalı orospu Margo James, fahişeliğin yasallaştırılmasını sağlamak üzere Birleşmiş Milletler, Uluslararası Af Örgütü ve Avrupa Parlamentosu'na müracaat edeceklerini açıkladı. □

Rekor Pamuk Fabrikası:

Alternatif mi?

Özal Hükümeti'nin uyguladığı iktisat politikaları "özyönetim" tartışmalarına yeni bir örnek kazandırdı. Ancak bu pek iradî bir olay değil. Birçok şirketi güç durumda bırakan koşullar Kazlıçeşme'deki Rekor Pamuk Fabrikası'nın iflasına neden olmuş. İşçiler işverenin iflas ettirdiği fabrikayı kiralayarak, tarihinin ilk örneklerinden birini başarıya götürme mücadelesi veriyorlar. Halen fabrikada çalışan 25 işçi, aralarından seçtikleri üç kişinin temsil ettiği bir adi ortaklık adı altında üretimi sürdürüyorlar. Sonucu ne olursa olsun, önemli bir örnek olan bu küçük "özyönetim" modelinin karşılaştığı sorunlar ve geleceği üzerine, yönetimi temsil eden üç işçiden biri olan Zabit Arslan'la görüştük. Görüşmenin tartışmaya dönüşen bölümlerine zaman zaman orada bulunan diğer işçilerde katıldı.

— Fabrikanın sizin yönetiminize geçmeden önceki borcu ne kadardı? Ve neden kaynaklanmıştı bu zarar?

— Fabrikanın geçmişte borcu şu anda şirketi ilgilendirmiyor. Biliyorsunuz fabrika iflas masasından kiralanmıştır, geçmişteki borç ise iflas masasını ilgilendirmektedir. İflas masası da bizden aldığı kiralarla bu borçları ödemeye çalışacaktır. Fabrikanın iflas nedenleri geçmiş yönetimi ilgilendirir. Bu konuya girersek her iki tarafın lehine ve aleyhine olur.

— Bu soruyu şu amaçla sordum; geçmişteki yönetimin hatalarını bilirseniz bugün aynı hatalara düşmemek için tedbirler alırsınız...

— Tabiî. Biz işin başında oturup iş planları yaparken bunları gözönüne aldık.

— Şu anda herhangi bir sendikaya üye mi çalışan işçiler?

— Şu anda gerek bizim için, gerekse çalışan arkadaşlar için sendikaya üye olmak ne faydalı, ne de zararlı. Zaten çalışan arkadaşların işyeri burası. İşçilerin kendilerini garantiye alması için sendikaya üye olmaları gerekmiyor. Eğer arkadaşlar kendilerini garantiye almak istiyorlarsa düzgün ve düzenli çalışarak bunu başarırlar.

— Geçmişten farklı olarak kart da basılmıyor herhalde?

— Kart basılacak. Belki kart basmayacağız da devam defteri kullanacağız. Şu an için tam olarak bir şey tespit etmedik. Fakat şu ana kadar böyle bir şeye de gerek duymadık.

— Peki ücretleri nasıl tespit edeceksiniz?

— Ücretler şöyle olacak; fabrika iflas ettiği zaman son sözleşmeler yapılmıştı. Bu sözleşmeler gözönüne alınarak ne alıyorsa onu alacak. Yıl sonu geldiğinde, hesaplar ortaya çıktığında her işçi kârdan da payını alacak.

— Bu kiralama işini daha ne kadar sürdürmeyi düşünüyorsunuz?

— Her altı ayda bir belli bir yüzde oranla kira artırılarak kontrat tazelenecek.

— Şu andaki yönetimi nasıl tespit ettiniz?

— İflas masasının aldığı karar şu: Kaç kişiyle çalışacaksınız, 25 kişiyle. Ben hepinizle tek tek muhatap olamam. Onun için 3 kişi seçin, yasal olarak ben onlarla muhatap olayım. Biz de oturup aramızdan üç kişiyi seçtik.

— Şu anda şirket olarak statünüz ne?

— Adi ortaklığız. İleride anonim şirket olmayı düşünüyoruz.

— Daha ilerisi için fabrikanın tüm mal varlığına sahip olmayı düşünüyor musunuz?

— Şu anda böyle bir imkâna sahip değiliz. Fabrikaya tümden sahip olabilmek için önceki şirketin borçlarının ödenmesi lazım.

— Burada çalışan arkadaşların şirketteki payları herhangi bir anlaşmayla tespit edildi mi?

— Yazılı anlaşma yok, sözlü olarak tespit ettik. Bizim için şu anda önemli olan bu organizmayı yürütebilmek. Ondan sonra her şey çözümlenir.

— Hammadde temini, üretim pazarlama, satış işlerinin organizasyonu nasıl yürüyor?

— Bunların organizasyonu gayet düzenli bir şekilde yürüyor. Bir anonim şirkette veya bir holdingde nasıl bir muhasebe yürüyorsa burada da aynı.

— Bu işleri seçilmiş arkadaşlar yürütüyor...

— Daha önce bu arkadaşlar zaten bu işleri yapmıyorlardı. Yönetimdeki bir arkadaşımız idarede idi, ben işletmede idim, bir arkadaşımız da tamir-bakımda idi. Yine aynı şekilde eskiden yaptığımız işleri yapıyoruz. Bugün patron olduk diye bir kenara çekilmedik. Arızamız olduğu zaman arızamızı yapıyoruz, dışarıda işimiz olduğu zaman dışarıdaki işimizi yapıyoruz.

— Geçmişten farklı olarak bu yeni durumda çalışanlar arasındaki ilişkiler nasıl? Herhangi bir değişiklik oldu mu? Eskiden bir kısmınız patrona yakın çalışıyordunuz, ötekiler işçi idi. Şu anda hepiniz aynı kaderi paylaşıyorsunuz. Bu sizi ve ilişkilerinizi etkiledi mi?

— Hiçbir şekilde ilişkilerimiz bozulmuş değildir. Gayet samimi, yerine göre arkadaşça, yerine göre işveren-işçi statüsünde, yerine göre usta yardımcısına göre ilişkilerimiz devam ediyor. Herhangi bir değişiklik, yadırgama sözkonusu değil. Yeri ve şekline göre ilişkilerimiz devam ediyor.

— Yönetimi aldıktan sonra verimlilikte bir değişiklik oldu mu?

— Oldu tabiî. Gayet tabiî olacak. Verimlilikte değişiklik olmasının nedeni ortamdır. Her şeyden önce bu kendi malınız. Her şeyden önce bunu gözönüne alırsınız. Çalıştığı yerde ne kadar dikkatli, ne kadar hassas çalışırsa işçinin o kadar kârı vardır.

— Geçmişte galiba sekiz saat çalışıyordunuz. Şimdi buna uyuyor musunuz?

— Şimdi böyle şeylere uymuyoruz. Sekiz, dokuz, on iki, hatta on beş saat çalışıyoruz. Siparişe göre mesai saati de artıyor.

— Bildiğim kadarıyla fabrikanın kiralanması için kimi bilezik, kimi kızının çeyizini sattı. Kimisi de hiçbir şey veremedi. Buna göre kârdan payı ve şirketteki hisseleri nasıl ayarlayacaksınız?

— Farketmez. Aramızda bir sorun değil bu.

— Sermayeye katılanlar yıl sonunda paylarını aldıktan sonra statüler eşitlenecek herhalde?

— Evet.

— Yönetimi aldıktan sonra ne gibi güçlüklerle karşılaştınız?

— Karşılaştığımız tek güçlük maddiyattır. Başka bir güçlüğümüz yok.

— Pazarlamada herhangi bir güçlükle karşılaştınız mı?

— Hayır. Daha önce de Tekfen'le çalışıyorduk, yine onlarla çalışıyoruz.

— Peki ileride çalışan sayısını artırmayı düşünüyor musunuz?

— Tabiî. İleride ihracat yapmayı başarırsak ikinci vardiyaya dönüş yapmamız gerekecek.

— Peki yeni işçi aldığınızda onların durumu ne olacak?

— Yeni işçi aldığımız zaman haliyle o işçi olarak girecek. Zaten öyle bir duruma geldiğimizde anonim şirkete dönüşeceğiz. O zaman şu anda çalışan arkadaşlar hissedar olacaklar, öbür arkadaşlar da işçi olacaklar. Başka alternatif olmaz. Çünkü adamı alacaksın işe, hisse sahibi yapacaksın, öteki çile çekmiş o da hisse sahibi olacak. Böyle olmaz.

— Ama diyorsunuz ki iş bizim olunca daha iyi çalışıyoruz. Yeni gelecek işçiler için de böyle bir uygulama daha iyi olmaz mı?

— Bunu o zamanki durum gösterir. Hangisi iyi olursa onu yaparız.

— Üretim geçmişe göre arttı mı?

— Arttı tabiî. Ama biz önce kaliteye bakıyoruz. Piyasada tutunmamız lazım. Bunun için de eskisi gibi mal çıksın para gelsin dersek olmaz. Önce kalite yükselmeli. Şu anki hedefimiz kalitedir. Eskiden 8 saat çalışıyor mal alıyorduk, ama kalite yoktu. Şimdi daha fazla çalışıyoruz, 10 saat, 12 saat çalışsak da aynı malı çıkarıyoruz, ama kaliteli çıkarıyoruz.

— Peki burada çalışan arkadaşlarla yönetim olarak hizmet akdi yaptınız mı?

— Henüz bunları hazırlıyoruz.

— Peki arada bir toplanıp gidişat hakkında konuşuyor, tartışıyor musunuz?

— Henüz böyle bir toplantı yapmadık. Yönetimi alırken bir toplantı yapıp, kararlar aldık. O kararlar doğrultusunda da bugüne kadar geldik.

— Kararlarda dışarıdan herhangi bir etki oldu mu?

— Kesinlikle bizi dışarıdan yöneten, etkileyen biri olmadı. □

Kürşat İSTANBULLU/Nihat TUNA

Skandallar karnavalı

Rio'nun samba okulları jüri önünde geleneksel geçit törenlerini 40 derece sıcağın altında gerçekleştirirken, coşkun seyirci kalabalığı kısa bir süre için de olsa ekonomik zorlukları unutmayı başarıyordu. Son aylarda "O samba de democracia" adlı şarkı haklı bir üne kavuşurken, "O samba de buracos"(*) adında bir şarkı bestelenecek olsa demokrasi sambasına şüphesiz ciddi bir rakip olacaktır. Gerçekten, ardarda patlayan skandallar Brezilya ekonomisinde büyük bir delik açmış bulunuyor.

Ülkenin mali skandal rekoru kısa bir süre önce iflas ederek ardında 600 milyon dolarlık bir açık bırakan *Coroa-Brastel* grubu tarafından kırıldı. Ayrıca *Sulbrasileiro* adlı bankanın nakit darlığı yüzünden iflasın eşiğine geldiği bildiriliyor. Banka batarsa mali sektörde 350 milyon dolarlık bir delik daha açılacak. Coroa-Brastel'in rekorunun kırılması çok uzak bir ihtimal değil. 6 gemi inşaat firmasını ve 43 bankayı etkileyen bir başka çöküşün ilk tahminlere göre 550 milyon dolara ulaşması bekleniyor. Bu çöküşü Brezilya'nın en büyük gemi inşaat firmasının 290 milyon dolarlık iflası hazırladı. Firmanın patronu Paulo Ferrez'in 10 Şubat'ta, *"Bugünün ve geleceğin belirsizlikleri dayanılmaz oldu"* diyerek intihar ettiğini hatırlatalım.

Brezilya'da gemi inşaat sektörünün geleceği oldukça karanlık. Ticaret filosunun yüzde 90'ını kontrol eden devlet şirketi *Sunamam*, ulusal tersaneleri Polonya, Yugoslavya ve Güney Kore'nin rekâbetinden korumak amacıyla 1974'ten bu yana cesur bir sübvansiyon politikası uyguluyordu. *Sunamam*'ın sübvansiyonlar nedeniyle banka sektörüne olan borcu 500 milyon dolara ulaşmış bulunuyor. 100.000 işçi istihdam eden gemi inşaat sektörü krizden bu yana işçilerinin yarısını çıkarmak zorunda kaldı.

Bunlar her kapitalist ülkenin başına gelen klasik türden skandallar. *Hastaneler skandalı* ise Brezilya'nın hatta Latin Amerika'nın fantastik atmosferine çok daha uygun bir skandal. Geçenlerde Sao-Paulo polisi, 33 hastane ve kliniğin yöneticileri ile Sağlık Bakanlığı müfettişlerinin elbirliğiyle 70 milyon doları nasıl cebe indirdiklerini ortaya çıkardı. Yöntem oldukça basitti: Yapılmamış tedavileri yüksek ücretlerle faturalamak ve karşılığını sosyal sigortadan tahsil etmek. Faturaları yutturabilmek için de bakanlığın kontrolle görevli bilgisayarı usta eller tarafından özel bir programla donatılmıştı.

Bu skandal ortamında başkanlık görevini üstlenmeye hazırlanan Tancredo Neves'in işi gerçekten zor olacak. Kötü beslenmeden her dakika bir çocuğun öldüğü, hâlâ halkın yüzde 40'ının parasal ekonominin dışında yaşadığı Brezilya'nın başı bir de IMF ile derde girdi. 1991 yılına kadar ödenmesi gereken 43 milyar dolarlık dış borcu erteleyebilmek için yabancı bankalarla pazarlık sürerken, IMF Mart ayında vermesi gereken 400 milyon dolarlık kredi iptal ederek kırmızı ışık yaktı. IMF'ye göre Brezilya imzaladığı Stand-by anlaşmasında kabul ettiği parasal ve bütçe açığı hedeflerini aşmıştı. Nitekim 1984'te enflasyon oranı öngörülen hedefi iki kat aşarak yüzde 223 oldu. Son iki yıldır dış ticarette elde edilen fazlalar ise ancak 100 milyarlık dış borcun faizlerini ödemeye yetiyor. Neves "Borçlu Ülkeler Birliği"ni hayata geçirmekten söz etmeye başladı bile. Ama "radikallikten uzak gerçekçi bir pazarlıktan" yana olduğunu eklemeyi de unutmuyor. □

Askerî harcamaların yükü

Amerikan Emek Federasyonu (AFL-CIO) otuz yıllık tarihi içinde ilk kez devletin askerî harcamalarını dondurmasını talep etti.

13 milyon üyeli Sendikalar Federasyonu'nun Yürütme Kurulu, örgütün bugüne dek askerî harcamaların artırılmasını kayıtsız-şartsız destekleme politikasını 19 Şubat toplantısında terketti. Federasyon Başkanı Lane Kirkland, basın toplantısında "AFL-CIO hâlâ güçlü savunmadan yanadır. Ama aynı zamanda yurt içinde güçlü ekonomi ve sosyal adaletten de yanadır. Bu nedenle, yurtiçi refah için vazgeçilmez olan programlar pahasına savunma bütçesi artışına karşı çıkıyoruz. Bu kuşağın güvenliği için gelecek kuşakların refahının feda edilmesine veya toplumun en varlıklı kesimlerinin güvenliğinin toplumun en yoksul kesimlerine ödetilmesine şiddetle karşıyız," dedi.

Bugüne kadarki silahlanmayı destekleyen federasyonun politikasını, lider kadrosunun güçlü anti-komünist görüşleri ve silah endüstrisinin önemli bir istihdam alanı olması belirliyordu. Kirkland, yük eşit dağıtıldığı sürece, yine silahlanma harcamaları artışına karşı olmadıklarını, Reagan'ın ilk döneminde askerî harcamalar için gelir ve kurumlar vergilerinin bir miktar artırılmasını önerdiklerini; ama Reagan'ın varlıklılar üzerindeki vergiyi azaltırken savunma yükünü yoksul kesime yıktığını da ekledi. □

İstikrara devam

Altıncı yılına giren istikrar politikasının gerçek mimarı IMF heyeti yeni bir "Stand-by" anlaşması imzalamak amacıyla Türkiye'ye geldi. Başbakan Turgut Özal, Başbakan Yardımcısı Kaya Erdem ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı Prof. Dr. Ekrem Pakdemirli ile ekonomik kararlardan sorumlu yöneticilerin katıldığı toplantının oldukça uzun gündemi Özal hükümeti için fazla sorun çıkarmayacak gibi görünüyor.

IMF'nin Türkiye bölümü yöneticisi Geoffry Tyler'in başkanlık yaptığı heyete Türkiye'nin 1984 yılı genel ekonomik durumu ile ilgili olarak genel makro dengeler, tarım ve sanayi üretimi, fiyat hareketleri, dış ticarette gelişmeler, 1984 yılı konsolide bütçe gelirleri ve talepte ortaya çıkan artış ve nedenleri, 1985 yılı içinse bu konularda yapılan projeksiyonlar ile ilgili bilgi verilecek. Görüşmelerde ücret artışları, KİT'ler ve KİT ürünlerine yapılacak zamlar, 1985 yılı enflasyon tahminleri, dış borç ödemeleri, toplu sözleşmelerle sağlanan ücret artışlarının durumu, tasarruf eğiliminde ortaya çıkan değişmeler, işgücü arzında ortaya çıkabilecek gelişmeler, 1984'te yürütülen para politikası çerçevesinde öngörülen gelişmeler, net döviz girdileri ve 1985 yılı için tahminler de tartışılacak konular arasında bulunuyor.

Yeni "Stand-by" anlaşmasıyla istikrar politikasının devamını isteyecek olan IMF için Özal zaten fazla bir sorun çıkarmayacak. 12 Eylül öncesi zamanın hükümetini IMF'yle yapılan anlaşmaya uymamakla suçlayan Özal için de, bu anlaşmaya uymak boynunun borcu. Ancak Özal için, bu anlaşmaya karşın, gündemde çözümlenecek bir dizi sorun bulunuyor.

Yapılan toplu sözleşmelerle işçi ücretleri asgari düzeyde artmış bulunuyor. Türk-İş Eğitim Sekreteri Kaya Özdemir'in MESS Genel Kurulu'nda belirttiği gibi, "İşçiler, işverenlere iki sene daha zaman tanıdılar." Bu, işçilerin iradesi dışında da olsa, Özal ücretleri asgari düzeyde artırmayı başardı. Yıl sonu enflasyon tahminleriyle, toplu sözleşmelerle gerçekleşen ücret artışları karşılaştırıldığında ücret artışlarının faiz oranlarının da gerisinde kaldığı görülüyor. Toplu sözleşmelerde çok az işyerinde ücret artışları yüzde 45'leri geçebiliyor. İzlenen politika devam ettiği sürece bu politikanın toplumsal maliyeti daha da artacak. Aynı zamanda ihracatçılara göre teşviklerin azaltılması ve giderek kaldırılmasıyla birlikte ihracatta önemli düşüşler olacağı düşünülmektedir. İstihdam sorununun yıl sonuna kadar daha da büyüyeceğini ve arz fazlasının 4 milyona yaklaşacağını tahmin etmek güç değil.

Son beş yıl içinde biriken ve çözülmeyen bir dizi sorun daha, bu görüşmeler çerçevesinde tekrar gündeme gelecek. Özal için bu sorunlar istikrar politikasını artık rahat yürütemeyeceğinin de habercisi. Enflasyon oranının şimdiden tahminleri aşması Özal'ı bu sorunlara rağmen sıkı para politikasını sürdürmeye yöneltebilir. Şimdilik ufukta bir erken seçim ihtimali de görülmediğine göre, Özal'ın uyguladığı politikada bir değişiklik yapmayacağı düşünülebilir. Ancak bu politikadan sapmalar şu veya bu kesimin çıkarları için tavizler verilse de bunların maliyetleri alt ve orta gelir gruplarına fatura edilecek gibi görülüyor. □

Turgut Özal

Elektronik emekçiler işbaşında

Üretimleri ve sayıları giderek artan endüstri robotlarının istihdam üzerinde yarattıkları ve yaratacakları etkiler yoğun tartışmalara neden oluyor.

Endüstride robot kullanımını savunanlar, ki bunlar çoğunlukla yatırımcılar, elektronik işçilerin diğer işçiler tarafından itici bulunan kaynakçılık, boyacılık gibi görevlere verildiklerini, böylece verimin arttığını, iş güvenliğinin sağlandığını öne sürüyorlar. Oysa sendikalar hiç de öyle düşünmüyor. Metal endüstrisi alanında örgütlenmiş ABD sendikalarının yayınladıkları bir bildiride *"Ücreti ödendikten sonra hiçbir işçi için yapılamayacak kadar kirli, itici iş yoktur"* deniyor.

Ne var ki bu konuda işçi kuruluşları değil, yatırımcılar belirleyici rol oynuyor. Halen 7 bin birimle robot sayısı açısından Japonya'nın arkasında ikinci, toplam işgücü ile oranlama ölçütüne göre ise İsveç ve yine Japonya'nın arkasında üçüncü sırada yer alan ABD'nin beş yıl içinde liderliğe yükselmesi bekleniyor. Tahminlere göre 1990'da ABD'deki robot sayısı 100 bine ulaşacak ve bunun 25 binlik bölümü otomotiv endüstrisinde istihdam edilecek. Yani robotlar yaklaşık 100 bin otomotiv işçisini yerinden edecek. Diğer bir deyişle, bu sektörde toplam işgücünün yüzde 4'ünü robotlar oluşturacak. İşbölümündeki ayrıntılara girilince çok daha endişe verici rakamlar ortaya çıkıyor. Yine otomotiv endüstrisinde, beş yıl sonra kaynakçıların yüzde 20'si, boyacıların ise yüzde 37'si madeni, elektronik (ve işçilerin gözüyle çok sevimsiz) emekçilerden oluşacak.

IRA'nın banka hesabı

İrlanda Hükümeti, IRA'nın 1.6 milyon dolarlık hesabına el koydu. IRA'nın hesap numaralarını yetkililere ABD'nin CIA, İngiltere'nin MI5 haberalına örgütleri bildirmişti. 19 Şubat'ta Parlamento, çıkardığı Olağanüstü Hal Yasası'yla örgütün Bank of Ireland'daki hesabını dondurmuştu. Yasa gerekçesinde bu fonun "adam kaçırma ve öldürme" tehdidiyle oluşturulduğu, yakın bir gelecekte de yurtdışına çıkarılacağının öğrenildiği belirtilmişti.

İrlanda Hükümeti de bir gün sonra hesaba el koyarak fonun adı açıklanmayan bir bankaya aktarılmasına karar verdi. Fon, ilgili bankanın plasmanlarında kullanılabilecek. □

Kültür nüans demektir

Sadık ÖZBEN

İnsan, politik hayvandır'' demiş Aristo. Franklin de, ''İnsan, alet yapan hayvandır'' demişti (gerçi ben alet yapandan çok bozan gördüm ya, neyse). Yani, tarih boyunca ''insan şu tür hayvandır, bu tür hayvandır'' diye tanım yapıp durmuş insanlar. İşin içinde hep bir ''hayvan'' var nedense. Tersinden düşünsek nasıl olur acaba? ''Politik olmayan insan, hayvandır,'' gibi. Neyse bunu da bu dönemde düşünmesek daha iyi. Azmi bu konuda belki ''İnsan, devrim yapan hayvandır'' derdi. Laf aramızda, bizim Azmi galiba otuzuna geldi, henüz öyle bir şey yapamadı.

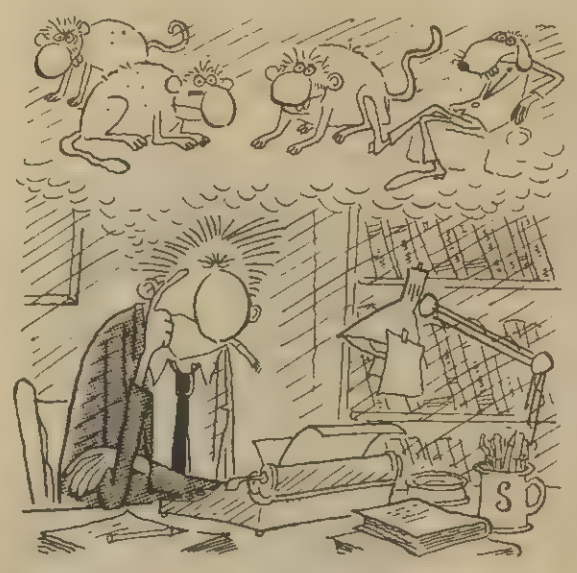

Ben bir şeye dikkat ettim geçenlerde. Şöyle formülleyebilirim: ''İnsan, ayrım yapan hayvandır''. Kültür zenginleştikçe, standartlar inceldikçe, yaptığımız ayrımlar da çoğalıyor, hem de inceliyor. Örneğin şu sıralarda kadınlar arasında yeni bir ayrım gerekli: ''feminist'' olan kadınlarla olmayan kadınlar. Feminist olanları da ayırmalı: benim yok olmamı isteyenler, benim yok olmamı istemeyenler ve üçüncü bir kategori olarak yok olup olmamamla ilgilenmeyenler. Tabiî ''ben'' derken, ''Sadık Özben'' olarak konuşmuyorum, genel olarak erkekleri kastediyorum. (Bu, sıkça düştüğüm bir durum oluyor. '' 'Ben' derken 'Sadık Özben' demek istemiyorum'' diye sık sık açıkladığım için bir gün kızım Ayşe, '' 'Ben' demesen de 'Özben' diyorsun, onun için farketmez,'' demişti. On iki yaşında yumurcak, insanı bazen böyle güç durumlara düşürüyor.)

Gündelik hayatımız içinde hep böyle ayrımlar yapmak durumunda kalıyorum. Geçen gün bir arkadaşın evinde yine bir ayrım yapmam gerekti: Tuvaletine esprili yazı yapıştıranlar var, bir de yapıştırmayanlar var. Asıl çoğunluk ikincide ama, birincisi de gitgide artmakta.

Şimdi, bazen fena olmuyor espriler. Ben de yapıştırsam mı diye düşünmedim değil. Yapıştıracak olursam, ben de ''tuvaletine esprili yazı yapıştırmayanlar'' kategorisinden çıkıp öbür kategoriye gireceğim. Kategori değiştirmenin bir tür manevi zahmeti var. Bir gün hayata yeni bir tanımla başlamak... Değer mi, değmez mi? Gerçi durmadan yapıyoruz böyle şeyler ve tanımımız hep değişiyor. Ama bunların çoğu kendiliğinden oluyor. Şimdi böyle bir yazı bulup yapıştırmanın insanın kendini ele veren bir yanı var. Yani şöyle değil de böyle bir espriyi seçmiş olmak. Bu bir tanımlanma. Hem sonra yapıştırdığın şey orada durup duracak. Bir süre sonra bıktırıcı olmaya başlayabilir. Veya zamanla insan daha iyi bir espri bulabilir. Ama bunun üstüne gitmeye kalkarsan, sonra profesyonel afişçi gibi on beş günde bir espri söküp espri mi yapıştıracaksın?

Bunları düşününce vazgeçtim. Sonra, niye insanlar böyle şeyler yaparlar diye düşündüm. Öyle ya insan niye durup dururken tuvaletine böyle bir şey yapıştırır?

İnsana tuvalette bir dışavurum ihtiyacı geliyor galiba: en adi düzeyde ''Tosun''la temsil olunan bir dışavurum ihtiyacı. O mahalde normal olarak ''dışavurulan''ın bütün olağanlığına rağmen utandırıcı bir yanı olmasından mıdır, nedir, böyle bir manevi dışavurum da ona eşlik ediyor. Kamuya ait tuvalette olduğu gibi, evinin duvarına yazı yazamayanlar da galiba böyle bir yazı yapıştırarak bu ihtiyacı gideriyor.

Genellikle de mizahî olur ''tuvaletsel grafitti''. Herhalde ancak bizim düzdevrimci Azmi, orada otururken bile, ''Her yerde ve her zamanda iyi, doğru ve güzelden yana olun'', gibi şeyler yazardı. Neyse, şimdi bırakalım Azmi'yi. Bu mizahî olma eğilimi de sanırım gene bulunulan mekânla ilgili. Dışavurum tamam da, şimdi adam orada şiir yazamaz herhalde - Tosun gibi olmadıkça.

Almanya'da görmüşler, ''Türkiyeli Tosun Münih'te de hizmetinizdedir'', yazıyormuş. Bu iyi işte. Tosun gibi bir adilikten bile iyi bir espri çıkabiliyor. İnsanın yaratıcılığına oldum olası güvenmişimdir zaten. Belki de ''insan, espri yapan hayvandır'' bu bazen ''eşek şakası'' da olabiliyor.

Ama sonunda espri de sanayileşti gibi. Yazılmış espriyi alıp duvara yapıştırmak, insanın yaratıcılığını köreltebilir. Tuvalete yazı yazmanın demokratikliğini

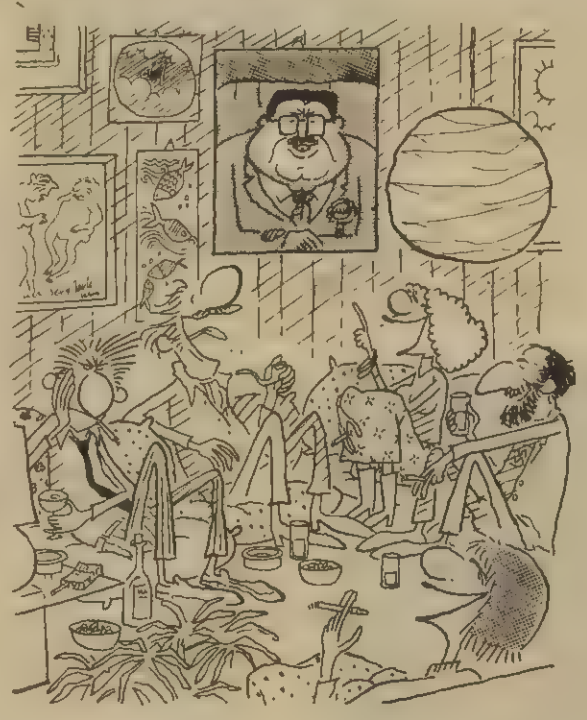

ortadan kaldırıp, işbölümünün yabancılaştırıcı etkileri içinde bizi piyasadan ''mamul espri'' satın almaya zorluyorlar. Gerçi ben hiçbir zaman bir tuvalete yazı yazmadım, ama olsun, yazacaksam kendim yazarım; bu hakkım baki. Şimdilerde Avrupa'da üzerine ''aciliyet durumunda kırın'' yazan cam mahfazalar içinde tek bir sigara -ve hatta prezervatif- satıyorlar. Buyurun, bu da başkasının sizin için düşündüğü espriyi alıp duvarınıza asmak oluyor. Dünyanın bu gidişi içinde senaryosu başkaları tarafından yazılmış aktörler haline geliyoruz. Neredeyse benim söyleyeceklerimi de başkası benim yerime düşünecek. Tabiî ''ben'' derken ''Sadık Özben'' olarak kendimi kastetmiyorum, genel olarak insanın durumunu... □

GENÇLİĞE NASİHAT

NUSH İLE USLANMAYANI ETMELİ TEKDİR

O KAFA

Gençliğe sıcak ve müşfik bir el de **Tercüman** gazetesi köşe yazarlarından Rauf Tamer'den geldi. Yazar, gençlik yılında 18 yaş çocuğuna armağan olarak yalnızca oy hakkının verilmeye kalkışılmasına epey bozulmuş.

''Boş laf.
Bakalım istiyor mu?
Hiç sordunuz mu?
Sormadınız.
Öyleyse sorun.
Bir anket yapın.
Acaba ne cevap verecek?
Deneyin. Korkmayın.
Etrafınızda mini anketler yapın. Sorun bu suali.
Acaba ne verecek?'' diyor.

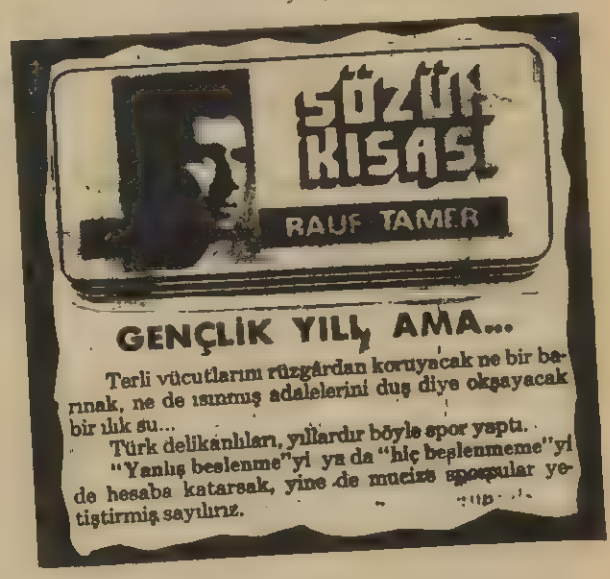

Rauf Tamer'e göre gençlik yılının bir manası var. Bu isim rasgele değil, bir sebeple verilmiş. Bunun sebebi dünyanın kaynaması. Dünya neyle kaynıyor, tabiî ki uluslararası terörle, seks çılgınlığı ve uyuşturucu belasıyla. Eh, hepimizin malumu Türkiye bütün bunlardan nasibini fazlaca almıştır.

İşte tam burada gençliğe sıcak, müşfik bir elin uzatılması ve bizleri okşaması gerekiyor. Bizleri doğru yola getirmenin bütün ilmî anketlerinden de hep spor fışkırıyormuş. O zaman ne yapmalı? Gençliğe spor tesislerini gökten yağmur gibi yağdırmalıyız.

Hangi parayla diye sorarsanız, kolay: Rauf Tamer size, Toplu Konut Fonu'nu yaya bırakacak yüzlerce kaynak gösterebilir:

''Fakat hayır.

Yine birtakım kafalar bütün bunları bırakmış, 18 yaş çocuğuna sadece oy hakkı vermeyi düşünüyor. En tuhafı da dönüp, acaba istiyor musun diye 18 yaş çocuğuna sormuyor.''

Bizce de Türkiye'de uzun zamandır ne düşündüğünü sormayı unuttuğumuz birçok insan var. Rauf Tamer'i uyaralım: Türkiye'de insanlara kendi hayatlarıyla ilgili konularda soru sorulması geleneği başlatılacak olursa, bundan en fazla kendileri rahatsız olacaklardır. Çünkü spor oldu mu gençlik; oy hakkı oldu mu çocuk olanlar bu soru sorma furyası içinde Rauf Tamer'den de bir şeylerin hesabını soruverirler... □

Yiğit EKMEKÇİ

TEKDİR İLE USLANMAYANIN HAKKI KÖTEKTİR

Hamdoş: Bir inanç, bir ilke adamı

İnce, zayıf, orta boylu, kavruk yüzlü bir "köylü"dür Hamdoş. Tanışıklığımız 1970'lerin ortalarından başlar. Daha doğrusu dostluğumuz, arkadaşlığımız. Çünkü, benim kuşağımın tüm sosyalistleri gibi ben de Hamdoş'u, yüzünü görmeden, elini sıkmadan 1965 seçimlerinde radyoda TİP adına yaptığı propaganda konuşmasından tanımışımdır. Hey gidi günler! "Ben Antep'in Çapalı köyünden Azap Ali'nin oğlu çoban Hamdoş. Size hayatımı anlatacağım" diye başlayan konuşması, beni ne büyük bir şaşkınlığa, aynı zamanda da ne büyük bir sevince boğmuştu. Ve itiraf edeyim, konuşması benim fikrî biçimlenmemde, hayatımın akışında belirleyici bir etken olmuştur. Hamdoş, bir halk lideridir. Kıvrak zekâsı, sorunları tahlil gücü, hazırcevaplığı ile o "çarıklı erkân-ı harp" denilen türe çok benzer. Eline bir şehirli aydın, "benim" diyen profesyonel bir politikacı düşmesin, "sulu dereden susuz getirir", doğduğuna doğacağına pişman eder adamı. Ama Hamdoş, her şeyden önce bir inanç, bir ilke adamıdır. Kendi deyişiyle "hayatını iyileştirmek bir yana, daha da kötüleştiren bir güzele gönlünü kaptırmıştır" bir kere. Ve bu "güzel" uğruna, hapislere girmiş, ölümden dönmüş, elindekini avucundakini harcayıp tüketmiştir. Kısacası Hamdoş, kendi hayatında kendisine bir çıkar sağlamayacağını bildiği, ama kendisinin olduğunun bilincine vardığı bir davaya adamıştır hayatını. İşte bu yüzden kendi köylüsü bile Hamdoş'a "enayi" gözüyle bakar. Fakat aynı zamanda da saygı duyar. İşte yine bu yüzden Hamdoş, bir "çarıklı erkân-ı harp" değildir. Hamdoş, "çarıklı erkân-ı harp"in dar görüşlülüğünü, çıkarcılığını çoktan aşmıştır...

Çıplak gözle bakıldığında Hamdoş'un köylülüğü de bir "tevatür"dür. Ama kolay mı insanın sınıf kökenindeki tüm özelliklerden sıyrılması? Hiç unutmam, ısrarlarına dayanamayıp köyüne konuk, ama sadece konuk olduğum o sıcak yaz gününü. "Bunlar salaktır, bir şehirli misafirleri olmasın, yemez yedirir, içmez içirirler" diye eleştirdiği köylülerinin davranışlarının aynısını bana göstermiş, bir koca oğlağı bir koca tepsi pilav üzerinde yiyeyim diye önüme sürmüştü... Evet, yakından tanımayagörün, Hamdoş'un köylülüğü hemen kendini gösterir. Fakat bir davayı, bir siyasi hareketi zenginleştiren, ona insanî boyutunu kazandıran da, içinde yer alan insanları tüm özellikleriyle özümlemesi değil midir?

Türkiye'nin ilk ve tek sosyalist muhtarı Hamdoş'la görüşmeyi ben yapmak isterdim. Ama bunun taraflı olmamasına inanın imkân yoktu. Bu yüzden arkadaşım Tanıl Bora'ya rica ettim. Gitti, Hamdoş'u buldu ve itiraf edelim, yayımcı olarak da, okuyucu olarak da, pek "bizler"den olmayan bir sesi **YeniGündem***'in sayfalarına getirdi...*□

Aydın KÖYMEN

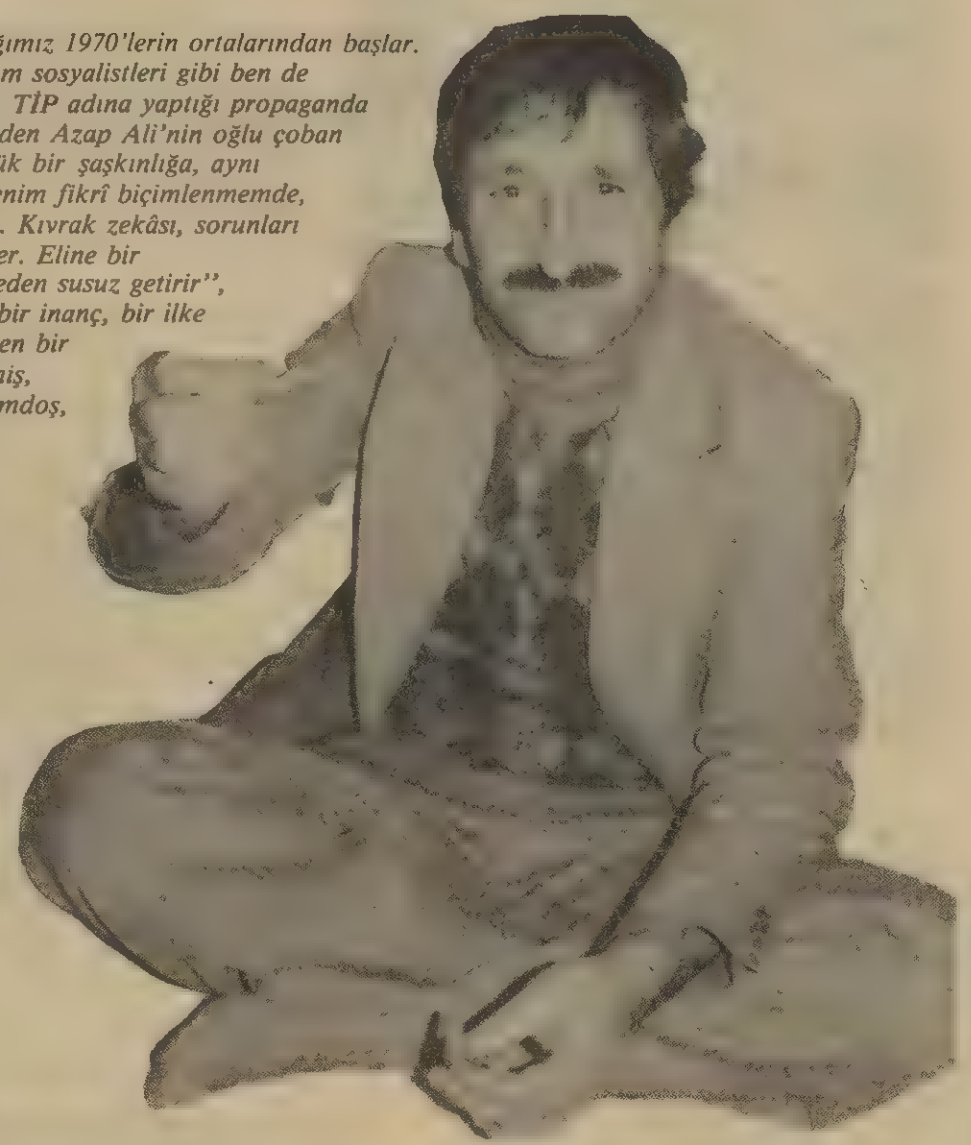

O millete, millet ona rahat vermiyor

Tanıl BORA

Antep'in Çapalı köyünün ağası Hasan Beyaz köylüyü etrafına toplayıp anlatır durur imiş. "Biz sizin sırtınızdan geçiniyoruz. Siz çalışıyorsunuz, biz yiyoruz! Sizler sopayı çekip, bizi kovalamalısınız."

Köylü kötü kötü bakıp, mırıldanırmış: "Lan dinsiz imansız, lan komünist, bak nelere tahrik ediyor bizi..."

Hasan Beyaz sinirli...

"Ulan ay gördünüz mü salavat getiriyorsunuz? Ay dünyanın bir uydusudur. Gün gelecek çıkıp sizin taptığınız ayın üstüne çatır çatır sı...caklar!"

Köylü, Hamdoş da aralarında, o zaman 12-13 yaşında, kötü kötü bakıp mırıldanırmış: "Vay dinsiz Allahsız, komünist, avradını ..."

Sene 52, 53, 54. Hasan Beyaz ne ettiyse olmamış, Köylü onu kötü bilmiş bir kere. Zaten Hasan Beyaz Ağa'nın geçmişi karanlık. 40'ların başında kısa süre yaşayan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin kurucularından. Antep'te İsmet Paşa konuşurken hükümet konağının yanı dibinde bildiri neşredenlerden: "At binenin, kılıç kuşananın! Toprak işleyenin, su kullananın! Kızgın ateş karşısında balyoz vuranlarındır! Ey ahali! Bilin ve bildirin! Duyun ve duyurun!". Anlatılanlara göre İsmet Paşa o gün çok sinirlenmiş. "Tutuklayın bunları!" demiş. Hasan Beyaz Ağa 2 sene gün almış, Sivas'ta yatıp gene Antep'e dönmüş.

Hasan Ağa, 1961'de köye kâhya olarak Reşit Güçbilen'i göndermiş. Reşit Güçbilen genelev patronu bıçaklamaktan içerde yatar imiş zamanında. Ama hep "haksızlıklara karşı çıkan bir kişi" imiş. Hapiste, Hasan Ağa siyasi, Reşit Güçbilen adi mahkûm, konuşup durmuşlar. Hasan Ağa ve Antep'teki fikirdaşları Reşit'i işlemişler. 61'de Hasan Ağa Reşit Güçbilen'i köye saldığında "Hamdoş diye genç bir arkadaş vardır. Fikri fikrime yakın gelir, ona dikkat et" demiş. Reşit Güçbilen de Hamdoş'a dikkat etmiş.

Hamdoş "Hasan Beyaz'a kötü bakan köylü Reşit'in etrafında toplandı" diyor: "Reşit dinsel yapıya dokunmaksızın sosyalizmi işledi. Kabadayı adamdı. Antep'te Demokrat Parti kurulduğunda partinin basılacağını öğrenmiş, Reşit'ten yardım istemişlerdi. Reşit, Demokrat Parti'yi koruduydu. Halkla kaynaşmasını çok iyi bilen bir kişiydi. İçtiği rakıyı, şişinden çıkan ilk kebabı devamlı önce halka sunar, öyle hitapta bulunurdu. Köylü, Reşit'in dediğini dinlerdi." Reşit Güçbilen, köylüye TİP'i anlatmış, "işçilerin, emekçilerin, topraksız köylülerin partisi kuruldu. Ona girmeliyiz, iktidara gelmeliyiz" diye işlemiş.

Hamdoş, askerden dönüp gelmiş, 62'nin sonunda da TİP'e kaydolmuş. Bir sene sonra da Çapalı'ya muhtar seçilmiş. 20 sene boyunca Çapalı'nın muhtarı Hamdi Doğan'ı bütün yöre Hamdoş diye tanımış.

"Ben Antep'in Çapalı köyünden Azap Ali'nin oğlu Çoban Hamdoş. Size hayatımı anlatacağım." Ertesi gün de radyodan İsmet Paşa'nın sinirli sesi duyulmuş: "Elin ayağı postallısı radyoda konuşmaya başladı, dikkat edelim!"

Sene 1963. "Antep'te Türkiye İşçi Partisi'nin bir toplantısı vardı. Başpınar'da karşılamaya gidildi. Bu bütün partilerin prensibiydi, davul zurnayla karşılamaya gidilir, yaya şaşa bağırılırdı. Karşıladık, Antep'e getirdik. Sadun Aren çıktı ilk, halka hitap etti. 'Ee-ee-ee-e...' Sanki beşikte çocuk sallarcasına. Halk dedi ki, 'yahu nasıl konuşma bu yahu' dedi. Bir dağılma yön tuttu. Sonra Çetin Altan çıktı. 'Hokkabazlar, düzenbazlar, vatan hainleri! Bilmemne, şatafat falan... Çetin halkı toparladı. O anda söz Mehmet Ali Aybar'a verildi. Adam işte bastıra bastıra anlattı. Sonra, o güne kadar Türkiye'de hiç duyulmamış sloganlar atıldı."

Sonra sinemada da olmuş konuşmalar. Hamdoş da konuşmak istemiş, "köyün ağasına karşı". Reşit Güçbilen bırakmamış "ağa kişilikli, itibarlı bir kişidir" diye.

Ama birkaç ay sonra, TİP Genel Merkezi'nden Hamdoş'u birden Ankara'ya çağırmışlar: "O Antep'te konuşamayan Hamdoş denen kişi Yenimahalle kongresine davetlimizdir" diye...

Hamdoş etrafından para toplamış, bir pantolon giydirmişler, Veli'nin saatini kaynı Halil'in ceketini almış. Reşit Güçbilen "bizim evde bir ayakkabı var, eskidir ama olsun" deyip getirmiş dibi delik bir postal vermiş Hamdoş'a. Hamdoş Ankara'ya varmış...

"Yenimahalle'de kongrede dedilerki bana 'herkes dikkatli olsun kongre basılacak, kendi kendinizi dikkatli hareket edin'. Ben sandalyenin birini aldım, bacağını kırdım, koluma soktum. Biz kapıda nöbetteyiz. Bir ara anons yapıldı. 'Çapalı köyünden Hamdi Doğan mikrofona' deniyor! Çıktım, ağzıma geldiği gibi, ağaların bize ettiği kötülükleri anlattım, bizim ağanın adını hiç vermeden. 'Biz, ağalar bizi besler bilirdik. Gözümüzü açtık baktık ki biz ağaları besliyormuşuz' dedim."

Ertesi gün gazetelerin ön sayfalarında hep Hamdoş'un resimleri. Yırtık postalıyla, konuşurken, bakarken..

Hamdoş radyoda

65 seçimlerine doğru Hamdoş'u gene Ankara'ya çağırmışlar. Seçimde çalışmak için. "Radyoda konuşur musun?" demişler. "Ben hayatımı anlatırım" demiş Hamdoş. M.Ali Aybar "hayatını anlat zaten, yeter" demiş. Hamdoş hayatını yazmış. "Okumuş kişiler" küfürleri çıkarmışlar, bozuklukları düzeltmişler, 10 dakikaya sığar hale getirmişler. Sonra bir gün radyoda bir ses duyulmuş: "Ben Antep'in Çapalı köyünden Azap Ali'nin oğlu çoban Hamdoş. Size hayatımı anlatacağım". Ertesi gün de radyodan İsmet Paşa'nın sinirli sesi duyulmuş: "Elin ayağı postallısı radyoda konuşmaya başladı, dikkat edelim!"

Etki de, tepki de büyük olmuş. Ankara'da kahvelerdeki TİP sohbet toplantılarında önce Âşık İhsani saz çalıp söylemiş, sonra Hamdoş ağalığı anlatmış. Sokaklarda çocuklar "Haamdoş, Haamdoş" diye bağırır imiş. Balıkesir'deki bir

Ankara'da kahvelerdeki TİP sohbet toplantılarında önce Âşık İhsani saz çalıp söylemiş, sonra Hamdoş ağalığı anlatmış.

seçim gezisinde kadınlar gelip gelip Hamdoş'a bakmışlar. "Aa, ayol Hamdoş bu muymuş?" demişler. Gazetenin birinde yazarın biri yazı yazmış:

"Ulan' diyor, 'Hamdoş' diyor; 'Allah dizini gözünü alsın, yediğin ekmek gözüne dizine dursun! Hiç de sen bir köylüye benzemezsin! Boynundaki kravatınla, sırtındaki elbisenle, ayağında iskarpininle, altın kaplamalı kordonunla olsan olsan sen bir hukukçusun, olsan olsan bir tahsilli kişisin! Kendini bu kadar cahil vermene gerek ne? 'Eski Sefir' diye imza atmış!.."

Bütün bunlar insanı rahatsız etmez mi? Hamdoş'u etmemiş: "Niye rahatsız olayım? Ge keni söyledim. İnsanlardan köpek besleyen kişileri dün ya, kamuoyuna duyurdum. Yalanı falanı yok! A a Süleyman Bey'in insandan köpekleri vardı. İt Bekir ile İt Hüseyin. Bunların oğullarına hâlâ 'İt Bekir'in oğlu, İt Hüseyin'in oğlu' derler..."

Hamdoş 1965-1967 dönemini hatırladıkça hop oturup hop kalkıyor. "Türkiye'de 1965'teki o hareket; gerçekten yeni bir sesti o!" diyor: "Halk kendine kulak veren, kendinden yana bir telin çaldığını biliyordu. Dayanışma içine girmişti. Her gün akşamları meclis saatini dinleyen köylüler vardı. Bugünse ben meclis saati diye bir saat bilmiyorum. Yok. O zaman, 65'de, halka sosyalizm alabildiğine anlatıldı yani, bu inkâr edilemez..."

Hamdoş da, kendi deyişiyle "saf bir köy muhtarı olarak, TİP'in sözcülüğünü yaparak, gerçek halk tartışmalarıyla, halkın gözünün önünde gerçekleri vurgulayarak" bütün köyün oylarını partisine toplamayı başarmış.

"Köyü topla da konuşalım muhtar!"

"Sene 67 seçimleriydi. Çapalı köyüne AP'liler, CHP'liler adeta peşpeşe propagandaya geldiler. Önce CHP İl Başkanı Zihni Kutlar geldi. Bana 'köyü topla da konuşalım muhtar' dedi. 'İyi' dedim, köylüyü topladım. Köylüye dedim ki, 'beyefendiler konuşsunlar, bizi tatmin etsinler, uyarsınlar, gerçek ne ise biz de hürmet ederiz, kurban keseriz, elimizden gelen her şeyi yaparız' dedim. Önce memleketin ilk partisi olarak CHP'lilere söz verdim. Zihni Kutlar çıktı, toprak reformundan bahsetmeye başladı. Anlattı, anlattı. Neticede 'bir sorumuz var, sormak istiyorum' dedim. 'Sizler Halk Parti'nin milletvekillerisiniz, sizler Adalet Parti'nin milletvekillerisiniz.' Köylüye de döndüm dedim: 'sizler de İşçi Parti'nin milletvekillerisiniz. Ankara'ya gitmedik, burada kendi meclisimizi kurduk. Senin 'dedim Zihni Kutlar'a '10 bin dönüm arazin var. Bu reformun' dedim, 'burada bir denemesini yapalım. Zihni Kutlar hukuk işleriyle uğraşsın, köye uğramasın, şoför, traktör masrafına katlanmasın. Toprağını halka dağıtalım. İsteyen milletvekilleri ellerini kaldırsın' dedim. TİP milletvekillerinin hepsi elini kaldırdı, Halk Parti'den el kalkmadı. Ben dedim 'korkma efendim' dedim, 'şu elini kaldır yahu! Demin', dedim, 'toprak reformundan bahsediyordunuz'. Elinden tuttum kaldırdım. 'Bırak elimi dangalak!' dedi. Zihni Bey'in eli elimde, 'şimdi arkadaşlar görülüyor ki', dedim, 'bunların dedesi dedemize dangalak dedi, babası babamıza dangalak dedi, Zihni Bey bize dangalak diyor, Zihni Bey'in oğlu da bizim oğullarımıza dangalak diyecek. Beyefendi bırak, bırak' dedim, 'meclise sen gitme de biz gidelim, toprak reformu kanununu da biz çıkartalım'. AP'liler arabalarına bindiler, 'durun gitmeyin, siz de konuşacaksınız' dedimse de 'bizim size söyleyecek bir lafımız yok' deyip gülüp gittiler."

"67'ye kadar iyiydi"

Hamdoş, TİP hareketine "salon sosyalizmi, aydın hareketi" diyenlere katılmıyor. "Aydın bunun öncülüğünü yaptı. Aydınlar bizi kendilerine kabul ettirdi, yoksa biz bilmiyorduk ki ne olduğunu. Ama topraksız köylerde köylü TİP'in çalışmalarıyla gerçeği gördü..."

Hamdoş'un yüzü, 67'lerden sonrasını anlattıkça bozulmaya başlıyor.

"67'ye kadar iyi; sonra çatlak, patlak. Modelciler çıktı. Çekoslovakya işgal edilmişti. Bu işgali kınayan beşli tahriri vardı TİP'in. Neticede Zeki Baştımar'ın kayınbiraderi Nihat Sargın Bey gelip Behice hanımın kulağını çekti 'yahu nasıl olur' dedi. 'Efendim işte Sovyetler sosyalist de, Varşova Paktı'nın lideri de...' Allah Allah! Yahu şimdi sosyalizmde sosyalistlere laf söylenmez mi yani? Sen geleceksin, benim evime gireceksin, benim yaşamımı sen kendin düzenleyeceksin. O zaman ben senin kulun olmalıyım. Bir kişi bir kişiyi yönetiyorsa kişi kişi değildir! Kapitalizmde belki kişinin uydusu olunur ama sosyalizmde olunmaz arkadaş! Hz. Muhammed o ilkel, bozuk toplumda gerçekçi şeylerle çıkmış, köleliğe olmaz demiş, 'komşusu aç iken rahat uyuyan bizden değildir' demiş. Gayet güzel yapmış devrimleri. E şimdi biz Hz. Muhammed'i 4 karı aldı diye eleştiriyoruz da Sovyetler'i eleştirmek suç mu? Ama işte kulak çekmece oynadılar, bildiri-deki imzaları geri aldılar, sonra geri dönüldü. TİP'i 12 Mart kapatmadı, böyle meseleler kapattı. Sonra 70'ler Dev-Genç dönemi, o daha karmaşık. Biz o zaman geri çekildik. Suskun olduk. O zaman herkes heyecanlıydı. İsmet Paşa'nın bir sözü var, demiş ki 'en az namussuzlar kadar namuslular da cesaretli olmalı'. Biz o zaman cesaret gösteremedik. Veya cesaretimiz vardı, toplum tasvip etmezdi bizi o zaman. Sol toplum da etmezdi, heyecanlıydı..."

"Ağa Süleyman Bey'in insandan köpekleri vardı. İt Bekir ile İt Hüseyin. Bunların oğullarına hâlâ İt Bekir'in oğlu, İt Hüseyin'in oğlu derler..."

70'lerden sonrası

Peki ya 70'lerden sonrası? Hamdoş gözaltına alınmış, 79'da Antakya'da vurulmuş, köyünü bırakıp Sosyalist Devrim Partisi için aylarca dolaşmış, durmuş. Şimdi kızgın ve kırgın. Kızdıkça kızıyor. Önce "millete" kızıyor:

"Bizim toplumumuz, yani ezilen toplum kendi sınıfından olan kişiye itibar etmez. Kendi içinden yönetici görmemiş hayatında. Dinler ama kabul etmez. Biz TİP zamanında en çok bundan çektik. Benim bir yakın köylüm vardı. Babamdan az yüksekmiş. Babam kahve içemezmiş de o içermiş. Şimdi o kişi diyor ki 'lan sen Azap Ali'nin oğlu değil misen, senin babanın kabrine sı...yım! Kaç kişilik adamsın, sen milletvekili olabilir misin?'. Benim köyüme gelen büyük adamlar benim siyasetime cevap veremiyor, onun farkında değil!"

Ama Hamdoş en çok "kendimize" kızıyor.

"Toplumun yapısı toplumun özüne inerek, toplumun yokluğundan, perişanlığından, aç kalışından, işsizliğin nedenlerinden bahsetmekle değişir..."

"Bizim arkadaşlarımız adamın ekonomisini düzeltemeden üstyapısına saldırdılar. Ben açım, ben yoksulum, benim ailem iplikte, lastikte çalışıyor, ben biçareyim, bir ahirette cennet bekliyorum, 70 huri kızı olacak diyorum, benim tek dayanak noktam bu! Sen diyorsun ki 'Muhammed yalan söylüyor!' Böyle dedin mi toplumun yapısı değişmez ki! Toplumun yapısı toplumun özüne inerek, toplumun yokluğundan, perişanlığından, aç kalışından, işsizliğin nedenlerinden bahsetmekle değişir..."

Oysa, Hamdoş için sosyalizm "lâlettayin bir şey değil". "Sosyalizm falanın külahını alıp, falanın başına geçirmek, adi katil gibi, adi soyguncu gibi yalan dolan yapmakla bağdaşmaz! Türkiye'ye sosyalizmin bu toplumun sevmesiyle, güvenmesiyle, inanmasıyla demokratik yoldan gelmesi gerekir. Bir kız bir oğlanla sevişirse mutlu yaşarlar. Sosyalizm o ülkenin geleneğine, töresine göre uygulanır. Ben sosyalistsem dürüst, doğru, örnek, ender bir kişi görünmem lazım. Beni burada komünist, sosyalist, solcu bilirler ama Hamdoş yalancı, menfaatçi, dolandırıcı diye biri desin, ben kendimi darağacına asarım. Bunu yarattım ben."

Şimdilerde Hamdoş

Hamdoş, şimdi 49 yaşında. 8 çocuğu var, hepsini okutuyor. Umudu kırık, "Bugün halk sosyalizmi çok kötü görüyor" diyor. "Türkiye'de sosyalizm diye bir şey yok. Olsaydı adı olurdu. Şurada bir yoğurt var, yoğurt tabağın içinde. Eğer sosyalizm varsa bu tabağın içindeki yoğurt gibi ortada olması lazım. Battığı zaman da aha bu tabağın içinde, bizim deryamızda bizimle birlikte batması lazım."

Çapalı köyünden 65'den beri sol partiler dışına bir oy çıkmamış. Yalnız son yerel seçimde ANAP'a 16 oy var. Köylüden biri gelip rica etmiş, "Hamdoş, işe gireceğim. Bari biz köyde kendi sülâlemiz olarak Özal'a verdik deriz, bize biraz oy çıkartak" demiş. ANAP'a "iş için" 16 oy çıkmış, o kadar. Hamdoş, Özal için "ehven-i şer" diyor. "Calp culp gelse gözünü kırpsaydı, kaşını silkseydi acep neyimiz değişecekti. Tabiî ben bunu kapitalist açıdan söylüyorum". Hamdoş'a göre Özal sermayenin gelmiş geçmiş en akılcı temsilcisi. Onu İsmet Paşa'ya benzetiyor. Halka sıkıntı çektirme pahasına bütçeyi doldurduğu, dış itibarı iyi tuttuğu için... "Bu toplum böyle ezilmeyi hazmedecek toplum değil, gelecek seçimde Özal'ı bitirirler" diyor. Ama sosyalizm adına pek umudu yok Hamdoş'un; "Ne kadar gitsek de bizim bunu kurmamız, vuslata ermemiz çok sürer. Öyle bir toplum yetişmiş ki Türkiyede, iyilikten anlamaz. Çelme takar, başına çöker senin..."

Hamdoş her yerde, herkese laf ediyor, satışıyor, söyleniyor. Sağlık Ocağı'nda hastalıktan yakınan kadınlara "doktora geldiğiniz hata, şıh'a gidin, okutun, üfletin" diyor. "Zaten bu doktoru yasaklamak lazım, ucuza hizmet yapıyor" diyor. Kadınlar gülümsüyorlar, Hamdoş da anlattıkça anlatıyor. "Ben milleti rahat bırakmam" diyor. Zaten taa 67'de Zihni Kutlar köyden apar topar ayrılırken "senin elinden milletin çok çekeceği var!" demiş Hamdoş'a. Hamdoş millete, millet Hamdoş'a rahat vermiyor. "Canımı sevdiğim, bizim damarımızda vardır, biz değişecek değiliz. Ama yaptığımız yöresel kalır bizim. Kalkıp şu masanın üstünde tepinip türkü çığırsak kimi ırgalar" diyor, gülümsüyor... □

Haziran gibi ölmek

İsmet ÖZEL

Şiir meselelerini tartışabilmek için bir ortama, bir **medium**'a ihtiyacımız var. Yayınlanan bunca dergiye, kitaba rağmen ve galiba bu dergiler, bu kitaplar yüzünden şiirin tartışılabileceği ortamdan mahrumuz. Türkiye'de okur-yazar takımının bir seçkin zümre niteliğini koruduğu 60'lı yıllara kadar gerekli **medium**'un noksanlığı hissedilmedi. Çünkü şiirle uğraşanların **media**'sı şiirin duyulur olması için hem gerek şartı, hem yeter şartı yıllarca sağladı. Bu uzun dönem boyunca bir avuç okumuş arasında herhangi bir yeni ses kolaylıkla işitilebildi. Okumuşların kulağı eğer o yeni sese alışmışsa farklı bir sesin duyulması için ortam da hazır demekti. Cumhuriyet rejiminin yaygın ve farklı nitelikteki eğitimi sonuçlarını vermeye başladığında, hele DP yönetiminin iktisadi açılımıyla okumuşlar arasına eskiden hesaba girmeyen insanlar katılınca önceleri mükemmelen işe yarayan **medium** parçalandı, dolayısıyla da şiir yoluyla gerçekleştirilen haberleşmeyi sağlayamaz oldu. Bu yeni durumun en belirgin özelliği Türkiye'de şiir serüvenini özümsemiş halde **yeni**'ye kulak kabartacak (ya da buna gerek duyacak) şiir terbiyesine sahip okuyucunun artık olmadığı veya en azından etkinliğini kaybetmiş olmasıydı. Ortada geç kalmış bir okuyucu kitlesi vardı. Bunlar Türk şiirinin kısa aralıklarla geçirdiği büyük değişiklikleri anlamlandıracak kadar zamana sahip olmamışlar, bununla birlikte (özellikle politik yönelimleri sebebiyle) düşünce dünyasına adım atmışlar, kültür, edebiyat, şiir meseleleriyle ilgilenir olmuşlardı. Fakat yaşanan birçok kültürel olayı aynı tek düzleme yerleştirmekten kendilerini alıkoyamıyorlardı. Günümüzde de durum bu olumsuz niteliğini artırarak devam ediyor. Dergiler, çok sayıda yayın geç kalmış okuyucuyu, şiir alanında neler olup bittiğini özümseme fırsatı bulamamış okuyucuyu beklediği herhangi bir duraktan kapıp götürmekle onun hazırlıksızlığını sömürmektedir. Böylelikle sayısı ve cilâsı yeterli olsa da yayın organları şiirin gerektirdiği haberleşmeyi sağlamakta yetersiz kalmaktadır.

Halkın Dostları'nın eleştirilecek yanı

Halkın Dostları benzer bir duruma bir çare olmayı amaçlamıştı. Bir avuç okumuşun koruyuculuğu ile yaşatılabilmiş bir **medium**'u, bir siyasi hareketin koruyuculuğuna devretmek ister gibiydik. dergi çıkış bildirisinde ajitasyon ve propaganda gereğinden söz ediyor, ama günlük politikanın durmadan değişen sorunlarına yanaşmamak gibi bir tutumu benimsiyordu. Görev olarak kendine: 1. Devrimin öncü kesimlerini belli bir duyarlığa itmek, 2. Onları duygularında terbiye etmek, 3. Onları diri tutmak gibi aslında hiç de doktriner denilemeyecek hedefleri seçmişti. Bu tutumun bugün için de olumlu sayılabilecek yanı belli bir anlayış sınırını **medium** olarak kabul etmekte ısrar edişiydi. Gerçi hazırlıksız, geç kalmış okuyucuya dönerek konuşuyordu, ama hedefi onu içinde bulunduğu duyarlık noksanlığından kurtarmak, şiire yaraşır eğitimini tamamlamak ve nihayet bu donatımla Türkiye için gerekli bir yeni ve daha üst düzeyde düşünme biçimine kapı açmaktı. **Halkın Dostları**'nın eleştirilecek yanı sanırım ne onun heyecanı ne de şiir meselelerine yaklaşırken benimsediği yöndü. O zaman olduğu kadar günümüzde de geçerli olacak eleştiri **Halkın Dostları**'nın haberleşme **medium**'u olarak kendini niçin yalnızca **Marksizm**'le sınırlandırdığı olabilirdi. Nitekim, Türkiye'de aynı sınırlandırma **Türkçülük** ve **İslâmcılık** düşünme biçimleri adına da yapılabilirdi, yapıldı da. Şiirin ise kendine dayanak olarak bazı yapıntı (fictif) unsurları almakla bir halkın konuşmasından can alıp, ona yeniden can veremeyeceğini bugün yeterli açıklıkla biliyoruz. Bugün Fikret'i şair kılan özelliklerin pozitivizmde, Akif'i şair kılan özelliklerin şeriatçılıkta, Nazım'ı şair kılan özelliklerin de Marksizm'de bulunmadığını bilebilecek bir olgunluğu elde tutan bir anlayışa ulaşmış olmamız gerekir. Aradığımız bu.

Eğer demon-krasi'nin insan varlığına bir tehdit oluşturduğuna inanıyorsak, Türkiye'de şiirin öncülük ettiği bir anlayış aracılığıyla halkın varoluş mücadelesiyle bir bağlantı kurabilirsek, hem bugün bile bir okumuş sayıklaması halinde devam eden şiir yeni bir kuruluş basamağına ulaşabilir, hem de şair, toplum içinde yaraştığı onurlu yeri alabilir. Benim önerim şairlerin çeşitli abrakadabralarla bir yer edinme veya sahip oldukları yeri koruma tavırlarını şiirin demon-krasi'ye karşı tutumumuzdaki yerini kavrayacak biçimde değiştirmeleri, burada yer almayı görev saymalarıdır. Böyle bir görev için ideolojik farklılıkların engel teşkil ettiğini sanmıyorum. Tersine ideolojik söylem içinde şiir oluşturmayı tek yol görmenin üzerimizdeki demon-kratik baskıya hizmetten fazlasını yerine getirmeyeceğine inanıyorum. Bu sözlerden ideolojik tercihlerin terk edilmesiyle şiirin kurulabileceği anlaşılmamalı. Şiirin bizi ideolojik tercihlere de götüren daha derin bir temeli olduğunu, içinden çıktığı, birlikte yaşadığı insanların şiire özgü gerekliliklerine yönelmesi zorunluluğunu vurgulamak istiyorum.

1954-59 yıllarında modern atılımını yapan Türk şiiri kelimeyi insanın varlık alanının betimleyici birimi olarak kullanmayı seçmişti. Betimlemeyi düzyazının yüklendiği görevin dışında anlatabildik böylece. Dilin imgeci bir tutumla şiirde kullanılışı bize içimizde bulunduğuna inandığımız bir varlık alanının tasvirini getirdi. Şiirde geçen kelimelerin dış dünyadaki bire-bir karşılıklarıyla değil, bu kelime bireşimlerinin bizde doğurduğu "yeniden ifade edilemez", "başka kelimelere tercüme edilemez" yapısıyla bir atılım yaptı ülkemizde şiir. Sevdiğimiz şiirler üzerinde vardığımız mutabakat sözel olmayan bir mutabakat durumuna geldi. Şiirin seçkin zümre içinde anlam kazandığı dönemde bu mutabakat yeterliydi. Şairin varlık alanını nasılsa öyle kabul etme, tanıma, şairin varlık alanına aşinalık duyma şiiri yeterince **söyleyen** kılabiliyordu. Fakat ülkemizde sosyal değişime bu tür şiirin Türk insanının çağdaş gerçekliğini ifadede aciz kaldı. **Halkın Dostları** kazanılan bu değerlerin gücüyle hissedilen aczi ortadan kaldırma girişimiydi bence. Bütün yanlışlarıyla, yanlış anlamaları, yanlış anlaşılmasıyla böyleydi. Benim kuşağım yıllar boyu şiir adına bir acı yaşamıştı: Söyleyen, söylediğine inandığımız şiirler beklediğimiz işaretleri içinde taşımıyor; içinde istediğimiz işaretler bulunan şiirler de beklediğimizi söylemiyordu. Bizim için politik bildirisi olan şiirler "banal", şiire özgü titreşimi bize aktaracak düzeydeki şiirler ise karşılıksızdı. İki özlemin kavşağında, 1965'te **partizan**'ı yazdım. Görüşüme göre bu hem geçerli ölçülere göre "şiir"di, hem de politik bir tavrı yansıtıyordu. Benim politik yönelimli şiire gidişimde tehlikeler gören Edip Cansever, şiiri kendisine okuduğumda, bendeki önemli bir iş başarmış havalarını küçümseyerek, "Bu şiirde partizan kelimesinin yerine haziran kelimesini koysan hiçbir şey değişmez" demişti. Yani "ölünce bir haziran gibi ölmeliyim" diyesiymişim.

Cansever haklı mıydı?

Haklıydı Edip Cansever. Edip Cansever haksızlık ediyordu. Bu iki düşüncenin aynı anda zihnime takılması kaçınılmazdı. Türk şiirinin 1954-59 yıllarında gerçekleştirdiği atılımın getirdiği değerler açısından bakılırsa haklıydı, bu değerler üzerinde yükselmesini beklediğimiz şiir kayguları gözönüne alınacak olursa haksız sayılırdı. Doğruydu bu kelime şiiri değiştirmez demek, çünkü bu şiir tümüyle **ontic** bir durumun vurgulanmasıydı yalnızca. Ama bütün şiirlerin yaptıkları da bu değil miydi zaten? 1954-59 atılımının ana çizgisi bir sahicilik arayışı idi. Bu arayış içinde şairler kelimeye Türk şiirinde o güne kadar sağlanamamış bir yer sağlamışlar, fiillerin kullanılışında, takıların ele alınışında, tamlamaları alışılmadık bir yapıda kuruşlarında günlük anlayışın ötesindeki sahiciliğe ulaşma çabası göstermişlerdi. Bunu en iyi **ontic kaygı** sözü ifade eder. Bu dönemde varoluşçu bir söyleme yatkınlığın da bulunduğu gözönüne alınmalı. **Ontic kaygı** açısından benim partizan gibi ölmek istememle haziran gibi ölmek istemem arasında bir yaklaşıklık olduğu şüphesizdi, ama arada bir fark da vardı. Bizi **Halkın Dostları** çıkışına zorlayan işte bu farktı. Bizden öncekilerin "ben buradayım" şeklindeki haykırışlarını, biz "ben kendimi yeni bir tasarıma fırlatmak üzere buradayım" şekline dönüştürme çabasındaydık. Aldığımız cumhuriyetçi pozitivist ve kendine özgü laik eğitim yeni tasarım olarak önümüze sosyalizmi koymuş görünüyordu, ama bunun bilinen kalıplar içinde bir sosyalizm olmadığını (**Halkın Dostları** kendini Türkiye'deki sol edebiyat geleneğinden ısrarla uzak tuttu) derinden duyuşumuz bizim denenmemiş bir varlık alanına yönelmemizi zorluyordu sanki. Bu alan Marksist düşünme kalıbı dışında kalan ve hatta İslâmcı ve Türkçü düşünme kalıplarını benimsemiş benzerlerimizle bir tür haberleşmeye açıktı. Şiir adına varmak istediğimiz alan **söz**'ün ideolojik sınırlar içinde anlam kazanmasını temin değil, (ne yazık ki muarızlarımız kadar yandaşlarımız da istediğimizin böyle olduğu yanılgısına düştüler ve biz daha sarih biçimde kendimizi ifade edebilecek donatım sahibi değildik) ideolojik sınırlar dışında da anlamı olan ve fakat Türkiye'de yaşayan bir tip insanın varlık alanına doğrudan göndermeler yapan, onu kendi anlamını tanımaya çağıran bir yerdi.

Modern Türk şiirinin yürürlükteki ölçülerini yıkmak gibi bir tutumdan uzaktık, tersine bunun yeri doldurulmaz bir anlatım gücü sağladığının bilincindeydik. Ne var ki kasıtlı bir dünya görüşünün bu ölçülere muhteva kazandırması peşindeydik. Bizden öncekiler şiirin iç meselelerinden kopamadıkları için yetersiz kalmışlardı. Edip Cansever "partizan" sözüne karşı olduğu için değil, okuyucuyla iletişimin şiirin öz yapısından gelen araçlar dışında aramamak gerektiğine inandığı için bu sözü "haziran"dan ayırmıyordu. Biz ise şiire daha geniş anlatım alanı açmak, ama bunu kendi varlık alanımızın unsurlarını şiire sokarak (bu şiirselliği bozsa dahi) çabasının göze alınması gerektiğine inanıyorduk. Şiirin "nasılsa öyle" de bulunduğunu kavramıştık. Şiirsel yumuşaklıklar bizi tedirgin ediyor, çağdaş gerçekliğimizin dile gelmesinde bir engel haline geliyordu. Bunun "hızlılıkla", ideolojik dikkafalılıkla ilgisi yoktu. Taraf seçmek yirmi yıl öncesinde olduğu kadar bugün için de merkezdeki beşeri meselelerdendir. Şaire bir iş düşmesi gereklidir. Edebiyatın kurumsallaştığı toplumlarda bu görev o kurumun yeriyle sınırlı kalabilir, ama Türkiye'de şairi varıyla yoğuyla aramızda görmek isteriz. Yürürlükteki duyarlığı okşamak belki şairin kâğıt üstünde başarısını pekiştirir, ama bu acı çekenlere şairi yaklaştırmaktan çok onlardan uzaklaşmasını sağlar. Bir rizikoyu yüklenmeyen şair geriletici bir şiire emek veriyordur. Kendi sahiciliğimizi haziran gibi ölmekte aramakla, partizan gibi ölmekte aramak arasında bir ayrım gözeterek yola çıkmıştık. Bugün Türk toplumu adına hangi rizikoları yüklenmemiz gerektiği hususunda açıklığa varmak yine şiirin meselesi.

Aradığımız **medium** Türk şiirinin yaşadığı deneyleri özümsemiş, özümsemeye yönelmiş şiir okuyucusunun demon-krasi'nin totem ve tabularını bilgi donatımıyla geçersiz kılmış ve halkı için bir çıkış yolu aramayı haysiyetli yaşayabilmek için gerekli sayan insanların meydana getirdikleri **medium**'dur. Bunun ideolojik kampların koruyuculuğunda sağlanamayacağını hem **Halkın Dostları**'nın başarısızlığı, hem de bu derginin yerini tutmaya çabalayan daha sonraki yayınlar göstermiş olsa gerek.□

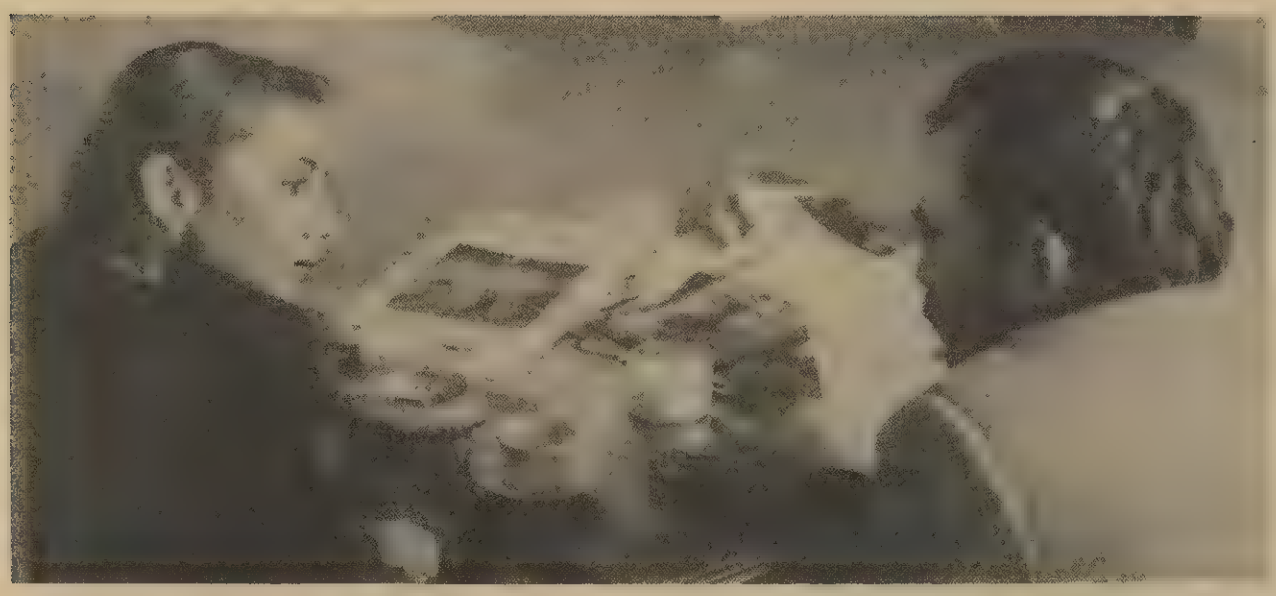

Sezen Aksu:
Kendi özgün dilimi arıyorum

— Tarihimizin kendine özgü çizgisi "hafif müzik" gibi özel bir alanda da farklı tür ve zevklerin "yan yana" varolmasına yol açtı eskiden beri. Şimdi ise türler daha birbirine yakınlaşır gibi olduğu tespitine ne dersiniz?

— Kesin yargılardan kaçınıyorum, ancak kişisel birtakım görüşlerimi söyleyebilirim. Sanırım kendi özgün dilini arama çabaları içinde. Ama işin sanayisi olmaması çok sıkıştırdığı için, bu özgün dili arama çabaları, üretenler, yorumlayanlar açısından kolay olmuyor. Ben, açıkcası, ancak birkaç yıldır aklı başında yaklaşabiliyorum meseleye. Çünkü insan önce, "bir kere ben varım diyeyim, bir onaylanayım" diyor, ister istemez. Ancak bu gerçekleştikten sonra daha bilinçli bakıyor. Birkaç yıldan beri giderek gelişiyor yaklaşımım, kendi yaptığım işe. "Ulusaldan evrensele gitmek" diyebileceğim - çok iddialı gibi geliyor, ama başka kelimelerini bilmiyorum yapmak istediğim işin. Ben genellikle konuşmaktan çekiniyorum artık, konuşmaktan çok üretmeyi tercih ediyorum. Halk müziği alanında da, Türk müziği alanında da çok zengin kaynaklarımız var. Hafif müziği Batılının uyguladığı anlamda uygulamaya kalkarsak, bu işin uzmanı onlar; o zaman başka bir şey yakalamak gerektiği ortaya çıkıyor: bu da kendi renklerimizi çağdaş müzik içinde harmanlayarak değerlendirmek. Ben bunu yapmaya çalışıyorum.

— Ulusal hafif müziğe geçiş ne gibi unsurları birarayа getirerek gerçekleşebilir?

— Dediğim gibi şu anda tarif edici bir şey söylemek çok mümkün değil. Ben kendi özgün dilimi arıyorum. Sanatçı arkadaşlarımda da aynı çabayı görüyorum. Biraz önce de söyledim, işin sanayisinin olmaması insanı çok sıkıştırıyor, ancak star firmalar bu aramayı rahatlıkla yapabiliyor. Örneğin son yıllarda plak piyasasında kriz var.

— Zorlaştıran nedir?

— Bakın, televizyonda bir "Yaşanmış Yıllar"ı söyledim, ertesi gün Sezen Aksu diye herkes beni tanımaya başladı. Alıcısı vardı, bu nedenle plak satışı da oluyordu. Daha doğrusu yapılan iş izleyiciye ulaşıyordu, plakla da ulaşıyordu. Sonra korsan kasetçilik çıktı, bu mesele ile birlikte plak satışı sıfır noktasına geldi. Elli milyonluk bir ülkede üç bin satan bir plak için "aman efendim ne kadar iyi sattı" denir oldu. Öyle olunca firmalar yeni bir sanatçıya yatırım yapmaktan kaçınıyor. Hep dönüp dolaşıp eski isimler etrafında, yani bu durum üretimi ister istemez kısıtlıyor. Bir süre sonra insan o rahatlığa kendine kaptırıveriyor, nasıl olsa arkadan gelen yok diye.

— Müzik zevklerinin ya da farklı geleneklerin ögelerinin karışması ihtimaline ne diyorsunuz? "Sen Ağlama" gibi şarkılarımızda, şarkıda değil, ama örneğin orkestranın girişinde "arabesk" denebilecek özellikler var gibi geldi bana.

— Bunun arabesk izlenim uyandırması çok ilginç, çünkü arabeskle uzaktan yakından ilgisi olmayan şarkılardan biridir. Frigya modu adı verilen çok eski bir mod, bizde de çok kullanılmış bir mod. Ama bu kulağımızın çok alışkın olduğu bir müzik dizisi ve söylediğiniz anlamda çok kullanıldı, arabesk türünde. Aslında ben arabeskin tam tarihçesini de tam olarak çıkartabilmiş değilim.

— Bunu tam olarak kimse de yapamıyor.

— Kendi adıma öyle kesin tanımlar yapmak da istemiyorum. Yani yargıç olmak gibi bir niyetim yok. Doğal olarak kulağımıza yerleşen, alışık olduğumuz diziler var; burda doğup burda büyüdüğümüz için kaydettiğiniz bir şeyler. Yorumcu, besteci, düzenlemecinin çalışmalarıyla bütün bu yerleşik kalıpların harmanlanması sonucunda ortak birtakım renkler çıkıyor. Bu arada, mesela "Çocuklar" gibi bir parçanın ya da bir başkasının bir Akdeniz şarkısını andırması doğal.

— Herhangi bir müzik konuşmasında arabeske girmeden olmuyor. Genellikle insanlar nötr bir tavır da alamıyorlar; ya arabeskçi oluyorlar, ya da şiddetle arabeske karşı tavır alıyorlar. Sizin böyle bir tutumunuz var mı?

— Benim böyle uç tavırlarım hemen hemen hiç yok. Varolan hiçbir şeyi reddetmiyorum; varsa kendini yaratan sebepleri ile birlikte var. O sebepler başlıbaşına ayrı bir araştırmayı gerektiriyor, onun da uzmanları var. Onlar da hâlâ işin içinden çıkamadılar. Arabesk türünde veya başka türde söyleyen şarkıcıları ya da sanatçı modellerini akları karaları ile bütün o sevilen sevilmeyen yanlarıyla değerlendirmek gerekir. Bütün o modeller biri-

kimlere ve beklentilere oturduklarından dolayı var, yoksa varolmazlardı. Zaman içinde benim de çok ahkam kestiğim, atarken mangalda kül bırakmadığım oldu, ama şimdi kesinlikle yargıç durumunda olmak istemiyorum, çünkü zaman içinde kendimdeki değişimin ve gelişimin ne olacağı konusunda aşağı yukarı bir fikrim var, ama tam olarak ne noktaya geleceğimi, hangi noktada üretebileceğimi -belki de tıkanıp gideceğim- söyleyemem.

— Bunları nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Unvan meselesini çabuk hallettim, tabiî ki bunun bir tadı var. Belki hayatımdan kaybolduktan sonra bunun ne kadar önemli olduğunu anlayabilirim. Şu anda unvan meselesine o kadar çok takılmadığımı zannediyorum. Namuslu olduğuma inanıyorum, girdiğim işte, yorumcu olarak, amatör bir besteci olarak, şarkı sözü yazarı olarak. İşin içine mutlaka kendimi koyarak giriyorum, ama bu demek değildir ki ben doğrusunu yapıyorum. İş disiplini olan, işine sahip çıkan bir sanatçı olmaya başladım giderek. Bunu geliştirmek dışında Sezen Aksu'lukla ilgili bir talebim yok gibi.

— Söze epey ağırlık veren bir tarz değil mi sizin temsil ettiğiniz...

— Söze çok ağırlık veriyorum. Hayatın kendi gerçekliği içinde ne kadar şey varsa, neden bahsediyorsa ondan efendi gibi bahsetsin şarkılar.

Bir dengeye doğru

— Sizde dinlediğim kadarıyla oldukça işlenmiş bir orkestrasyon var, ama gene melodi çok ön planda değil de, söz bayağı ağırlıklı?

— Bir denge yakalamaya çalışıyoruz, yani birini ön plana, öbürünü arka plana çekmek yerine bir denge yakalamaya çalışıyoruz; ama ister istemez bazı şarkılarda söz bazılarında müzik ön plana çıkıyor, yani her zaman aynı duygu ve düşünce frekansını tutturmak mümkün değil. Yalnızca şunu söylemek istiyorum; sözün çok üstünde durmama rağmen, ben genellikle dinleyiciyi duygu düzeyinde yakalamaktan yanayım. Sözün üstünde durmamın nedeni de o. Söz söylemek çok önemli ve çok riskli bir şey, çünkü kalıyor. Yanlış söylenen sözler büyük acılar yükleyebiliyor insana, hele sanatçılık adına yapılıyorsa, hele sanatçı olmaya çalışıyorsa insan. Onun için çok üstünde duruyorum sözlerin; Aysel Gürel'e gidip ondan rica ediyorum - müthiş yaşamış bir kadın... Kendim de şarkı sözü yazıyorum, ama bazen öyle noktalara geliyor ki ufalıp ufalıp yok olmak istediğim, "ben gideyim, bir-bir buçuk yıl bir eğitime çekileyim" dediğim oluyor. İşin ciddi bir sanayisinin olmaması çok engelleyici.

— Aslında o sanayi üstünde dursak iyi olacak. Söz yazarlığının durumu nedir sizce...

— Bugüne kadar bestelerimden ve sözlerimden herhangi bir maddi gelirim olmadı, olamıyor. Pazarı yok çünkü. İyi bir şarkı çıkarmak, iyi bir beste yapmak, okulu olmayan tek şey. İyi bir beste elli bin lira: iki hit beste yapsa eline yılda yüz bin lira geçecek; bununla geçinmek durumunda.

— Bu söz yazarlığı beste meselesi?

— Onu kendi cebimden ödüyorum. İyi şarkı yakalamak için gazino çalışmaları yapıyorum, gazino çalışmalarından ancak çarkı döndürebiliyoruz. Bu gelirin önemli bir bölümünü bende prodüktörle harcıyorum. Geçen yıl beste başına üç yüz bin, üç yüz elli bin lira gibi rakamlar ödedim ben, beste fiyatları kırk bin lira civarındaydı. Bir bakıma kendi kendime telif hakları kanununu uyguluyorum. Yoksa niye emek versin besteci?

Gençlik ve müzik

— Bütün dünyada gençlik kesimi hafif müziğin başlıca alıcısı. Bu nedenle bu müziğin duyarlığında, kendini yenilemesinde bir hayli belirleyici oluyor. Türkiye'de bu ilişkinin hiç kurulamadığını sanıyorum, ne dersiniz?

— Son zamanlarda gençliğe yönelik en yakın müzik sanırım Mazhar-Fuat-Özkan'ınki. Gençlerimizin dinleyici olarak tavırları da ilginç. Ferdi Tayfur'dan Mazhar-Fuat-Özkan'a, Sezen Aksu'dan Samime Sanay'a kadar hemen hemen herkesi dinliyorlar, yani bu kavram karışıklığından onlar da nasiplerini alıyorlar. Bu arabesk meselesi yalnızca müzikte veya sinemada somutlanan bir şey değil zaten. Türkiye'nin yaşama pratiğinde izlerini her alanda görmek mümkün.

— Gençlikle ilgili söylediğimi Türkiye'de bir sosyal olaya bağlıyorum: gençliğin kendi başına çok fazla bir değer görmediği bir toplum sanki Türkiye. Genç olan insanın kendisinin de bir an önce yetişkinlere katılmak istediği...

— Gençlik de o kaostan nasibini almış durumda. Ben bu konuda yorum yapmak istemiyorum.

— Türkiye'de hafif müziğin tüketilme yerleri neler?

— Şarkı söyleyebileceğimiz yerler işte gece kulüpleri,

gazino ve konser salonları. Değişik izleyiciler geliyor buralara. Fakat ben aynı izleyicinin gazinoda başka, konserde başka bir tavır içinde olduğunu gözlemledim, yani demek ki gazinoya gelirkenki, talepleri ile konsere gelirkenki talepleri arasında bir değişiklik var; tıpkı benim de gazinoya veya konsere çıkarkenki talebim gibi. Ben gazino olayına eskisi gibi tepkili değilim, çünkü Türkiye'de insanlar var, bu insanların eğlenmek istedikleri, eğlenerek düşünmek istedikleri, düşünürken eğlenmek istedikleri yerler var; gazino bunlardan bir tanesi. İnsan buraya eğlenmek talebiyle geliyor. Ben de oraya çıkıp yaptığım işin karşılığında belli bir maddi değer kazanma göre işimi ciddiyetle yapmak durumundayım. Gelen izleyici değişik, son yıllarda daha da değişti. Kentlere göç ile birlikte doğal olarak kendi yaşama kültürlerini de getirdiler ve o yaşama kültürlerine göre bir taleple geldiler. O talebe göre birtakım yeni modeller gelişti: "star" modelleri. Hem boy boy resimlerini, haberlerini veriyorlar, onlarsız yapamıyorlar; hem de ondan sonra acımasız bir şekilde o modelleri eleştiriyorlar. Bu son dönemde herkes çok hırçın. Bunu farkedip de bir savunma oluşturana ben de zor bir dönem geçirdim. İnsan sabah evden çıkınca, o otokontrol denen mekanizma çalışmasa yirmi kere kavga eder. Bazen büyük bir hevesle, büyük bir iyi niyetle ve müthiş bir emekle ortaya bir şey çıkarıyorsunuz ve birisi gelip cart diye bir laf ediyor, şaşırıp kalıyorsunuz. Anlatmak mümkün değil, o noktaya gelinceye kadar neler yaşandı, neler çekildi, hangi duygularla hareket edildi? O zaman insanın çekip gidesi geliyor; böyle uç noktalara varıyorsunuz, duygularınızla.

— Bütün insanların hayatı böyle geçiyor: bir yanda bütün coşkusu ile bütün duygularıyla yaşama isteği, bir yanda kuralların belirlediği toplumsal yaşama ilkeleri; bu çelişkiler arasında herkes kendine göre bir şeyler yakalamaya çalışıyor, herkes bir denge yakalamaya çalışıyor, ama o dengeyi yakalamak çok zor; hele bizim toplumumuzda, hele Doğululuk ve Batılılık arasında sıkışmışlığımızın getirdiği sorunlar...

— Aslında çok zengin bir kaynak da olabilirdi.

— Görüyorum, bazen tümüyle reddediyorlar, ya da uçsuz bucaksız sahipleniyorlar. Hep sivri noktalarda -yani dediğiniz gibi çok zengin bir şey olabilecekken, birdenbire çok kısır bir noktaya geliniyor. Zengin bir ürün vermek adına bir şeylere soyunulduğunda ise başka bir mekanizmayla karşı karşıya kalıyor insan. Nedir bu bilemiyorum, savunma mıdır bu karşı çıkan, insanı durduran ya da insanı sınırlayan, ya da başka bir şey midir, bilemiyorum. Bazen neyin doğru, neyin yanlış olduğunu karıştırıyorum artık.

— Hafif müziğin dinlendiği, yani tüketildiği mekânların özellikleri konusunu biraz açabilir miyiz?

— Gazinoda da, konserde de aynı tavır içinde olanlar da var, ama genel olarak farklı izleyici geliyor bu yerlere.

— Siz bir tercihte bulunmuyorsunuz, öyle mi?

— Şimdi insan birtakım şeyleri yeni yeni öğrenirken, birtakım tepkiler de geliştiriyor. Zaman içinde değişiyor o tepkiler. Benimkiler de değişti, yani ben gayet profesyonelce yaklaşıyorum meseleye. Dediğim gibi, Türkiye'de çeşitli işler yapan kadınlardan farklı görmüyorum kendimi bir biçimde, ben de çalışıyorum ve yaşayacağım birtakım dünyevi sorumlarım var. Bir yandan onları çözeceğim, bir yandan da yaptığım iş sanata ilişkin başka bir anlam içeriyor. Bunları birbirinden ayırdım ve belli bir denge içinde ikisini de sürdürmek istiyorum. İşte yılda bir kere dizi konserler vererek yılda bir-iki gazino çalışması yaparak ekonomik olarak çarkımı döndürmeye çalışıyorum.

Gazinolar, konserler, ...

— Gazino daha çok gelir getiriyor değil mi?

— Konserde üstüne veriyorum diyebilirim rahatlıkla. Örneğin şu andaki konserleri yapmak için müthiş bir maliyet gerekiyor, altından kalkılır gibi değil. Ama konser de zorunlu, çünkü seyircinin beklentisi ile sanatçının beklentisi arasında bir buluşma var. Bunun için izleyicimiz gelerek o parayı veriyor, bizi seyrediyor. Biz de üstümüze düşeni yapıp, maddi kazancı olmasa da konseri gerçekleştiriyoruz.

— Konser olayını ucuz, sık ve rantabl hale getirmek mümkün değil mi?

— Ucuz prodüksiyonu nasıl yapsınlar? Farz edelim vokaldeki bir elemana beş bin lira para veriliyor. Gencecik kızlar taksi ile gidip geliyorlar, ellerine iki-üç bin kalıyor. Hadi bu konserler bir ay sürsün, eline altmış bin lira kalır. Bu rakamın altına nasıl insin? Ucuz prodüksiyon mümkün değil, rantabl hale getirilemiyor. Belki getirilecektir, ama şu devlet babanın buna sahip çıkması lazım.

— O nasıl olacak? Hem o zaman hepinize "Dağ Başını Duman Almış" söyletmez mi?

— O benim uzmanlık alanım dışında.

— Aslında gençliğin hafif müzik içinde ağırlığını duyurması sanırım konserler yoluyla mümkün olabilir, çünkü genç insan kolay kolay gazinoya gidemez, parası yetmez.

— Gençler matineye geliyorlar, çok da eğleniyorlar. Tabii konserlere daha çok geliyorlar.

— Bir ara Türk müziği söylemiştiniz.

— Gayet iyi para verdiler, "gel, assolist ol" dediler. Talep vardı. Herhalde bende de istek vardı. Kısa bir süre için yaptım bunu. Müziğe Türk müziği eğitimiyle başlamıştım. Hafif müzikçiliğim ciddi olarak üç yıllık olay. Onun da son bir buçuk yılında gerçekten bilinçle çalışıyorum. Şimdi eskisi kadar rahat Türk müziği söyleyemiyorum zaten, çünkü gırtlak yapısı belli bir tarza oturuyor; yani ancak tam yerleşik değilken, insan her türü aynı lezzetle söyleyebilir.

— Assolistliğin ille alaturka ile gitmemesi gerektiğini söylemiştiniz bir zaman.

— Gazinolarda işleyen böyle bir düzen var. Zaman zaman düşündüğüm oldu assolistik nedir falan diye... Şimdi öyle düşünmüyorum. Kendi alanımda kendi işimi yaparken, kendi iş ilkelerinin gerektirdiği kuralları koymaya çalışıyorum. İşimi hiç hafife almıyorum, ama hangisinden tad aldığımı sorarsanız ona net bir cevap verebilirim: konserlerden tad alıyorum daha çok. İnsan kendi yaşamından bir sürü şey süzüyor; ben de kendi süzdüklerimi sunmak, iletmek istiyorum. Bazen bir birikim oluşuyor, beni de, seyirciyi de tatmin ediyor. Ama tekrar assolist olmayı falan düşünmüyorum. Öte yandan Türk müziği üstüne hiç düşünmeden de duramıyorum.

— Kendi istediğiniz gibi çalışacak konuma gelinceye kadar -şüphesiz piyasa talebine de bağlı olarak- nasıl bir rota izlediniz?

— Çeşitli etkilenmeler oldu, çeşitli türde yapıtlar. Ben de yaptım. Bir plakta Türk müziği söyledim, ondan sonraki plağı tam aksine tam Batı müziği tarzında çıkardım. Sonra benim işin mesleki açıdan önemli bir plak olan "Sen Ağlama" çıktı. Önce yorumcu olarak. Üç yıldır teknik çalışıyorum. O çalışma içinde bir şey keşfettik. Sesimin dörtte ikisi içeride, dörtte ikisi dışarıda. Yani tam kapasite kullanılmayan bir ses. Şimdi bir Sezen Aksu stili ortaya çıkmaya başladı. Sesimi birtakım kişilere benzetiyorlar. Sık sık duyuyorum, "Amelia'ya benziyor sesi" diye. Bir renk benzerliği var, ama asıl benzerlik sesteki akustikten geliyor. Bu teknik çalışma sonucunda böyle bir şey keşfettik. Diyaframın dışında, şuradaki sinüs boşluğunda bir akustik alan keşfettik. Etkileyici bir renk çıktı. Son plağım için herkes "bir değişiklik var, bir değişik söylüyorsun" diyor, o değişiklik bu çalışmanın getirdiği bir şey.

Eurovision

— Bir de unutmadan... Eurovision, onunla da onsuz da olmuyor hayatımız. Siz bu konuda neler söyleyeceksiniz? Gerçi bir başka yerde söylemişiniz bazı şeyler ama...

— Ne söylemişim?

— Yani insanların bu kadar çıldırmasını gerektirecek bir olay değil, alt tarafı bir beste yarışmasıdır diyorsunuz.

— Öyle alt tarafı beste yarışması. Yani Avrupa'da bu işleri düzenleyen yerler için ticari bir aktivite. Birtakım şarkıları, şarkıcıları pazarlamak için...

Bütün mesele, müzik denen şeyin öyle bir dili var ki, o yakalandığı zaman, yeteri kadar evrensel olur. Yani üstünde böyle düşünürken, çuvallıyor herkes. Başka hiçbir ülkede böyle Eurovision şarkısı böyle Eurovision yarışması yapıldığını zannetmiyorum. Bestecilerin sırtında da bir yük halinde bu. Kendi doğal duyguları, güdüleri ön plana geçemiyor ki bir türlü. Besteci, sanatçı yeteneğini kullanamıyor ki. Güdümlü olarak kullanıyor onu. Halk müziği motiflerini kullanırsam şu olur, Batı müziği motiflerini kullanırsam bu olur, içindekini özgürce dökemiyor. Güzel şarkılar ancak öyle çıkar. Ben onu bunu bilmem Eurovision izleyicisi olarak. Güzel şarkı bilirim. Hangi şarkı beni etkiliyorsa. Resme bakarken de öyle değil mi? Seyredeni ciddiye almak durumunda. Ne hissediyorsa. O resimle nasıl bir buluşma sağlıyorsa. Bitti, orada bitti mesele. Ressamla izleyeni arasında bitti mesele. Öbürleri istediği kadar ahkam kessin. Güzel şarkı söylemek diye bir şey var, güzel şarkı diye bir şey var. Yani bu da hangi renk, ister halk müziği motifleri kullanılsın, ister Türk müziği motifleri kullanılsın.

Neyse ben yine konuşmayayım. □

Murat BELGE

Sezen Aksu ve yeni bir etik

Müzik dünyasının ve sinema dünyasının kadın yıldızları, eskiden bu "yıldızlık" konumuna büyük bir boğuşmadan geçerek varırlardı. Vardıklarında, boğuşmanın *etiği* onları teslim almış olurdu. Mücadele şüphesiz şimdi de var, ama bu mücadelenin etiğine teslim olmayan yıldızlar da çıktı. Müzik alanında Sezen Aksu bunların başında geliyor. Eski kadın "star", *tek* kalmaya çalışır, bunun için yırtıcı bir savaş verirdi. Sezen Aksu ve bazı başka kadın yıldızlar birbirleriyle arkadaşlık ilişkisi içinde oluyorlar. Zirveye vardıracağı umulan yolda genellikle bir erkeğe yaslanılırdı - aşılacak engeller son analizde erkekler dünyasının engelleri olduğu için. Sezen Aksu bağımsız çalışan kadın kimliğiyle geliyor. Eski yıldızlar sahnede, perdede ve tabiî basında edindikleri kişilikle varolurlardı, çünkü zaten o ortamda sinir buhranları, öfkeleri, kavgaları, tırnakları dışında pek bir kişilik edinemezlerdi. Sezen Aksu'nun oluşmuş bir kişiliği var ve sanatını buradan besliyor. Kısacası, altmış sonrasında Türkiye'nin her düzeyde, bu arada entelektüel düzeyde geçirdiği değişimden payını almış bir kişi.

Bu kişilik kendini sahnede de belli ediyor. Üstelik, eskiden beri bu imgeyle göründüğü ve seyircisini de buna alıştırdığı için, şimdi bu imgeyi değiştirirse onu bu özelliğiyle severek benimsemiş olanları hayal kırıklığına uğratabilir. Sahnenin her yerde ve her zaman gerektirdiği "formalizm"in ötesinde mümkün olduğu kadar yapmacıksız durmaya çalışıyor Sezen Aksu. Dinleyiciyi öncelikle duyguda yakaladığını söylüyor, ama bir düşünce boyutu da eksik değil sahne üstündeki varlığında. Örneğin cinselliği kendi başına bir öge olarak büyütmüyor, ön plana çıkarmıyor. Belli bir işi -bir profesyonel olarak- yapan, belli bir fiziğe sahip bir kişinin kendi doğal çekiciliği neyse o, buna ayrıca yapıntı bir şeyler ekleme gereği duymuyor. Kimi zaman da, bu eklemeyi yapanların düştüğü tuhaflığı daha bir vurgulayacak bir taklitle, bir hatırlatmayla vb. örtük bir eleştiri, dolayısıyla bir düşünsel boyut getiriyor. Başta dediğim gibi, yeni bir etikle gelmiş olmanın bir gereği bu; hafif müziği üretenle tüketenin sahne dolayımıyla kurulan ilişkisine de bir değişiklik getirdiği için, böyle bir vurgulama gerekiyor.

"Ben benim, böyleyim. İtici değilim, sevecenim aslında. Ama yapmacık bir seyirci dalkavukluğuna da girecek değilim." Sahnedeki varlığıyla, böyle bir mesaj veriyor gibi geldi bana.

Kendi deyimiyle "unvan sorununu çözdükten sonra" edindiği bu formasyon Sezen Aksu'ya önemli bir avantaj kazandırıyor. Piyasa talebine karşı -bu meslekte mümkün olabileceği kadar- bağımsızlaşarak, tutarlı bir kişisel çizgi kurmak ve bunu olgunlaştırarak sürdürmek, Sezen Aksu için "imkânsız" olmaktan çıkmış. Kendi emeğiyle, "çağdaşlığıyla" bugün vardığı noktadan sonra, bunu geliştirmesi de Sezen Aksu'dan beklenebilir sanıyorum. □

KİTAPLAR

Ahmet CEMAL, Füsun AKATLI
Tomris UYAR, Nur NİRVEN

Feminizm
Andrée Michael (Kadın Çevresi Yayınları)

Feminizm, Fransız Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nde (CNRS) "Cins Rolleri, Aile ve İnsan Gelişmesi" araştırma grubunu yöneten toplumbilimci Andrée Michel'in 1956'dan bu yana yayınlanan kitaplarından biri. Giriş bölümünde feminizmin sözlük anlamını, son on beş yıl içinde aldığı yeni kavramları belirten yazar, "kadınların durumunu değerlendirirken, içinde yaşadıkları çağın ve toplumun erkekleriyle bir karşılaştırma yaparak, bu erkeklerin elindeki iktidarı ve ayrıcalıklarını gözönünde bulundurarak" (s.23) karşılaştırmalı, analizci ve sentezci bilimsel kuramlardan yola çıkıyor. İsa'dan 10.000 yıl önce kurulan Neolitik toplumlardan başlayarak kadının toplum içindeki durumunu, "kadınların tarihi yalnızca baskı altında alınışlarının değil, bugüne değin, ışığa yeterince çıkarılamayan, baskı altına alınma ve kapatılma direnişlerinin de tarihidir" (s.160) görüşüyle, çeşitli bağlamlardan günümüze değin, hiçbir öğretiye saplanmadan, yansızca irdeliyor.

"Soyun devamında kadının rolü bilindiği, buna karşılık erkeğinki bilinmediği için dönemin kadın ve erkek sanatçılarının hayal gücünü daha çok kadın cinselliğinin etkilediği... Soyun devamındaki bu rolü nedeniyle.... Kadının erkeğinden üstün ya da hiç değilse onunkine eşit bir statüde bulunduğunun" (s.30) kabul edildiği Paleolitik ve Birinci Neolitik Dönemlerden sonra, Michel, "kadınların kapatılmasının" İkinci Neolitik dönemle başladığını belirtiyor. İşte bu rol değişiminin nedenlerini ve sonuçlarını teknik, ekoloji, din, sanat açılarından inceliyor.

Ortaçağda kadınların eve kapatılmaları, orta sınıflar için rahatlık ve sosyal hiyerarşide tırmanma anlamına gelirken, kral ve prenslerin karıları ve kardeşleri geniş yetkilerden yararlanıyorlardı. Gregoryen devrimin, ticaretin gelişmesinin, merkezi devletin yavaş yavaş oluşmasının, bürokratların siyasi iktidar ve kültürü ellerine geçirmeleri üzerine, kadınların haklarından yoksun bırakıldığını örneklerle değerlendiriyor. Böylece Sheila Rowbotham'la da aynı görüşü paylaşıyor: ".... feminizm, Rönesansla birlikte tarihe adımını atmış oldu" (s.67).

Kadın sorununun sosyal sorunun bir yönü olduğu görüşü, kadınların kendi davalarını kendilerinin yürütmelerinin gerektiği savunulurken; işçiler arası rekabeti önlemek kaygusuyla anti-feminist erkek sendikacılar çoğalarak kadınları emek piyasasından dışlıyorlar.

XX. yüzyılda çeşitli olaylar, siyasal alanda ortaya çıkan değişiklikler, özellikle I. ve II. Dünya Savaşları; ekonomi, toplum,felsefe, teknoloji gibi alanlarda başgösteren yenilikler ve gelişmeler değişik ülke kadınlarının kadın sorununa daha bilinçli bakmalarına yol açıyor. Son on beş yıl içinde (1965-1980) kadınların durumu ve feminizmin yeniden örgütlenme dönemi başlıyor.

Andrée Michel, kadınların tarihini bugüne kadar tek yönlü, âdeta dogmatiklikle kabullenme yerine, kuşkuculuğu, diyalektiği sunuyor. Çevirmen olarak Şirin Tekeli'nin konuya egemenliği, güçlü ve bilinçli dil anlayışıyla katkıda bulunduğu kitap, toplum tarihine ilgi duyanlar, **Üçüncü Dünya**'da çıkış yolu diye sunulan çok ağır koşulları yaşayan kadınlar, dünyada kadınların da varlığını yadsımayanlar için oldukça önemli bir araştırma. □

Nur NİRVEN

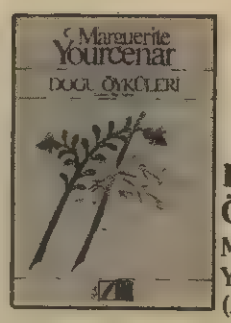

Doğu Öyküleri
Marguerite Yourcenar (Adam)

Ünlü yazar Yourcenar'ın **Hadrianus'un Anıları**'ndan sonra Türkçe'de yayımlanan ikinci yapıtı bu. (Üstelik bu kere yapıtın Türkçesini sökebiliyorsunuz ve yapılmak isteneni kavrayabiliyorsunuz.) Yourcenar, malzemesinin burgacına inmektense, ona dışardan bakmayı, o malzemeyi kendi engin kültürüne çekmeyi, o kültürde bir yere oturtmayı seçiyor. Usta bir yazar, iyi bir araştırmacı kuşkusuz. Kitaptaki on öykü de kırıma, ölüme, zulüme, usta-çırak sürekliliğine dayalı, hepsi Doğulu masallardan, söylencelerden, kıssalardan kaynaklanıyor.

Yazarın, Doğulu insanı yüceltme tutkusundan doğan, -deyim yerindeyse- **militan** hoşgörüsünden, o yüzden belki hiç istemediği halde benimser duruma düştüğü "alttan alan bilge-sömürgeci" tavrından tedirgin olsanız bile Yourcenar'ın hakkını Yourcenar'a verebilirsiniz. Karar sizin. (Tabiî o hakkın bir bölüğünü Lawrence Durrell'a vermeyi düşünmüyorsanız.)

Gerçi yazar, kimi öykülerinde "turistik" bir mekân ve turist başkişiler uydurarak bu eleştirimi baştan püskürtmeyi amaçlıyor sanki:

"... Akdeniz ülkelerinin giyinik insanında, çıplak insanın o özgür başıboşluğunu gizleyen ayaklar. Kuzeyin, pabuçlara hapsedilmiş, yere yan basan, hantal, beceriksiz ayaklarından onca değişik, canlı ayaklar..." Yine de bence Yourcenar, bu "canlı ayaklar"ın hangi ayakkabıda "canlı" görüneceklerini tartışıyor. □

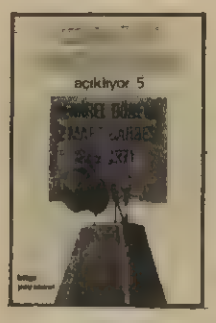

Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi
Cüneyt Arcayürek (Bilgi)

"Cüneyt Arcayürek Açıklıyor" dizisinin 5. kitabında yine yakın tarihimizin en önemli dönemlerinden biri, geniş ölçüde belgesel olarak irdeleniyor. Bu arada, örneğin Türkiye ile ABD ve SSCB arasındaki kimi görüşmelerle, ele alınan dönemdeki bazı Milli Güvenlik Kurulu tutanakları ilk kez kamuoyuna açıklanıyor.

Gerek bu son kitapta, gerekse önceki kitaplarının tümünde, Türkiye'de demokrasinin tarihine olabildiğince nesnel bir yaklaşımı amaçlayan Arcayürek, bu amaca çok geniş ölçüde erişiyor. Toplumun değişik kesimlerinde aklın süzgecinden geçirilen yargıların değil, ama herkesin üstünde kafa yormaya gerek duymaksızın birbirinin ağzından kaptığı, kalıplaşmış değerlendirmelerin toplumu ve demakrasiyi nerelere sürüklediği, Arcayürek'in kitabında bir ibret dersi niteliğiyle belirginleşiyor. Bu arada, demokrasinin istisnasız tüm kurumlarıyla ne kadar hassas bir dengeler sistemi olduğu, bu konuda gösterilecek en küçük bir sorumsuzluğun bile çarkı nasıl aksattığı da çok çarpıcı biçimde ortaya çıkıyor.

1965-1971 arasında onca yaşananlara karşın, sanki bunlar hiç yaşanmamışçasına 1980'lere varmış olmamız, Arcayürek'in anlattıkları karşısında toplumumuz açısından insanı daha bir düşündürüyor ve tarih bilincimizin düzeyini sorgulamaya götürüyor. Sonuç olarak, bu dizinin bütünü yalnızca yarının tarihçilerine çok değerli kaynak hazırlamakla kalmayıp, **bugünü** bilinçli yaşamak isteyenlere de pek çok şey öğretmekte. □

Ahmet CEMAL

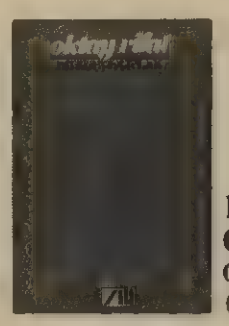

Dilsiz ve Çıplak
Oktay Rifat (Adam)

Oktay Rifat, ilk şiirlerinden bu yana dil'i bir anlaşma aracı değil, bir anlatma amacı olarak görmüş bir şair. Zaman zaman dilimizin geçirdiği zorlu serüvene cesur denemeleriyle katılmış bir şair.

Ama nicedir, onun Türkçesiyle geniş bir düzlükte akıyoruz. Bizi bu açıklığa çıkartan, ustalıkla atladığımız uçurumlar, durup dururken tökezlediğimiz küçük çukurlar. Dil'in en yalın, en damıtılmış biçimini aldığı bir ortamdayız. Giysilere de gerek yok. Gelgelelim şairin baştanberi sahip çıktığı "yaşama şaşkınlığı", ya da yaşam karşısındaki şaşkınlık duygusu, bir deprem kuşağında yaşadığımızı anımsatmaktan geri kalmıyor. □

Tomris UYAR

SÖZLER YAYINEVİ SUNAR

KARARI SİZ VERİN

Bediüzzaman Said Nursî'nin "Risale-i Nur Külliyatı" adıyla anılan eserleri hakkında şimdiye kadar çok şey söylendi. Lehte ve aleyhte yayınlar yapıldı. Birbirinden farklı iddialar ortaya atıldı.

Bu eserlerden herhangi birinin kapağını kaldırmamış olanlar dahi bu konuda kitaplar yazdılar!

Bizzat okuyarak karar vermek yerine, elden düşme bilgi ve telkinlere kapılanları bazı ön yargılarla şartlandırmaya çalışıyorlar.

Bazıları kendilerini bu konuda uzman addederek çeşitli dergi ve ansiklopedilerde yanlış ve yanıltıcı malumat dolu maddeleri kaleme aldılar ve almaya devam ediyorlar.

Ama araştıranlar da var. Ön yargıların duvarını aşıp, işin aslını kendi gözleriyle görmek ihtiyacını duyanlar da çıktı.

Ve Risale-i Nur'lar, günümüze kadar, toplumumuzun çeşitli kesimlerinde okunageldi.

İngilizceden Arapçaya, Almancadan Endonezcaya, Fransızcadan Gujarati lisanına kadar dünyanın birçok diline çevrildi.

Batı Almanya'da ve Amerika Birleşik Devletlerinde bu eserler adına enstitüler kuruldu.

Çeşitli Doğu ve Batı ülkelerinin üniversitelerinde bu eserler üzerine tez çalışmaları yapıldı. Önde gelen yayın organlarında incelemeler yayınlandı

İster benimseyelim, ister benimsemeyelim, itiraf edilmesi gereken bir vakıa var ortada: Risale-i Nur'lar çağımızın, ülkemizin ve hattâ dünyanın bir gerçeği haline geldi.

Bu gerçeğe karşı Türk aydınının tutumu ilgisizlik mi olmalıdır, elden düşme bilgilere esir olmak mı, yoksa gerçeği araştırarak bizzat bulmak mı?

Risale-i Nur'larda, Kur'ân'ın getirdiği Müslümanlığın açıklaması vardır. Bu, Humeyni'nin veya Kaddafi'nin Müslümanlığı değildir. Allah'a ve Kur'ân'a bütün kalbiyle inanan, medenî, çağdaş, hür düşünceli, hoşgörülü insanların Müslümanlığıdır.

Risale-i Nur'ların politikayla, ideolojiyle, siyasî rejimle bir alışverişi yoktur. Olmadığı da, şimdiye kadar bağımsız Türk mahkemelerince verilmiş yüzlerce beraat kararıyla sâbit hale gelmiştir.

Bunları sizin dikkatinize sunmaktan maksadımız sizi tesir altına almak değildir. Kendi kararınızı bizzat vermenize yardımcı olmaktır. Nasıl bir düşünceye sahip olursanız olun. Neye inanırsanız inanın. İster kabul edin, ister reddedin.

Fakat kararınızı siz verin.

Genel Dağıtım
Yeni Asya Yayınları A.Ş
Kâzım Gürkan Cad , No: 6,
Cağaloğlu, Istanbul
Tel: 520 70 72 - 528 35 76

SÖZLER YAYINEVİ
Babıali Cad., No: 29/2, Cagaloğlu, İstanbul 527 76 07
(Cumhuriyet Kitap Kulubu kod no: 1061)

Mektupla siparişleriniz veya ayrıntılı katalog için yayınevimize yazınız.
Kitaplarınızı Yayınevimizden veya Cumhuriyet Kitap Kulubunden temin edebilirsiniz.

Yaz Düşüm Yaz
Zeynep Oral
(Gür Yayınları)

Adını başka bir alanda duyurmuş olanların, gün gelip yazın alanında ürün vermek istediklerinde, "tanınmış"lıkları bir avantaj mıdır, yoksa dezavantaj mı? Sanılacağının aksine, ben bunun bir dezavantaj olduğunu düşünürüm hep. Nitekim, gazeteci olarak isim yapmış olan Zeynep Oral da -sanatla olan ünsiyetinin tescilli olmasına karşın; (veya bu yüzden)- benimle aynı düşüncede olsa gerekir ki; yeni yayımladığı kitabının adından önsözüne, önsözünden "Bir tutam saç" başlıklı yazısına kadar, yazın alanında yaptığı çıkartmanın yürekliliğini örtbas etmeye çalışmış hep.

Z. Oral, **Yaz Düşüm Yaz**'ı iyi ki yayımlamış. Yayımlamış da, "... bu yazıları, mantığımla yeniden kurgulayıp 'öykü'ye dönüştürmek istemedim. Bu işe yüreğim el koydu. 'Yaz düşüm yaz' deyip, yaşananı paylaşmak istedim" dese de, bizi yepyeni bir öykücüyle karşılaştırmış. Adını hiç duymadığımız bir öykücüyle ilk kez karşılaşmış gibi okuyalım onu. O zaman göreceğiz ki, bu kitapta; "Mutluluk Parkı", "Telefonun İki Ucu", "Yazıcının Notları", "Bir Gün... Şu Havlayan" gibi, en az dört ayda kayda değer öykü vardır. "Sevmezsem Ölür"ü de katarsak beş! On üç yazının beşini öykü olarak değerlendirebileceğimiz bir kitapta, yazarın türler dışı (belki kimileri deneme sayılabilecek) yazılarında her zaman aynı çizgiyi tutturamamış olmasından çok, bu beş öyküyle haber verdiği öykücü kimliği ilgilendirmeli bizi. "Beşe Beş Kala", "İki Sesli Sessizlik", "Neredesin" ve "Anne Gel"i önsözün şemsiyesi altında toplayabiliriz o zaman. "İçindeyim Avucumdaki Kutunun"da çok nahif görünen duyarlığın, asıl yüzünü "İçim Ses Vermiyor"da gösterdiğini çıkarsayabiliriz. Dudak bükme kuşkuculuğunu sahici bir meraka dönüştürebilecek bir çekirdek var mı, yok mu başka yerlerden tanıdığımız Oral'ın öykülerinde? Ben buna bakarım. Var. Yazarın, öykü sonlarını ve diyalogları kurgulamaktaki yaklaşımı tartışma götürür; ama kısacık bir tanıtma yazısında değil. Bence, "Bir Telefonun İki Ucu" için olsun tanıtılmaya değerdi **Yaz Düşüm Yaz**. En az iki de cabası var. □

Pay Kavgası
Peride Celal
(Remzi)

Peride Celal, **Üç Yirmidört Saat**'le mi "aşama" yaptı yazarlığında? Bilemeyeceğim. Ondan öncesini okumamıştım. Hoş, öncesini bilseydim de sakınırdım ya "aşama" teşhisinden. Kimimizin, kimi zaman, dilinin pelesengi olmuyor! **Üç Yirmidört Saat**'ten bu yana; gözlemciliğiyle, psikolojik ayrıntılara isabetli yaklaşımıyla ve içerikte nereleri kurcalarsa kurcalasın, hep sadık kaldığı klasik tahkiyesinin sağlamlığıyla ilgimi sürekli kılan bir yazar Peride Celal.

Pay Kavgası; arayışlarından çok, bulunmuşların sergilendiği, "kondisyonlu" bir kalemden çıkmış dört uzunca öyküyü bir araya getiriyor. Bu öykülerin başarısı da, kusuru da aynı kökenden kaynaklanıyor kanımca. Peride Celal betimlemede son derece usta. Ama -belki romancılığından gelen bir savurganlıkla- betimlemede ekonomi diye bir şey tanımıyor. Böylece; belki "Düşten de Öte" dışında, bütün öykülerde betimleme sarkması var. Örneğin "Çukur"; ağırlığın, çukurun betimlenmesinden, "Şaire Hanım" ile Hatice öğretmenin ilişkisine kaydırılmasını gerektiren bir öykü. Yan tiplerdeki ve çevrenin ayrıntılandırılmasındaki yinelemeler ve sarkmalar, yer yer vuruculuk kazanan incelikli anlatının dengesini bozuyor. "Pay Kavgası" ise, "koruyucu melek" motifinin çok fazla yinelenmesi, "etik" bakışın kutuplaşmayı çok fazla ak-kara ikilemine indirgemesi ve Peride Celal'in bütün öykülerinde en başarılı olduğu "bitiriş"in, bu öyküde kıssanın aşırı idealize edilen bir hissesine feda edilmesiyle, bu kitaptaki en zayıf ürün olmuş. "Don Juan"da da, ustalıkla bir araya getirilmiş anlamlı ayrıntılar bir yerde öyküye inandırıcılık kazandırırken, çoğaltıldıkça etkiyi dağıtıyor. Örneğin, Querelle anıştırması (Yazar her nedense, Genet'yi Fassbinder'siz bırakmış!) Tarık'ın cinsellik saplantısını vurgulamada yetersiz kalıyor. Buna karşılık, odakta olmayan Canan, birkaç çizgiyle, ayrıntıya boğulmadan tam bir netliğe kavuşabilmiş. Öykücülüğümüzde, erkek cinselliğine ve erkeğin cinselliğe bakışına çözümleyici bir görüngeden yaklaşıma örnek oluşturabilecek bir öykü "Don Juan". "Düşten de Öte"de; yine Peride Celal'in "Bir Hanımefendinin Ölümü"nde, Pınar Kür'ün "Herkes Bana Düşman"da işledikleri çekici konuya, "ölümün akabinde" izleğine, dupduru bir mercekle bakmış yazar. Tevfik bey'in Çehovien nefis ölümünü izleyen anlatıdaki gözlem keskinliği, hani derler ya, "yaşamış kadar" ediyor okuru. Kitabın en dengeli, en derli toplu öyküsü bu. Özetle, **Pay Kavgası**, tüm eleştirilerime karşın çok severek okuduğum, öyküyü bilenden dinlemenin tadını tattıran bir kitap diyerek bitireyim bu kısa değiniyi. □

Füsun AKATLI

insan yayınları

«Amerika'nın en kızgın siyah adamı»nın yaşam öyküsü

Benim yolumdan yürümek ve hareketime katılmak isteyenler, gerçek anlamda özgürlüğe kavuşmadan önce hapishaneye, hastaneye ve mezara gitmeyi göze almak zorundadırlar.
Malcolm X

Ülkemizde "Kökler" TV dizisi ve romanıyla tanınan **Alex Haley** bu eseri kendi dilinden kaleme alabilmek için 5 yıl Malcolm X'la beraber oldu

insan yayınları
P.K. 159 BEYAZIT / İST.
TEL: 528 31 56

yazievi

SATIŞ ŞARTLARIMIZ:
• Tek istekler posta pulu karşılığı gönderilir. • Toplu isteklerde % 30 indirim yapılır. • 5.000 lirayı aşan istekler ödemeli gönderilir. • Kitap fiyatlarına KDV dahildir. • Posta masrafları yayın evimize aittir.

İSTANBUL DAĞITIM:
Özgür, Cem-may, Say, Ekaş.

İSTEME ADRESİ:
P.K: 159 BEYAZIT/
İSTANBUL
Tel: 528 31 56

DİĞER YAYINLARIMIZ

İSLAM VE MODERN İNSANIN ÇIKMAZI Seyyid Hüseyin Nasr	600 TL.	MEKKE'YE GİDEN YOL Muhammed Esed	1500 TL.
BİREYSEL VE TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN YASALARI Cevdet Said	500 TL.	SÖMÜRGE ÜLKELERDE FİKİR SAVAŞI Malik Binnebî	400 TL.
İSLAM'IN YAYILIŞ TARİHİNE GİRİŞ Ebulfazl İzzetî	800 TL.	Hz. MUHAMMED'İN HAYATI Martin Lings	1500 TL.
GAZALİ'NİN İKTİSAT FELSEFESİ Dr. Sabri Orman	500 TL.	AFRİKA DRAMI İmadüddin Halil	400 TL.
EVRENİN YATIŞMAZ YAPISI Abdülkerim Surûş	400 TL.	BİR İSLAM PEYGAMBERİ Hz. İSA Muhammed Ataurrahim	600 TL.
MÜSLÜMAN PSİKOLOGLARIN ÇIKMAZI Malik Babikir Bedrî	400 TL.	MÜSLÜMANCA DÜŞÜNME ÜZERİNE DENEMELER Rasim Özdenören	450 TL.
İNSANIN KÖKENİ NEDİR? Maurice Bucaille	700 TL.	MODERN BİLİMİN ARKAPLANI İlhan Kutluer	600 TL.

KİTAPLARIMIZ 1-10 MART TARİHLERİNDE FUGOR KİTAP FUARI'NDA SERGİLENİYOR

TİYATRO

Güldürmenin ciddiyeti

Bir Kadın, Bir Erkek adını verdiği, on iki skeçten oluşan oyununda, güldürme olayına kesin bir ciddiyetle yaklaşmış Umur Bugay. **Ciddi güldürü** sözü, kimilerine ters, hattâ gayrı ciddi gelebilir. Ya da "güldürürken eğitiyor mu?" gibisinden can sıkıcı sorulara yol açabilir. Ben, belli bir mizah anlayışından söz etmek istiyorum oysa. Pirandello'nun uzun uzadıya tanımladığı **l'Humorisme**'e çok yaklaşan bir mizah tarzı var Bugay'ın. Duruma, taklide, tekrara, itiş kakışa (slapstick'i kendimce böyle çevirdim) değil de, **söze** dayanan bir mizah. Ancak, **söz** derken, geleneksel güldürümüzdeki kelime oyunlarını kastetmiyorum. Gündelik sözlerin **seçilmesi** ve en çarpıcı biçimde sıralanması, burada söz konusu olan. Her gerçek mizahçıda az çok (yani aslında çok) bulunan "domuzluk"la, çok keskin bir kulağın birleşerek günlük söylemden ayırdettiği, az biraz fantaziyle karıştırarak gülünç olduğu kadar dokunaklı da olabilecek sahneler çerçevesinde sunduğu bir olaylar dizisi.

Kadın-erkek ilişkilerinin temelindeki korunma güdüsünün sevgisizliğe dönüşmesini ve karşılıklı sömürüyü işliyor yazar. Sevgiye yaklaşılan anların dokunaklılığı, aslolan sevgisizlik patlak verdiğinde gülünçleşiyor. Çok ince bir denge söz konusu burada. Sömürü konusunda ise, erkeklerin kadınlardan biraz daha "mağdur" durumda olmalarını, yazarın "erkekliğine" mi versek? Yoksa, Türkiye'de kadınların sömürülmesi gerçeğinin gülünç olamayacak boyutlara vardığını anlayıp, fazla üstüne gitmediği için kutlasak mı onu? Fantazi dozunun epeyce az tutulduğu da kesin. Yazar bunu bilinçli olarak yapmış, gerçekliğe özellikle ağırlık vermiş olabilir. Gene de, çok günlük bir olaydan yola çıkarak, gerçekliği aştığı, fantaziye en çok yer verdiği bölüm (otobüs skeci) oyunun en güzel bölümü.

Müşfik Kenter'in çok büyük, dünya çapında bir sanatçı olduğunu yinelemeye bile gerek yok. Bizim tiyatro ortamımızda böyle bir oyuncunun yetişmiş olması, her zaman hayretler içinde bırakmıştır beni. Onun oynadığı bir **Vanya Dayı**'yı, bir **Kim Korkar Hain Kurttan**'ı, bir **Mikado'nun Çöpleri**'ni bunca yıl sonra, hâlâ coşkulanarak anımsarım. Daha yakın tarihlerde gerçekleştirdiği, **Bir Garip Orhan Veli, Cyrano de Berjerac, Savunma** gibi oyunlardaki kompozisyonları da birer oyunculuk dersidir bence. Gene de onu bir **komedi**de görmekten korkuyordum. Ve, bu korkumda biraz da haklıymışım galiba.

Oyuncu-yönetmen olarak, yazar kadar ciddiyetle ve saygıyla yaklaşıyor Kenter de güldürü olayına, evet. On iki skeçte, birbirinden tümüyle ayrı on iki tip yaşatıyor. Son derece ayrıntılı, özenli, titiz bir çalışma sergiliyor. Öyle ki, bir tek el-kol ya da yüz deviniminin, hattâ ses tonunun, birbirinden ayrı skeçlerde yinelendiğini göremezsiniz. Oynadığı her **tipe**, ayrı bir **kişilik** kazandırıyor hattâ. Ancak, güldürü -ne kadar ciddi olursa olsun- bütün bunların ötesinde -ya da yanı sıra- iki önemli özellik gerektiriyor ki, bunlar Müşfik Kenter'de eksik. Biri, **surat**, ki allah vergisidir; öteki, **zamanlama**, ki deneyim ya da alışkanlık işidir. Kenter'de komedi suratı yok. Örneğin, bir Münir Özkul'un, seyirciye dümdüz bakarak son derece kolayca elde edebileceği etkiyi, Müşfik Kenter, tüm ayrıntılı ve incelikli çabalarına karşın çok zor elde ediyor. Çünkü, adamın **yüzü** dramatik! Zamanlama işi ise, sanırım zamanla oturacak. Ben, oyunu daha beşinci oynanışında gördüm. Yıllar yılı güldürü oynamamış olsa da, birkaç oyun sonra, seyirci ile kahkaha alış-verişinin odak noktalarını yakalayıp, zamanlama olayını düzelteceğinden kuşkum yok Müşfik Kenter'in. Onun gibi bir oyuncunun, ciddi bir komedinin altından kalkamayacağına inanamıyorum.

Kadriye Kenter, nerdeyse metnin temel bildirisini çürütecek kadar, uyumlu bir destek sağlıyor eşine. Gerçi, her skeçte ayrı bir kişilik yaratma çabası yok. Çileli ev kadını ile karnı acıkmış orospu ya da edepsiz iyi aile kızı arasındaki farkı kostüm ve diyaloglarda izliyoruz; yoksa, oyuncunun sesi, tavırları, mimikleri, hep aynı. Türkan Şorayvari güzelliğini, ak saçlı peruk taktığında bile sergilemeyi ihmal etmiyor ama, tempoyu ne düşüren, ne de gereksiz yere hızlandıran, hiç batmayan doğal bir oyunu var. Üstelik, zamanlama konusunda eşinden daha becerikli olduğu bile söylenebilir.

Sonuç olarak, güldürmenin, 'sululuk yapmak' ile nerdeyse eş anlam kazandığı bir ortamda ve dönemde, olaya gerçek bir sanatçı namusu ve saygısı ile yaklaşan; Osman Şengezer'in gösterişsiz ama işlevsel dekor ve kostümleri, Selmi Andak'ın özgün müziği (düzenleme Buğra Uğur'a ait) ile desteklenen bu güzel çalışmayı, herkesin görmesi ve alkışlaması gerektiğine inanıyorum. □

Pınar KÜR

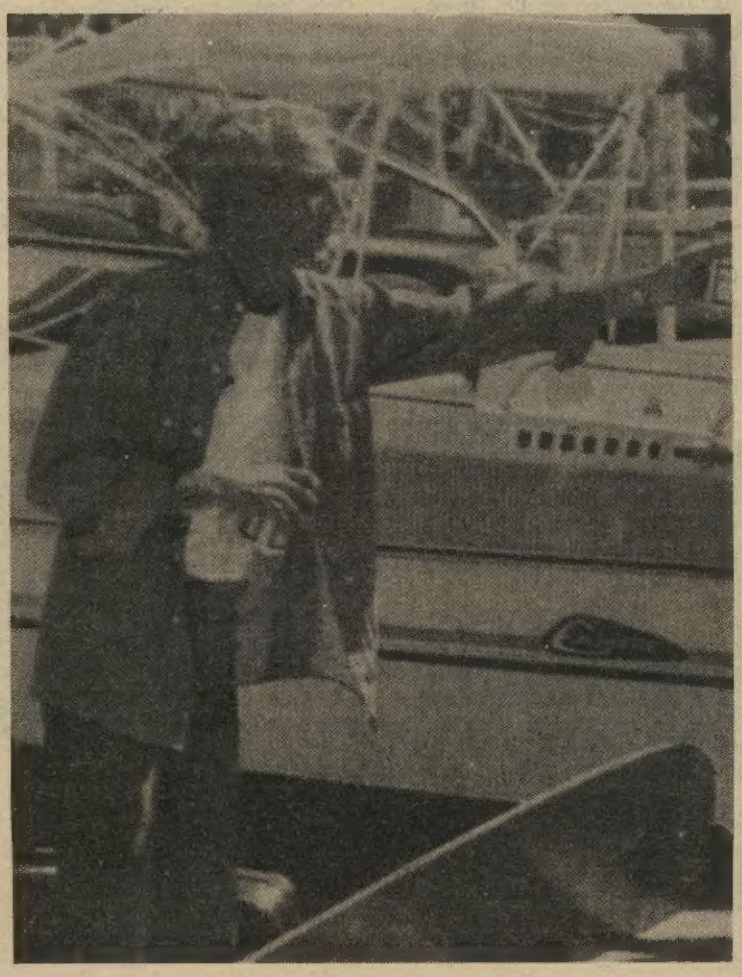

Kenter ile Paul Newman

Bir Kadın, Bir Erkek'te Kadriye Kenter ve Müşfik Kenter

SİNEMA

Yanlış Karar

Sydney Pollack bir özgül "düşünce" filmi yapmayı tasarlamış; bunda da amacına ulaşmış... Öykünün kahramanları bir şeyi çok iyi "anlatmak" için vardırlar, "varolmaları" bir şeyin anlaşılmasını sağlamaz. Filme savcılar, polisler, bol bol da gazeteciler gerekir. Bunlar toplanır. Ellerine lastik alıp çekiştirmeleri ya da gözlüklerini düzeltip koltukta kaykılmaları onların çevresel konumlarını "donuk" kalıplarından çekip canlandırmaya yetmez. Geriye kala kala üç kişi kalır: Paul Newman en iyi oyunlarından birini sergiler. Filmin bildirisinde en çarpıcı yeri olan Melinda Dillon eşsizdir. Sally Field daha çok bir yaban Batı'sı filminde vur-kır kavgayı veya tabanca-tüfek atışlarını iki eli yanaklarında izleyen çiftlik sahibinin masum kızına benzer... Hiçbir halinde duygusuz, kaşarlanmış, "haber delisi" gazeteci kızı düşündürmez. Bu hali ile film iyidir, "pekâlâ" bir **"eleştiri"** yapıtıdır. Gelelim ikinci etkene: Filmi ilk izleyişimde benim öyle "basın, haberleşme özgürlüğünden" yakınacak halim pek yoktu. Üstüne üstlük bu özgürlüklerin susuzluğunu çekiyorduk. Şöyle söyleyeyim: Yanlış Karar'ın en çarpıcı sahnelerinden biri (öbürü Paul Newman'in öfkeden çılgına döndüğü bölüm) canına kıyan kızın sabahın kör karanlığında yayan yapıldak komşu bahçelerden gazete toplaması... **Mahallesinde habere sansür uyguluyor, ne yapsın?** Oysa bizde bunun için bir telefon "kâfi" geliyordu... (Yanlış anlaşılmasın) yani gazete sorumluları "yazalım mı, yazmayalım mı?" diye yetkili yerlere yayın öncesi telefon açıyorlardı. O biçare kızı nasıl anlayabilirdim? **Basın, önünü sonunu araştırmadan "suçlu" ilan ediyormuş...** Bizde yıllarca bunun "en gelişmişi" yapıldı, daha da yapılıyor. Her suç türünde yüzlerce yurttaş kolluğun eline geçtiği ilk günde bol bol fotoğraf ve sövgü ile "suçlu" ilân ediliyor. Bu yetmiyor. Seçkin gazeteciler "kimlerin hangi suçları işlediğine" ilişkin incelemeler yayınlıyor, araştırmalar yapıyor, **"kesin, şaşmaz" yargılara varıyor**, bilemedin pek duyarlı konu oldu mu, zekice anlaştırmalarla yetiniyorlar.

Birinci sayfalarda don gömlek insanlar, "canavar suretleri" başlarını önlerine eğmiş, yazı makineleri, kitaplarla "yan yana yüzlerce insanın fotoğrafları gözümün önünden gitmezken, Mr. Michael Gallagher'in dramını nasıl tasmamam anlayabilirim? Önümdeki gazetede Atilla Dorsay bu filmi "özellikle hukukçularla gazeteciler kaçırmasınlar" diyor. Ben yarım yamalak bir hukukçu "eskisi olarak" (dörtte bir de "gazete okuru" olarak) iki kez gördüm, işte bu sonuca vardım... **Bilmem kaç yıl sonra üçüncü kez görmeyi ve o zaman bambaşka izlenimler edinmeyi nasıl da isterdim!** □

Orhan BARLAS

TELEVİZYON

Fabri ve Ritt

Televizyonda Sinema'nın yabancı filmleri, Mart'ın ilk yarısında da nefis: Geçen ay Mata Hari parodisi "Sevgili Lili"sini izlediğimiz Blake Edwards'ın Peter Sellers'lı ünlü dizisinden "Pembe Panterin Dönüşü" (1974 yapımı) çok başarılı bir komedi. Hollywood'un Kanada asıllı profesyonel sinemacısı Arthur Hiller'in en iyi iki filminden biri olan "Hastane" (1971) de programda. Hiller'ı eleştirmenlerin çok kızdığı, ama izleyicilerin büyük ilgi gösterdiği -ülkemizde de- "Aşk Mevsimi" (Love Story) filminden tanıyoruz. Çok çeşitli dallarda film yapan yönetmenin hem eleştirmenler, hem izleyicilerce beğenilen iki filminin de (öbürü "Emily'nin Amerikanlaştırılması") başarısı daha çok senarist Paddy Chayeffsky'ye ait. Bu hırçın ve yetenekli senaristin bir yapıtını -"Şebeke" (Network)"- Şubat'ın ilk günlerinde TV'de izlemiştik. "Hastane"de başrolleri George Scott ve Diana Rigg oynuyor.

1945-55 Amerikan müzikallerinin başyapıtlarına Gene Kelly'yle birlikte imza atan ve sinema tarihinde yerini alan Stanley Donen'in -en iyi filmleri olan "Yağmurda Şarkı"yı (Singing In The Rain) Sinema Günleri '85'te izleyeceğiztek başına yönettiği ilk -Yedi Kardeşe Yedi Gelin (1954)- ve son -"Movie, Movie" (1978)- filmleri de programda. Yine George Scott'un oynadığı "Movie Movie" orta halli bir film; öbürü ise yıllar önce sinemalarımızda gösterilmiş ve çok sevilmişti. "Paris'te Bir Amerikalı"sı 1951'de En İyi Film Oskarı'nı kazanan, 1958'de "Gigi" ile En İyi Yönetmen Oskarı'nı alan Vincente Minelli'nin yönettiği, Glenn Ford, Ingrid

Alman Oda Müziği Topluluğu "Ensemble 13"

Thulin ve Charles Boyer'nin oynadığı "Mahşerin Dört Atlısı" da (1962) izlenmeye değer.

Gösterilecek iki Türk filminden de Orhan Aksoy'un yönettiği, Türkan Şoray ve Tarık Akan'ın oynadığı "Baraj" (1977) sinemamızın ulaştığı düzeye daha yaraşan bir yapıt.

Mart'ın ilk iki haftasının yıldızları ise Pazar geceleri yayınlanacak "Kenar Mahalle" (Edge of the City, 1956) ve "Atlı Karınca" (1955).

John Cassavetes ve Sidney Poitier'ın oynadığı "Kenar Mahalle", New York rıhtımlarının ve ırklararası dostluğun acı bir hikâyesi. "Erkeğin Boyu Üç Metredir" (A Mans Is Ten Feet Tall) adlı bir TV oyunundan uyarlanan bu filmle Martin Ritt yeniden sinema yönetmenliğine döndü. 1939 Sovyet-Alman Paktı'na dek Komünist Partisi üyesi olan, düşünceleri doğrultusunda tiyatro yapabilmek için Clifford Odets, Lee Strasberg, Elia Kazan ve Nicholas Ray'le "Group Theatre"ı kuran, sonra televizyon oyunculuğu ve yönetmenliğinin ardından sinemaya geçen Ritt, 1951'de, önceki parti üyeliği nedeniyle, McCarthy döneminde hazırlanan kara listeye girmiş, Hollywood'da iş bulamaz olmuştu. Bu tarihten sonra beş yıl tiyatro oyunculuğu ve ünlü oyuncu akademisi Actors Studio'da öğretmenlik yapan sanatçının yetiştirdiği ünlü oyuncular arasında Paul Newman, Joanne Woodward ve Rod Steiger da vardır. Her filminde toplumsal sorunları militan bir yaklaşımla ele alan Ritt'in önemli filmleri arasında "Büyük Beyaz Umut" (1970) -ırkçılığa karşı-, "Cephe" (1976) -Mc Carthyciliğe ve kara listeye karşı-, "Norma Rae" (1979) -sarı sendikacılığa karşı-, "Hombre" (1967) -kızılderililere uygulanan baskıya karşı- ilk akla gelenler. Yalnızca bir kez en iyi yönetmen ödülüne aday gösterilen hırçın ve güçlü yönetmenin olağanüstü oyuncu yönetimi, onun filmlerinde oynadıkları rollerle Patricia Neal, Melvyn Douglas ve Sally Field'ın En İyi Oyuncu Oskar'larını kazanmalarında da beliriyor.

Peter Sellers

İkinci pazarın başyapıtı ise Macaristan'ın büyük sanatçısı Zoltan Fabri'nin: "Atlıkarınca". 1917'de doğan, 1941'de Budapeşte Tiyatro Akademisi'nden aktör olarak diploma alan Fabri, sonraki beş yıl istilacı Nazi ordularına karşı direniş savaşlarına katılmış; savaşın bitiminden sonra 1950'ye dek tiyatro oyunculuğu ve yönetmenliği yapmıştı. 1950'de yeni merkezileştirilen Macar Sinema Stüdyoları'nın sanat yönetmenliğine atanan Fabri 1952'de ilk filmini yönetti. Geç başladığı sinema sanatında hızla başarı kazanan çok yönlü sanatçı -müzik ve edebiyatla da büyük yakınlığı var- "Atlıkarınca"yı 1955'te yönetmiş; aynı yıl Cannes Festivali'nde büyük yankı uyandıran film, geleceğin en büyük Macar aktristi olarak Tiyatro Akademisi birinci sınıf öğrencisi Mari Töröcsik'e en iyi kadın oyuncu ödülünü kazandırmıştı. "Profesör Hannibal"la 1956 Karlovy Vary, "Macarlar"la 1979 Yeni Delhi Şenlikleri büyük ödüllerini kazanan Fabri, "Yirmi Saat" filmiyle birçok şenlikte ödül almış; 1980 Moskova Film Şenliği'nde de tüm sinema çalışmaları için yönetmene özel ödül verilmişti. İstanbul ve Ankara'da Sinematek üyeleri Fabri'nin filmlerinden çoğunu izlemiş, "Macarlar" sinemalarımızda, "Cehennemde İki Devre" ise TV'de gösterilmişti.

Müzik, ışık, kamera gibi sinemanın tüm ögelerini büyük bir yalınlık ve incelikle kullanıp filmlerini oya gibi işlemesine karşın, Fabri'nin yapıtlarında tiyatro formasyonunun ağırlığı yine de göze çarpar. Çağdaş bir kentli Romeo-Juliette öyküsü olan "Atlıkarınca"da da başarılı oyunculuğa büyük prim veren uzun sekanslar, bunun tipik bir örneğidir. Günümüz Macar sinemasının büyük oyuncularının çoğu gibi Töröcsik'in de yeteneğini ortaya, Fabri, bu yaklaşımıyla çıkarmıştır. Filmde çevresine karşı duyarlı, geçmişiyle hesaplaşmaya gönüllü öbür gençleri canlandıran oyuncular da yeteneklerini rahatça ortaya koyabiliyorlar.

Özellikle son iki filmi izleyiniz.□

Ahmet GÜNLÜK

KONSER

Bach-Haendel geceleri

İçinde bulunduğumuz yılın **Bach** ve **Haendel**'in 300. doğum yıldönümlerine raslaması nedeni ile Ankara'da olağandışı müzik etkinlikleri oluşturuluyor. Bunlardan biri de Alman Oda Müziği Topluluğu **"Ensemble 13"**ün Hacettepe Üniversitesi'nde sundukları konserdi. Program **Johann Sebastian Bach**'ın (1685-1750) Uvertür (Nr. 2 Si minör) ve "Müzikal Sunu" adlı yapıtlarından oluşuyordu. Ensemble 13 kurulduğu 1973 yılından beri çok sayıda konser ve festivale katılmış, plaklar doldurmuş, ödüller kazanmış güçlü bir topluluk. Ankara'da sarsılmayan tartımsal birlikteliklerini, eş anlayıştaki yorum güçlerini yansıtarak unutulmaz bir konser sundular. Topluluğu bir bütün olarak ele aldığımızda, seslendirme biçimlerinin biraz sert olduğunu söylemeliyim. Barok müzik toplulukları "Müzikal Sunu" adlı yapıtın çeşitli düzenlemelerini kullanıyorlar. Kanımca, yapıt bunlar içinde en iyi **Heinz Jansen** düzenlemesi ile niteliğini koruyor. Oysa konser gecesi dinlediğimiz **Roger Vuataz** düzenlemesi topluluğun yumuşak sayılmayacak stili ile birleştiğinde oluşan yorum çirkin değildi, fakat yadırganır nitelikteydi.

Almanya'nın Bavyera Eyaleti Eğitim ve Kültür Bakanı Prof. Dr. **Hans Maier**, Bach ve Haendel'in yapıtlarından oluşan açıklamalı org ve klavsen resitalini Devlet Konser Salonu'nda verdi. Müzikal açıklamaların Prof. Dr. **Gültekin Oransay** tarafından dilimize çevrildiği resital görkemli bir programa sahipti. Aslında klavsen için yazılmış yapıtların, piyano ile seslendirilmek zorunda kalınması, gecenin o güzel tını bütünlüğünü bozdu. Devlet Konser Salonu oldukça iyi bir klavsene sahip. Çalgının bakımsızlığı nedeni ile Maier, sözkonusu yapıtları piyanoyla seslendirmeyi yeğledi. Çalgının her an kullanıma hazır, bakımlı ve akortlu bulundurulmaması, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası yönetiminin ilgisizliğinin somut bir örneği. Duyuru açısından ilgisizliğe örnek ise, salonun sadece üçte biriyin dolu olması idi. Çünkü el ile hazırlanan dört-beş afişle ancak bu kadar izleyici gelebiliyor. Konuk organistin bilinçli seslendirmesi, ışık tutan açıklamaları, özellikle org yorumunun kusursuzluğu ile resital olağandışı bir müzik olayıydı.

Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası da haftalık konserinin programını Bach ve Haendel'in yapıtlarından oluşturmuştu, orkestrayı **Hikmet Şimşek** yönetiyordu. İlk yapıt **Georg Friedrich Haendel**'in (1685-1759) "Su Müziği" Suitiydi. Suit, 1717 yılında İngiltere Kralı I. George'un Times Nehri üzerinde yapacağı tekne gezintisi için bestelenmiştir. Yapıt açık havada çalınacağı düşünülerek yaratıldığından, nefesli sazlar ayrı bir önem taşırlar. Konser gecesi kornolar ve trompetler bu önemleriyle bağdaşmayacak biçimde yapıtı zedelediler. Sırada, solo partilerini **Oktay Dalaysel, Akşit Yücelen, Engin Sansa**'nın seslendirdikleri Haendel'in Konçerto Grosso'su (Op. 6 Nr. 5) vardı. Yapıt kaçınılmaz bir sarsıntıdan ancak adı geçen solistlerin deneyimleri ile kurtuldu. Bach'ın "Tanrı'yı Öv" adlı Kantatında solo şan partilerini **Nurdan Özar, Cemaliye Kıyıcı, Pekin Kırgız, Yaşar Esgin** seslendirdiler. TRT Çoksesli Korosu'nu **Bujor Hoinic** çalıştırmıştı. Fakat konser gecesi şeflik el değiştirince, koro bocalamaktan çok, bocalatıldı. Solo şan partileri açısından ancak **Nurdan Özar** ve **Pekin Kırgız**'ın yorumlarından övgü ile söz edebilirim. Haendel'in Org Konçertosu'nda **Hans Maier**'i zevkle dinledik. Orkestranın da daha özenli çalmasıyla konçerto gecenin en iyi seslendirilen yapıtıydı. Programın son yapıtı Bach'ın Toccato ve Füg'üydü. Aslında org için yazılmış olan bu görkemli yapıtı, ünlü orkestra şefi **Leopold Stokowski** orkestra için düzenlemiştir. Stokowski'nin son derece başarılı orkestrasyonu ile orgsal tınılar orkestradan sağlanmıştır. CSO'nun yorumunda yer yer orgsal tınıları algıladık ama, çalınan şey Bach'a benzemiyordu. Konser tümüyle düşünüldüğünde sıradan bir Barok gecesi yaşattı, yapıtlar aynı kalıptan dökülmüşcesine tekdüze bir biçimde seslendirildi. Haendel'in şarkılayıcılığı, Bach'ın bilgesel ağırbaşlılığı yansıtılamadı. □

Ümit GÜLTEKİN

Yönelişler

aylık sanat ve kültür dergisi

Mart (39) sayısına katılanlar

Ebubekir Eroğlu/'Kendisi Olmak' dolayında 11
Akın Etan/İnsan ve Eğitim
Hugo Friedrich/Le Bateau Ivre (Sarhoş Gemi)
Mustafa Armağan/Izutsu'nun Semantik Çözümleme Yöntemi
Şiir: Mehmet Ocaktan-Adnan Özer-Necat Çavuş-İhsan Deniz-Şakir Kurtulmuş-Hüseyin Atlansoy-Ali Sali-Yılmaz Daşçıoğlu-Üzeyir Sali-Seyfettin Ünlü
Öykü: Ahmet Kekeç
Modern Arap Şiiri Üzerine Konuşma

yazışma ve haberleşme: P.K: 595 Sirkeci/İstanbul/
yıllık abone bedeli: 2000 TL. Fiyatı 200 TL./200 liralık posta pulu karşılığında örnek sayı istenebilir.

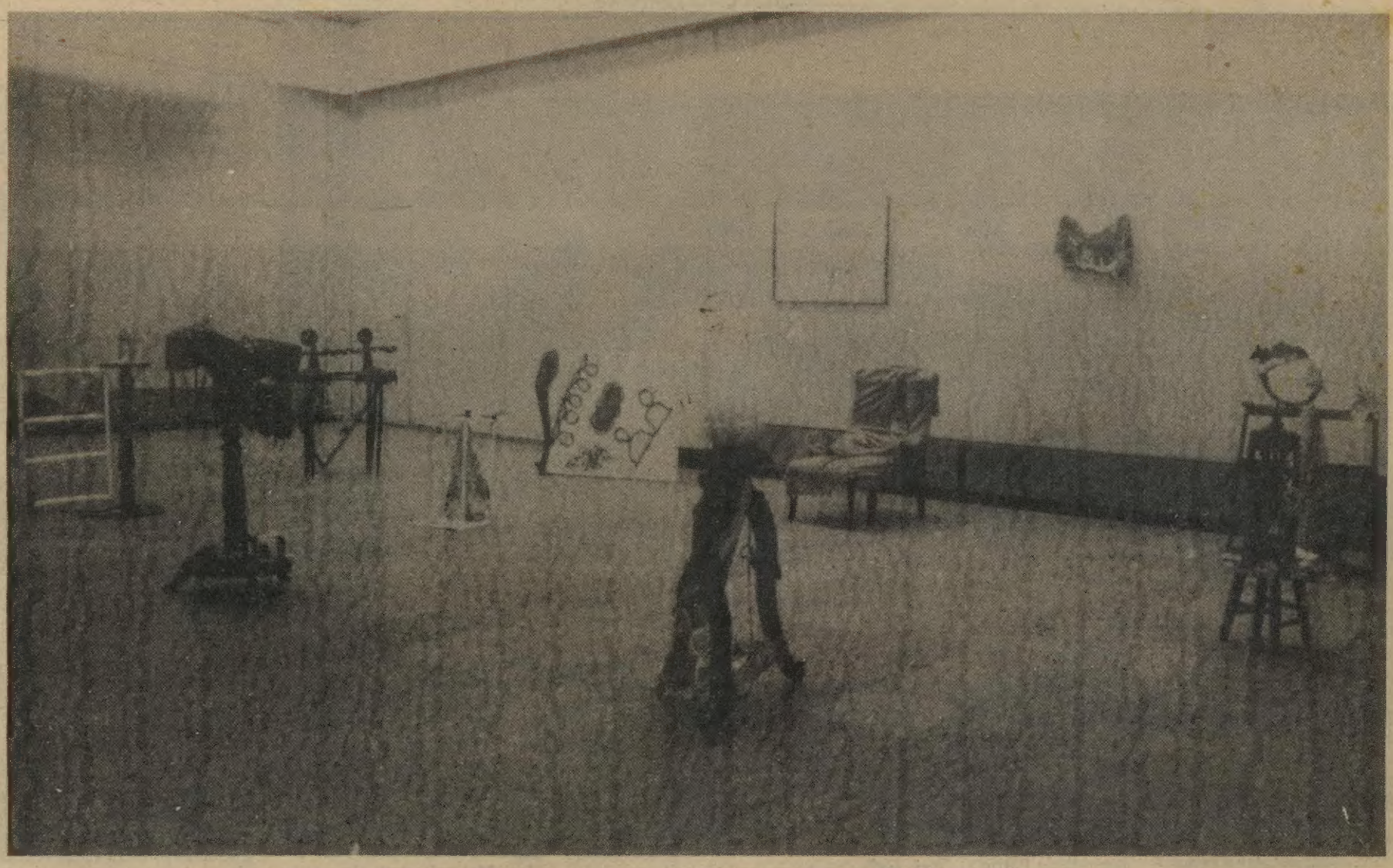

Terkedilmiş eşyalar vâdisi!...

Fatih ÖZGÜVEN

Bomboş bir alana ya da mekâna bir şey sarkıttığım an orayı tarif etmiş olduğum ... daha iyisi, ele geçirdiğim duygusuna kapılıyorum, diyor Füsun Onur. Akademi'deki ilk günümde yanlışlıkla bomboş bir atölyeye girmiştim, ortada sadece bir model vardı... Hatırlıyorum, atölyenin büyüklüğü ve boşluğu bana büyük ve son derece güçlü bir şey karşısındaymışım duygusunu vermişti.

İşte, Füsun Onur'un sanatının asal malzemesi; mekân... İlk 'sergisinde' (tırnak içine alıyorum, çünkü onun sergilediği şeyler klasik sergileme geleneği uyarınca, sırayla seyredebileceğiniz tuvaller ya da skulptürler değil), sergi salonunda, (birbirlerine) bir hacim duygusu verecek biçimde tutturulmuş çıtalardan bir 'oda' kurmuştu. Dört bir yanından mavi ipler sarkıyordu bu odanın; öyle ki, içine girdiğinizde (Füsun Onur'un yaptıklarının en önemli özelliği seyirciyi içlerine girmeye çağıran mekân düzenlemeleri olmaları) dışarı, gökyüzüne çıkmış gibi oluyordunuz. Sergi salonunun mekânı içerisinde kurulmuş bu 'yapma' mekânda İÇERİSİ ve DIŞARISI kavramları ile oynandığını hissediyordunuz. Dışarı'nın sonsuzluğu yanılsaması İçeri'nin dört duvarına alınmıştı (hapsedilmişti/korunmuştu) ya da tersi... 1982'deki sergisinde ise (artık neyle karşılaşacağımı az çok kestirebiliyordum) salona saydam naylondan, üç kenarı kapalı bir 'çadır' kurulmuştu. (Gene tırnak içine alıyorum, çünkü bu çadır, kapalılık değil, tam tersine salonun sınırlarından taşan bir enginlik duygusu veriyordu.) 'Çadır'ın 'örttüğü' mekâna renkli jelatinden 'ağaçlar' ve beyaza boyanmış iki üç dal yerleştirilmişti. Saydam naylondan 'göğün' sağladığı uçsuz bucaksızlık kadar, birbirinden düzensiz aralıklarla ayrılmış 'bitki'lerin de olağanüstü bir derinlik yanılsaması sağladığını hatırlıyorum. İçine girdiğinizde, sizi derinliklerinde kaybolmaya çağıran benzersiz bir 'mekân içinde sonsuzluk', bir 'İÇERİDE DIŞARISI' idi bu naylonlu ova.

*Önceleri boşluklar ilgimi çekiyordu; mekânın boşluğuna dikkati çekmek ve onu doldurmak istiyordum. Sonraları ilgim dolulukların kendisine yöneldi, diye ekliyor Füsun Onur. Taksim Sanat Galerisi'ndeki son sergisinde temelde gene mekânla uğraşıyor, ama bu defa mekânın doldurulmasının (eşittir tanımlanmasının) yanı sıra, mekânı dolduran eşyaların kendi dolulukların vurgulanması da girmiş ilgi alanına. Bu doluluk kavramı, mekânı hacim olarak dolduran eşyanın (görünürde gelişigüzel, ama kuşkusuz gizli bir düzen uyarınca biraraya getirilmiş eşyanın) üçboyutluluğu kadar, bunların her birinin taşıdığı çağrışım zenginliklerine, uçsuz bucaksızlıklara da işaret ediyor bence. Füsun Onur'un mekân düzenlemesini dolduran unutulmuş, bırakılmış ya da herhangi bir nedenle 'öksüz kalmış' eşya parçalarının hepsini teker teker saymaya imkân yok, yararı da yok böyle bir çabanın. Eski bir dantel parçası desem, 'bozulmuş' bir kartpostal koleksiyonu desem, üç tane konsol tırnağı, masası olmayan bir masa ayağı, kötü bir resim çerçevesinin iki yanı, sarıp sarmalanmış eski bir koltuk, sapı tavşan biçiminde, kırmızı, ucuz bir plastik kâğıt makası, mavi bir fanus desem size hiçbir şey anlatmayacak bunlar. Çünkü gündelik (eşittir anlaşılabilir eşittir mantıklı) anlam dizgelerinin hepsinden özenle koparılmış bu eşyalar, nesneler Füsun Onur'un 'ele geçirdiği' mekânda, kendi -son derece lirik- dizgelerini oluşturuyorlar. Rüyaların 'mantık-dışı' mantık dizgesi bu; bir masa bacağının üzerindeki tahtanın eğimine yakından, dikkatle bakarsanız, tepesinde beyaz plastikten oyı ncak bir atın ta uzaklardaki küçük cam ördeklere özlemle baktığı bir vadi görebilirsiniz. (Siz, çok doğal olarak aynı eşyada belki farklı bir şey ya da başka eşyalarda başka şeyler göreceksinizdir; Füsun Onur'un yersiz yurtsuz eşyaları çağrışımlarımızın, hangi yasalara göre kurulup bozulduğunu bilmediğimiz sonsuz eklemlenme olasılıklarıyla oynuyor zaten.)Füsun Onur, Türk edebiyatında bir tek Sevim Burak'ın, kelimelerle yaptığı şeyi üçboyutlu eşyayla, mekân içinde yapıyor. Geleneksel dizgeleri bozuyor, özgün sanat eserinin beklenmedik, önceden kestirilemeyecek kendi dizgesini kuruyor.***

Çoktan beridir kötü natürmortlara, kötü folklorik 'duyarlıklara' ya da turistik İstanbul görünümlerine mekân olan ve giderek 'belediye'nin sergi salonu olma vasfını daha çok 'hakeden', Taksim'deki çok ayaküstü sanat galerisine girin ve sizin çağrışımlarınızın doluluğuyla bozulup yeniden kurulmayı bekleyen bu rüya coğrafyasına dalın. 'Eşyalarımı' hazırlarken duyduğum hazzı uzatmak üzere çok kere sergiyi kurma süresini uzattığım oluyor, diyor Füsun Onur. Ama bir de kurulup bittiler mi üzülmüyorum; beni ilgilendirmiyorlar artık, benden çıkıyorlar, seyircinin oluyorlar.